

Németh István

KÉKKŐ LOVAKNAK

Tündérlaki képek

Németh László rajzaival

Forum Könyvkiadó

A kötet megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési
Titkárság, az Illyés Közalapítvány
és Kishegyes Önkormányzata támogatta

© Németh István, 2007

TARTALOM

Előjáró beszéd	7
--------------------------	---

FÖLDOBOTT KŐ

Múltad világa	11
Véges-végig a Nagyutcán	13
Hetvenhat utcának 2202 háza	16
Nyitva van az aranykapu	19
Séta a falumban	23
Gyertyagyújtás	26
Acélozott vasba öntött hit	28
Örömhír	31
Egy porladó kézről	32
Holt temető	34
Kékkő lovaknak	39
Kukac-képek	43
Pátria Brandy, avagy a falverő fia	46
Ez idő tájt...	47
Nyomesz!	49
Bor gyevuskával	51
Kő a szívemről...	54
Kis tücsökzene	56
Visszatérés	58
Földobott kő	61

ABBAN AZ IDŐBEN...

A kútásó	67
Száraz szű a csontjaimban	70
Csigolyahúzóadás	72

Csépe Imre vacsorája	75
Földmunkán	77
Abban az időben...	80
A váltókezelő	83
Volt egyszer egy kisvasút	86
A vas és a tűz ura	89
Szerencsepatkó	92
Figaró, szőlóban	94
Lélekkel lehelték tele	97
Újságos	99
Egy „hontalan”	102
Egy verset hallgatok	104
Őszi kertben	106
A szegény ember címere	109
A kastély lakói	112
A kertsori pátriárka	115
Így, ahogy látjátok...	117
Treza néni	120
Mariska	122
A csillagokban szíve zizegett	124
Félreállított pléhkrisztus	125
A Szentatya kövecskéje	128
Krivaja-ízű alma	130
Nagyvilág, kisvilág	133
Sírok	135

VÉGSŐ UTCA

Márkák, üstökösök	141
Tartós pillanatkép	143
Egy ünnep füstje	146
Ezredvégi történet	148
Huszonnyolc deka farmernadrág	150
Tojásvonat	153
Miért nincs kiscsikó Hegyesen?	155
Végső utca	174

FÜGGELÉK

Egy levél s egy vers	179
--------------------------------	-----

Németh István

KÉKKŐ LOVAKNAK

Forum Könyvkiadó
Újvidék
2007

e-mail: forumkk@eunet.yu
www.forumliber.co.yu

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

821.511.141(497.11)–32

NÉMETH, István

Kékkő lovaknak : Tündérlaki képek / Németh István ; [Németh László rajzaival]. – Újvidék : Forum, 2007 (Novi Sad : Verzal). – 185 p. : ill. ; 21 cm

Példányszám: 300

ISBN 86-323-0673-1

COBISS.SR-ID 218392327

A kiadásért felel Bordás Győző főszerkesztő

Recenzens: Németh Ferenc

Szerkesztő: Bordás Győző

A fedőlapot Hangya András és Ács József munkáinak
felhasználásával Csernik Előd műszaki szerkesztő tervezte

Korrektor: Buzás Márta

Példányszám: 300

Készült a Verzal Nyomdában Újvidéken, 2007-ben

*„Szépen kérem Önt, gyakran írjon arról a
faluról, bármit ír róla, mondhatatlan fájó
öröm tölti meg sokat gyötört szívemet.”*

(Idézet egy, a szerzőhöz írt levélből)

ELŐJÁRÓ BESZÉD

Sokat bajlódtam ennek a könyvnek a címével, sehogy se találtam meg a megfelelőt, azt, ami leginkább passzolt volna hozzá. Kétségbeesésemben a legnagyobbakhoz próbáltam fordulni segítségért. Mindenekelőtt a nagy székelyhez, Tamási Áronhoz, aki a szülőföldjét kehelyhez hasonlítja, „miben e földi élet levének kivonata van: az a titokzatos, egyetlen ital, melybe a kerek földnek minden fűszere egybefőzetett”. Talán az én szülőfalum is egy ilyen kehely. Az itt egybegyűjtött írásaimmal kéne ezt a kelyhet magasba emelnem, hogy „látva lássák” azok is, akik most hallanak róla először. Igen, a magasba, ahová Illyés Gyula immár nemcsak a bölcsőhelyét, de egész hazáját helyezte. Legyen hát ennek a szerény összeállításnak, a Tündérlakomról szóló irkafirkának a címe *Kehely a magasban?* Ízelgettem egy ideig, majd úgy gondoltam, hogy a kelyhet ugyan szép dolog a magasba emelni, de ahhoz, még ha mégannyira is szent kehelyről van szó, valami más illik. Az, ami igazándiból bele való. Amit a kehely befogad. Az a titokzatos ital. Mi legyen hát ez az ital? Bor? Ez volna a legtermészetesebb. Legyen hát a keresztvíz alá tartandónak a neve *Kehely és bor?* Ekkor villant az eszembe a harmadik nagy a legnagyobbak közül, Kölcsey Ferenc. A Himnusz. Aki a nemzeti imánkban nektárt emleget. Azt, amit Tokaj szőlővesszeje csepegtet. Bor születik abból a nektárból, nemes bor, vérré válik bennünk. Lám, milyen ereje van a szülőföldnek: aranykehelyből itat meg bennünket nemes nektárral, hogy mindéig rabjává váljunk. Legyen hát a cím, az újszülött neve: *Kehely és nektár*.

Már ennyiből is sejtheti az Olvasó, mily nehéz nevet adni az újszülöttnak. De nem tűnik-e szerénytelenségnek, ha mi az újszülöttet a legnagyobbak mankóján indítjuk útjára? Nem tudna megállni a saját lábán egy hétköznapi, göcsörtös botra támaszkodva?

Ekkor döntöttünk a jelenvaló cím mellett. Talán mégis ez illik leginkább hozzá. A könyvcímünkben szereplő kékkövet sebgyógyításra használták az igásló-tulajdonosok. Ha a lovat rosszul fogták be a hámba, vagy szegény pára gebe, sovány volt, a hám feltörte a hátát, ezt fertőtlenítette, szárította, gyógyította a kékkőpálcika, ezt a feltörés okozta gennycsatornát, azaz sipolyt.

Ez a könyv is, miként a legtöbb, ezért született. Hogy gyógyítson. És nem csupán rosszul felrakott, ránk erőszakolt hámok által feltört sebeket. És nem kékkőpálcikákkal.

FÖLDOBOTT KÖ

MÚLTAD VILÁGA

Ami utcánknak is, mint általában a legtöbb utcának, két oldala volt: árnyékos és napos oldala. Gyerekkoromban az utcánkat Hajduk Veljkónak hívták, később Damjanich utca lett, ma Széles utca a hivatalos neve. Már a Hajduk Veljko előtt is lehetett neve, de az valahol elkallódott.

Ebben az utcában születtem sok-sok évvel ezelőtt. Az árnyékos oldal utolsó házában. Egy öreg, vert falú ház volt ez. A konyhája szabadkéményes, innen fűtöttük az első vagy a hátsó szoba kimenetét, attól függően, hogy télen melyik szobát használtuk. A konyhán és a két szobán kívül a háznak padlása is volt, a padlásföljáró – a létra – a keskeny gangon állt. Éléskamra, pince nem volt. A házban semmit sem változtathattunk, alakíttathattunk, mert nem volt a miénk, házbérben laktunk itt. A ház kívül-belül mindig fehérre volt meszelve, csak a gang meg a konyha fala volt mintás.

Azóta az egészzet alaposan, a felismerhetetlenségig átalakították. Mint ahogy sokat változott maga az utca is. Több új ház épült benne, lakói is jórészt kicserélődtek.

Nézzük csak sorjában. Induljunk el a mi oldalunkon. A mi házunk mögött új lakóház épült, a Csóré Lajoséké. A miénkben Pappék laktak, előttünk a kertünkben szintén új ház épült, a Molnár Péteréké. Czékus Antalékét átalakították, a végházból oldalház lett, azután szintén új ház következik, az öreg Zsuzsóéké helyén Németh Pálék építettek, Czékus Sándor bácsiéké a régi, a Kormos Mihályéké, a Tóth Mihályéké is, a Kajla Lajosékéban most Tóth Annus néni lakik, az öreg Czékusékét átalakították, s Csernyik Imréné lakják, új ház az Országh Lajoséké is, a Szalmáékéban most

Emericsné lakik, Pintér Illésé a régi, a Csökeékében Lajkó Ferenccék laknak, a Malkácsiéké új, az ifjú Országhéké és ifjú Baranyieké szintén, a Fekete Csikó kocsmáját pedig az idősb Baranyiek vették meg. (Kiktől is? Kié is volt a Fekete Csikó? Nem jut már eszembe.)

A másik oldalon, visszafelé: a Gelle Matyi bácsiék átalakított házában unokája, Dudás Lajos lakik, a Fekete Matyiékéba is más költözött, Maronka Jánosékét Budai József vette meg és alakította át, Török Sándoréké maradt, a Radócékét átalakították, s most Dudás János lakja, s Dévityné háza szintén a régi, a Paróciéké új, a Molnárékéban Gombárék, a Márkusékéban Magó Laci lakik, mindkét ház átalakítva, a Csordásékéban Bacsó György lakik, Torma Jóskaéké a régi, Gálik Ferencé új, Gálik Imréé a régi, jelenleg vegyeskereskedés.

Most itt, ennek a vegyeskereskedésnek az ajtajában állok, s nézek kifelé, a túloldalon az erősen megváltozott szülőházamra. Előtte már a fák sem a régiek.

Persze nem ez a legnagyobb változás, mióta elköltöztünk ebből az utcából. Azóta a világ is sok minden megváltozott. Sok minden megváltozott bennem is. Évek, évtizedek múltak el.

Egy térkép fekszik előttem, velem épp egyidős, a falumról és határáról készült, de rajta vannak a környező falvak és kisvárosok is, Szenttamástól egészen Bajmokig. Tulajdonképpen vonalakból, nevekből, barna, zöld és kék foltokból áll, mint minden térkép. Ezt most mégis izgatottan, szívdobogva veszem szemügyre: szülőföldem pontos topográfiai rajza van előttem kiterítve, megörökítve rajta az a valóság, amelyet műszerei segítségével 1930-ban látott a térképrajzoló.

Ha a rajz pontos, ebben semmi okom kételkedni, nagy magasságból ugyanezeket a vonalakat, foltokat láthatta akkor egy repülőgép pilótája is, ha éppen Kishegyes fölött vezetett el az útja. De vajon ő mit kezdetett volna ezekkel a szokványos vonalakkal, foltokkal? Semmit. Csak átrepült fölöttük. Mint ahogy később, a háború alatt, az amerikai bombázógépek is átrepültek a vonalak és a vonalak közé szorult, szorongó emberek felett. A hangyaemberek felett. Mert abból a magasságból az ember már bogárrá, hangyává zsugorodik. Pöttyé, mint ezen a térképen a tanyák.

És ha az a repülőgép mégis figyelemre méltatta volna ott lenni a mélységben azt a pöttyet, jelentett volna neki valamit? Honnan is tudhatta volna, hogy a falutól keletre azok a szabályos négyszögek

a Szőlősor? Azon túl pedig, az a keskeny csík a kisvasút, a Hármas úttól kezdve nyílegyenesen fut Gunaras felé, egészen a Nagyvölgyig, s csak Braziliánál törik meg kissé a vonal. És az a nagy határrész a Simon zsidó szállása körül, a Töviskés. A Biber-szállás, a Csabai-szállás, a Halasi-szállás. A falutól nyugatra a Krivaja völgye, a Kaszálók.

Ezeket a neveket vagy például azt, hogy Kukucska, a felnőttek hozták haza a faluba; mindegyik távoli, feltörhetetlen titkot őrzött. Valahogy mégis a faluhoz tartozott, ismeretlenül is az otthonosság melegét árasztotta.

És ezek a mondatok: valaki elment Kúlára a piacra. A verbászi úton a kukoricásban halva találtak egy asszonyt. Azt üzenté a kocsis, hogy holnap egy órával hamarabb legyenek ott az asszonyok az ebéddel, mert a cséplőgép kiért egészen a Szőke-sorra. Drea alatt a Dungyerszkinál vágják a kendert. Kint vannak a méhek a Saffer-szállásnál. A moholi úton egy embert agyonütött a villám.

És így tovább és így tovább.

Kapaszkodnál az elsüllyedt múltba, mert teljesebbnek, igazabbnak tűnik a széthulló jelennél. Valójában a múltad világa hever a lábad előtt darabokra törve. Zavarodnál csak a kétségbeesésed nagyobb.

(1980)

VÉGES-VÉGIG A NAGYUTCÁN

Élnek még Hegyesen emberek, akik látták, amint vasárnap délutánokén a Hermecz-féle vendéglőből elindul a helyi labdarúgócsapat Szekics (a mai Lovćenac) irányába, gyakran zenekar kíséretében, a nagyobb föltűnés kedvéért, no meg hogy a szurkolók figyelmét ily módon is fölhívják a közelgő nagy összecsapásra. A mai falulakó csodálkozhat, vajon miért Lovćenac felé indult el a csapat, amikor a futballpálya épp az ellenkező irányban van, a vasútállomás alatt. Csakhogy abban az időben a KAC (Kishegyesi Atlétikai Club) pályája a régi vágóhíd környékén volt. Azóta a falu, a falu főutcája (ahogy itt mondják: Nagyutca) nagy átalakuláson ment keresztül. A legnagyobb változás persze a lakosság körében

történt; a régiek, az idősek meghaltak, az újak közül meg sokan azt hiszik, hogy a hegyesi Nagytutca mindig is ilyen volt, amilyen ma.

Sipos Béla nyugalmazott órásmeister ezen a naivitáson bizonyára csak mosolyogna. Ő még látta, hogyan masírozik végig ama futballcsapat a Nagytutcán, s emlékezete őrzi a század eleji Nagytutca képét, amikor még a falu legelőkelőbb utcájában se volt ritkaság a nádtetős ház.

No, de már ennek a hellyel-közzel nádtetős Nagytutcának is volt mozija, mégpedig a Központi-féle épületben, amelyet akkor a húszas évek elején egy sziváci szerb ember bérelt. Később a mozi a Zöldkert vendéglőbe költözött, s egészen az államosításig Szilágyi Gergely volt a falu mozisa. Gergő bácsi a némafilmeket úgy „hangosította”, hogy a vászon mögé ültetett egy Micskó József nevű illetőt, aki, ha a filmen ágyúzni kezdtek, bele-belevágott a nagydobba. A nézőközönség körében a hatás valószínűleg nem maradt el. Gergő bácsi mielőtt mozivállalkozó lett volna, azt a Nagykocsmát tartotta bérben, amely jelenleg az Ady Endre Általános Iskola része: a hegyesiek itt, ebben az épületben hallgathattak először rádiót.

– Persze, ez még fülhallgató rádió volt – emlékezett vissza Béla bácsi –, de üzletet lehetett belőle csinálni, és a vállalkozó szellemű Gergő bácsi csinált is belőle üzletet. A hallgatóktól előfizetést szedett be, ha jól emlékszem, egyhavi előfizetés ötven dinár volt, egyszeri hallgatás pedig öt vagy két dinár. A rádióra tíz fülhallgató volt kapcsolva. A teremben székek voltak, beültünk, föltettük a fülhallgatót, és így szórakoztunk.

Ebben az épületben volt a községi vendéglő, egy időben itt székelt az iparegyesület, de helyet kaptak itt a tűzoltók és a műkedvelők is.

Nemcsak a Nagykocsmának volt színpada, hanem a Keresztes Egyletnek is, de volt a Hermecz-féle vendéglő nagytermében meg a Babi-kocsmában is, itt, igaz, bakokból összerakva. A lényeg az, hogy egy időben akár négy helyen is rendezhettek színielőadást, alighanem ez időre esik a falusi műkedvelés aranykora.

De lépünk ki ismét a Nagytutcára. A Nagykocsmá sarkán bódék álltak, a Hajas Kata nénié, az Uhor bácsié, a Zsiga Bandi bódéja meg az újságosbódé. Itt sütötték télen a gesztenyét, s itt árulták a világ legfinomabb cukorkáit. Ez volt a falu „üzleti negyede”. A mai tornaterem és iskola helyén a kis műhelyek és üzletek sora állt: cipészek, borbélyok, hentesek, zöldségárusok, itt volt a falu első takarékszövetkezete is, a volt Kertész-féle házban tojás- és barom-

fifelvásárló működött. És itt volt a kocsit mindkét oldalán a piac: egyik oldalon a baromfipiac, a másikon a rőfösök, a papucsosok, a hentesek mérték és kínálták portékáikat.

Kocsiutat említettünk, mert abban az időben a falu főutcáján egy közönséges, zúzott kővel leszórt kocsit haladt keresztül. Nemzetközi úttá a harmincas évek derekán léptették elő. Ez a falu és a Nagyutca életébe azonnal nem hozott különösebb változást, mint eddig, jó ideig ezután is főleg szekérforgalom bonyolódott le rajta. A gépkocsiforgalom még jóval a háború után is olyan gyér volt, hogy a vasárnapi korzót, amely szinte a Nagyutca teljes hosszában, magán a nemzetközi úton bonyolódott le, egyáltalán nem zavarta.

– Álljunk meg egy pillanatra a volt kántorház, a volt tűzoltóotthon és a volt Halász-féle ház helye előtt. Mert itt valóban csak a hült helye maradt annak, ami egykor ezen a soron állt, a templomtól a Krivajáig. A volt tűzoltóotthonban fedett, parkettás kuglipálya volt, sokan emlékezhetnek még a Halász-féle nagy vaskereskedelemre, de itt volt a Szent Imre (Hegyesen: Centi) rövidáru-kereskedés, jómagam pedig harminchétben itt nyitottam meg órásműhelyemet.

A Krivajon túl, a Szövetkezeti Otthon helyén állott a zsidó templom a zsidóféle iskolával meg a Balassa-ház, amelyben – ki emlékszik még rá? – a falu első gyógyszertára volt. És vajon adatközlőmon kívül tudja-e még valaki, hogy az első világháború után rövid ideig a zsidó iskolában polgári iskola működött? Szemben, a túloldalon, a jelenlegi emeletes lakóépület és az új egészségház helyén Fischer Móríc nagy fatelepe volt. Volt a Nagyutcán egy másik fatelep is, a Faragó-féle, amelyet megnyitása idején tréfásan fabódénak neveztek el.

Persze, minden régi műhelynek, üzletnek, lebontott épületnek megvan a maga külön regénye. Gondolatban végigsétálva azon a régi Nagyutcán, megfájdul az ember szíve. Miért? – ütközhet meg ezen egy mai nagyutcai lakos. A régi rossz flaszter helyett sima betonjárda van, és eltűnt a Nagyutcáról az utolsó nádviskó is. Valóban így van. De a régi jó, sőt szép épületek lebontásával eltűnik valami, ami néha még a betonjárdánál is fontosabb lehet: a folytonosság, a múltat a jellel s a jövővel összekapcsoló láncszemek.

Vendéglátóim kávéval kínálnak. Erről jut eszébe beszélgetőtársamnak, hogy Kishegyesen vagy hatvan évvel ezelőtt „kávégyár” is működött, s a pörkölt „kávét” (árpát, fűgét) eredeti hegyesi bádogdobozban hozták forgalomba: eleinte Orient, később Szultán

néven árusították, ezt az utóbbit a hegyesiek Sótlanra körösztyölték, valószínűleg „kiváló” minősége miatt. Uri Jánosnak nemcsak kávégyára volt, alágyújtós kockákat is gyártott, fűrészpör és paraffin keverékéből.

– A „gyáros” később kivándorolt Amerikába, ahonnan öregkorára két mankóval tért haza.

Ezenkívül sok minden volt még azon a régi Nagyutcán: liszt-cserélő üzlet, papucsos, kalapos, kovács, fényképész, cukrász, bádogos, cipész, szódás, kerékpárjavító. Sőt még sörfejtő is volt a Nagyutcán.

A régi Kishegyesen több mint százhatvan kisiparos és vendéglős működött, ezeknek a műhelyeknek, üzleteknek java része a Nagyutczára nyílt. Mára az egész községben jó, ha maradt száz kisiparos.

A Nagyutczán átvonuló nemzetközi út forgalma viszont mára valóban nemzetközi lett: ezen az úton az utca hosszában korzó ez idő szerint elképzelhetetlen, az úttesten átkelni is életveszélyes. A most épülő új nemzetközi autópálya már a falu mellett fog elhaladni, s ezáltal a Nagyutca életében is új szakasz kezdődik. Kívánunk neki hosszú életet, mai és itt-ott még meglévő régi nyomaival nőjön bele az eljövendő évszázadokba.

(1983)

HETVENHAT UTCÁNAK 2202 HÁZA

Egy szürke páncélszekrény áll az iroda sarkában, ajtajának belső lapjára egy lista van ragasztva. Véletlenül nyitva van az ajtó, megpillantom ezt a listát. Frindik Károly titkár engedelmével silabizálni kezdem.

A helyi közösség megalakulása óta épített fontosabb kommunális objektumok.

Hát ez izgalmas lehet, nézzük csak!

Iskola. Tornaterem. Hét trafó. A harminckilenc kilométernyi villanyhálózatból több mint huszonöt kilométernyi följújtva. Telefonközpont. Két áruház. Három és fél kilométernyi betonút. Huszonöt kilométernyi betonjárda. Buszmegálló. Benzinkút. Nagy

teljesítményű artézi kút a fürdőmedence számára. Piactér bővítése. Több mint tizenkétezer gyümölcsfa elültetése a falu utcáin. Kézilabdapálya. Harminc kilométerny vízvezeték-hálózat.

Ennyi az elmúlt röpke tíz esztendő alatt! Persze, nem mind kizárólag helyi hozzájárulásból épült, itt-ott segítettek a társult munka-alapszervezetek és a község is.

Frindik Károly több mint tíz éve végzi itt a titkári teendőket. Ha nincs az irodában, fölszáll kis mopedjára, s járja a terepet. Az ő terepe ez a falu. Kishegyes. Kishegyes, hetvenhat utcájával.

– Nézd, tudod, én is hegyesi voltam, de mindig azt hittem, hogy ezt a sok utcát csak egyetlenegy ember járhatja be, a postás, a levélhordó. Te talán még nála is jobban ismered őket?

– Kell hogy ismerjem mind, mert minden utcának megvan a saját külön ügye-baja. Ha én nem szállok ki a helyszínre, jönnek maguk a polgárok, és mondják. Sorolják a panaszokat, a kérelmeket. Annyira megszoktak már bennünket, hogy vannak törzsvendégeink is, mint a kávéházaknak. Csakhogy ugye mi – neveti el magát – díjtalanul dolgozunk.

– Milyen ügyekben keresnek föl leginkább?

– Ha sokáig itt leszel, magad is megláthatod. Az a jellemző, hogy az egész falu szempontjából fontos ügyben ritkábban, de ha valakinek a háza előtt, tegyük fel, kiegészített a villanykörte, az siet vele, és mondja, mondja.

– Ez is haladás, nem?

– Természetesen. Lassan kifejlődik az emberekben a közösségi tudat. Ők adják a pénzt, de meg is nézik, mire költöttük. Nem ment éppen simán. Itt vannak például a gyümölcsfák. Először háromezer facsemetét ültettünk el az utcákon. Még ugyanabban az évben egyharmadát kitördösték. Pótoltuk újakkal. A következő évben már kevesebbet törtek ki, s lassan eljutottunk odáig, hogy ha valamelyik ház előtt tönkremegy, kiszárad egy fa, jön az illető, kéri, hogy pótoljuk.

(Egy asszonyt lát nyitni be szatyorral a kezében, s máris mondja: legyenek szívesek szálljanak ki hozzánk s nézzék meg, mit csinált velünk már megint a szomszéd. Az összes víz az udvarból átfolyik hozzánk. Micsoda eső volt az éjjel is! Most nem tudjuk megközeleíteni az istállónkat, mert a szomszédból mind oda ömlött a víz. Nézzék már meg, és tegyenek igazságot.)

– Hogy teszték itt igazságot?

– Békéltetőbizottságunk van. Évente körülbelül száz párt békéltetünk, ennek kétharmadát sikerrel. Az embereknek ilyen panaszaikkal nincs hova fordulniuk, jönnek hát hozzánk. Persze fölkeres-

nek bennünket olyan ügyekkel is, amelyek meghaladják hatáskörünket, ilyen esetekben tanácsot adunk nekik, útbaigazítjuk őket.

– Nem veszted el néha a türelmedet, hidegvéredet?

– Örök életemben ügyfelekkel dolgoztam. Értük vagyok itt.

(Most egy atyafi érkezik: a hideg ráz bennünket, kendergyári soriakat, hogy azok az óriási nyárfák egyszer a házunkra dőlnek, és morzsává zúznak bennünket. Hát még ha ráncszakítják a villanyhálózatot is, teljesen le leszünk pörkölve. Mért nem vágatják már ki azt a hét-nyolc nyárfát! És mért nem tesznek már valamit a kendergyár porozója ellen. Megfulladunk. De ha már itt vagyok, megemlítem, hogy az utca végén a vaskaróra egy villanykörte kellene.)

– Látod, itt van ez a porozó; hat-hét család kertjében nem terem semmi a kendergyárból rájuk ömlő por miatt. Valóban rájuk fúvatják a port, megfulladnak benne, az egészségügyi felügyelőnek nemegyszer tettünk jelentést. Még mindig semmi.

– Térjünk vissza a ti területekre. Van-e már mind a hetvenhat utcában például betonjárda?

– Jó is lenne! A hetvenhat utca negyvenhat kilométer hosszúságú, s minthogy minden utcának két oldala van, kilencvenkét kilométer hosszú betonjárda lenne szükség, eddig mi huszonöt kilométert építettünk. Tehát jó egynegyede kész. Ezek a járdák úgy vannak elosztva, hogy behálózzák az egész falut, jutott belőlük a legtávolabbi részre is, azt néztük, hogy aki előtt nincs, az is könnyen megközelíthesse. Most egyelőre le is álltunk a betonjárda építésével, mert a polgárok óhaja és kívánsága, hogy előbb kocsutakat építsünk. A legtöbb pénzt a következő években tehát utak építésére fordítjuk, noha egy egészségház és egy művelődési otthon is égetően fontos volna, de ezek nemcsak a mi pénzünkből születnek meg.

– Te személy szerint hogy vagy megelégedve azzal, amit a falu lakossága az elmúlt tíz évben elért?

– Nem én csináltam, ez mind valóban a falu összefogásának az eredménye. Megállapíthatjuk például, hogy csaknem mind a 2202 lakóépületbe be van vezetve a víz. Nem tudni, hány vízmelegítő, fürdőkád és mosógép van a faluban, de ahány csak van és ahány csak lesz a közeljövőben, mind a vízvezeték-hálózatnak köszönhető. Nagy szó ez, de mindenki tudja, hogy itt nem állhatunk meg; azzal, amit eddig elértünk, még sürgetőbbé teszi azt a munkát, ami ezután vár ránk. Sok minden kell még, mind nagyobbak az igények. Állandó mozgásban vagyunk, és tudod, közben sokszor észre se veszi az ember, hogy lassan elpereg az élete.

(1976)

NYITVA VAN AZ ARANYKAPU

Frindik Károly, a helyi közösség titkára kalauzol óvoda ügyben. Kishegyesen ugyanis új óvodát építenek, pontosabban az elsőt, amelynek tavaly helyezték el az alapkövét, s amelyet az idén, vagyis 1976. november 29-én nyitnak meg a tervek szerint.

Az alapkö ünnepélyes letételével a régi óvoda örökre becsukta kapuit.

A régi óvoda? Most építik az elsőt, mondtam az előbb, hát régi is volt? Igen, de azt nem erre a célra emelték. Kishegyes újratervezése óta – s ennek már több mint kétszáz esztendeje – az idén kapja első óvodáját. Ennek ürügyén próbálok utánanézni, hogy is folyt eddig az iskoláskor előtti nevelés a faluban, hova jártak a gyerekek óvodába, kik voltak az óvónők.

*

Peczéné Kormos Mária emlékezete szerint a régi óvoda épülete egy Balassi György nevű gazdálkodóé volt, tőle vette meg a község, s némi alakítások után óvodát nyitottak benne.

Adatközlőm ennek az épületnek közvetlen szomszédságában született 1911-ben, s azóta állandóan itt is lakik. Nemcsak óvodás korában, de később is sokat átjárt az óvodába. Nála idősebbek elbeszéléséből úgy tudja, hogy az egykori Balassi-háznak három utcai szobája volt, kettőből lett az óvoda, a harmadik szoba pedig óvónői lakásként szolgált.

– Az első ablak egyik üvegtáblájába ez a szöveg volt bekarcolva: „Isten veled, te kis malac, én elmegyek, te itt maradsz.” Ezt a versikét valószínűleg még a Balassi lányok karcollhatták be tüvel az üvegbe, mielőtt elköltöztek volna ebből a házból. Az ablaküveg a versikével szépen megmaradt a helyén, egészen tavaly őszig, az épület lebontásáig. Akkor valaki vagy elvitte, vagy összetört. Nagyon sajnálom. Legalább ezt az egy ablaküveget megmenthették volna a régi óvodából.

– Emlékszem az első óvó nénire, Greiner Emíliára, akit mindenki egyszerűen csak Emilkének hívott. Én is hozzá jártam, s még előtttem is meg utánam is nagyon sokan. Úgy emlékszem, már a régiek meséiből, hogy Emilke néni a múlt század végén kezdett itt óvónősködni, én 1929-ben mentem férjhez, ő néhány évig még azután is Hegyesen tanított.

– Az óvodában nagyon nagy tisztaságot tartott. Játékszer nem volt, talán csak építőkockák. A falakon szemléltető képek, a Hüvelyk Matyi, a Piroska és a farkas, a Hófehérke; ezeket függesztette ki az óvó néni a falra, amikor mesélt. Ahogy beléptünk az ajtón, ott állt egy nagy kakasfej, akkora, mint fél asztal, szép piros taraja volt, kitátott csőrrel állt, a nyelvét mozgatni lehetett... Leginkább játszottunk. Megjátszottuk a fölnotteket. Emlékszem, a kocsmáros a Mátyus Miska volt, a drótostót a Jáni Miska, a rendőr a Faragó Emil. És énekeltünk: „Mikor jöttem Tótországból, nem volt nekem semmim.” Aztán: „Bújj, bújj, zöld ág, zöld levelescke, nyitva van az aranykapu, csak bújjatok rajta.” Vagy: „Nagy kerek erdőben szarkák vesztek össze.” És ezt is: „Hej, pipirke, pipirke. Ez a szarka tánca. Csepű, csepű, kenderfü. Ez a fordulása.” Jelesebb ünnepek előtt meghívta az óvó néni a szülőket is, mi pedig szerepeltünk előttük. Négy asztalt összetoltak, az volt a színpad. Mindig sokan voltunk az óvodában, talán százan is, vagy még ennél is többen.

– Az óvónőnek a dada segített. Én háromnak a nevére emlékszem: a László Viktóriára, a Kriszábel Etelkára meg a Rusolszki Etelkára.

– De hogy el ne felejtsem, volt Hegyesen még azelőtt is óvoda. Édesanyám korában. Ez privát óvoda volt. Valamelyik falusi élelmes és okos zsidó asszony berendezett a saját lakásában egy szobát, ott fogadta a kicsiket, s illemre tanította őket. Aki oda járt, annak mindennap vinnie kellett a két krajcárt; ennyi volt az egy napra járó tandíj. Hát ez lehetett nálunk az óvoda őse. Ennyit tudok. Mások talán több mindenre emlékszenek.

*

A második világháború utáni években Karner Vilma óvónőtől Kovács Etelka vette át a stafétabotot. Még sokáig, hosszú éveken át ugyanolyan körülmények között nevelték az óvodásokat, mint azelőtt.

– Egymagam kezdtem egy dadával – emlékezik Kovács Etelka. – Százhusz gyereke volt. Az óvoda bútorzata, felszerelése a régi. Hosszú, alacsony padok, hosszú asztalkák. Sokszor el se fértek a padokon a gyerekek. A nagyobbak a kisebbeket az ölükbe ültették. Akkor még nem volt az, hogy a cipőt kint kellett hagyni a folyosón. A folyosón még fogas se volt, a kabátokat, az ozsonnástáskákat az asztalokra dobálták le. A gyerekek a Fröbel-féle kockákkal játszott-

tak. Ezenkívül szinte nem is volt más. Talán néhány labda. És a rongybabák. Emma néni rongybabái, egyébként ő látta el az egész falu kislányait rongybabával. A gyerekek hoztak hazulról csutkát, kukoricaszárát, tököt, ezekből faragtunk játékokat. Kint az udvarban volt a kötél és a hinta. Ennyiből állt az óvoda. Nem voltak segédkönyveink, de nem is követeltek akkor még túl sokat az óvónőtől: csak verstanítás folyt, játék és kézimunka. Az volt az elv, hogy minél több verset megtanuljanak a gyerekek. Százat is egy évben. És nagy szereplések voltak. Amikor csak tehettük, vonultunk ki a szabad levegőre. Egész nap, vagyis délelőtt-délután a gyerekekkel voltunk, így a nevelés mellett bőven maradt időnk kézimunkára is. Bezzeg ma egészen más a helyzet.

*

Jelenleg öt óvónő dolgozik Kishegyesen: Dudás Erzsébet, Szabó Éva, Szőke Anna, Morel Etelka és Kovács Etelka. Morel Etelka az újfalusi, a volt gazdasági iskolában, a többiek, ideiglenesen az Ady Endre iskolában tanítanak. Valóban tanítanak – kilenc-tíz foglalkozást végeztetnek a kicsikkel. Az anyanyelvi oktatástól kezdve a matematikán át egészen a tornáig mindent. A főadat: előkészíteni a kicsiket az iskolára. Az óvoda szerves részévé vált az iskolai oktatásnak, valóban előkészítője az iskolának.

Ezt a szülők is tudják, s komolyan veszik az óvodát. Kishegyesen a gyerekek kilencvenkilenc százaléka jár óvodába, összesen százharminckilencen. Még a tanyaiakat is mindennap behozzák kerékpáron.

Tervezik, hogy ne két, hanem három korosztályt kapcsoljanak be az óvodai oktatásba. Tehát nemcsak az öt- és hatéveseket, mint jelenleg, hanem már a négyéveseket is. Így a számuk meghaladná a kétszázat. Nélkülözhetetlen szükség van hát új óvodára.

*

Ismét a helyi közösség titkáránál vagyok. Tanulmányozzuk az új óvoda tervrajzát azzal a jóleső érzéssel, hogy ezeknek a rajzoknak az alapján jóformán már föl is épült az új óvoda. Tető alatt van. A határidőre minden valószínűség szerint teljesen elkészül.

Három tanterem, külön tornaterem, szükséges mellékhelyiségek. Összterülete ötszáz négyzetméter. Hárommillió-kétszázöttezer dinárba kerül. Ebből egymillió-hatszázezret helyi hozzájárulékként,

a falu polgárai adnak. Ha lakosonként szétosztanánk, mindenkire 242,38 dinár jutna. Ezt az összeget egyedül Csernik Rozália lépte túl, kereken ezer dinárt adományozott az új óvoda építésére, mert „szeretem a gyerekeket”.

Kishegyes tanügyi dolgozói ezzel a beadvánnyal kérték és indokolták meg az új óvoda építését:

„A jelenlegi óvoda épülete a múlt században épült. Az épület nem felel meg a jelenlegi követelményeknek. A fala nedves, szigetelés nélküli vert fal, mely állandóan omladozik, és lehetetlen a javítása. Az ablakok rozogák és kicsik, a helyiségek sötétek. A tetőszerkezet elkorhódott, a cserepek töredezettek, eső alkalmával a mennyezet több helyen beázik, leszakadozik. Jelenlegi állapotában az óvoda épülete életveszélyes.”

A kezdeményező, a kishegyesi iskola dolgozói közössége száz-ezer dinárt ajánlott föl az új óvoda építésére.

Épül tehát az új óvoda Gyermán János szabadkai mérnök tervei szerint.

– Eddig talán hozzá se foghattunk volna – mondja Frindik Károly, a helyi közösség titkára. – De most már minden együtt van a faluban, ami egy ilyen korszerű objektumhoz nélkülözhetetlen. Lefektettük a vízvezetékét, fölújítottuk az elavult villanyhálózatot, járdákat építettünk huszonöt kilométer hosszúságban. A polgárok bizalommal szavazták meg a pénzt az új óvodára is.

*

Adatgyűjtésemben segített Pecze Gizella tanárnő is, tőle tudtam meg, hogy Greiner Emílián s a már említetteken kívül még a következő óvónők dolgoztak Kishegyesen: Hajtman Ida, Karner Vilma, Romiő Klára, Mészáros Jolán, Hornyák Márta és Kovács Piroska.

Most az jut eszembe, hogy az új óvoda falára egy márványtáblát kellene elhelyezni azoknak az óvónőknek a nevével, akik egykor itt dolgoztak, és szép viselkedésre meg versekre tanították a hegyesi gyerekeket. Ennyivel tartozunk minden óvónőnek.

Greiner Emília, az első óvónő nevét pedig külön aranybetűkkel kellene bevésni a márványtáblába. Állítólag egyfolytában negyvenöt évig volt óvónő Kishegyesen. Kilencvenkét éves korában halt meg Zentán.

Talán ő volt a világ egyik csodája. Azok közül, akiket ő kezdett oktatni a „szép viselkedésre”, már kevesen vannak az élők sorában,

de élnek még azok unokái, akit szintén a „kedves Emilke” tanított verselni. Mondom, ő volt a világ egyik csodája. Az új óvodát akár róla is elnevezhették volna.

De már késő. A lehelyezett alapkő szerint Emlékövoda lesz a neve.

Ebben a névben talán benne foglaltatik az is, hogy emlékezni fogunk azokra, akik bennünket hintázní, verselni és a régieket tisztelni tanítottak.

(1976)

SÉTA A FALUMBAN

Még telet mutat a naptár, de a levegőben már érezni a tavasz közeledtét: másként kárálnak a tyúkok, más a verebek hangja is, a párját hívogató széncinkéé, de a teljes szélességében kinyílt ég is más, vidámabb fényű. Fölenged a téli fagy, a délelőtti napfényben feketén, zsírosan csillog a fölívágott kocsiút sara. Itt még nem telt minden utca kocsiútjára beton, mint például Temerinben, de a főbb utcákat már kiöntötték vele. Akárhányszor hazavetődök, mindig azt figyelem, mi az, ami megváltozott, s mi az, ami makacsul tartja magát.

Egy öregember jön velem szemben, bicegő léptekkel, botra támaszkodva. A nehezen járók elkínzott arcával tekint rám. Nem is olyan öreg. Korombeli. De igencsak megviselhette a sors.

– Te vagy az? – ismerem meg kézfogás közben. – Mi történt? – intek a mankójára.

– Térdtől lefelé a lábam nem az enyém – mondja panaszkodva.

– Reuma?

– Az. A tunel.

– Tunel?

– Ott szereztem, a tunelban. A vágóhídon. Már öt éve invalidszkán vagyok.

Megdöbbenve nézek rá, pedig már tudhatnám, így beszélnek itt azok, akik vidéken vállaltak munkát. Hirtelen az jut eszembe, hogy föl kéne keresnem gyerekkori cimboráimat, nemzedéktársaimat. Mivé lettek, mit értek el az életben? Hányan rokkantak meg így,

mint ő. Mert nem is az a legfontosabb, hogy itt utcákat betonoznak, s új családi házakat építenek, hanem, hogy mivé lettek azok, akik ezeket az utcákat betonozzák, s az új házakat építik...

– Hát ide jutottunk – nyújtotta a kezét, s elbiceg a sima, jól megépített gyalogjárón.

– Hova? – kérdelem magamban. Hova jutottunk?

– Ilonka, nem tudja, ki a halott?

Egy fiatalasszony áll az utcasarkon köténye alá rejtett kézzel, éppen csak kinézett az utcára. A túlsó oldalról egy másik fiatalasszony válaszol:

– Nem tudom, pedig tegnap is harangoztak. Nem volt kitéve.

A beavatott tudja, rögtön megérti, miről van szó. Nem a halott nem volt kitéve, hanem a gyászjelentés a koporsós kirakatában. Meghalt valaki, máskülönben most nem is harangoznának, de a koporsós elmulasztotta kitenni, kiragasztani a gyászjelentést. Fölvillanyoz, hogy itt ebben a párbeszédben jómagam is beavatottnak számítok, minden utalást rögtön megértek, hiszen az anyanyelvemen beszélnek. Amióta leszálltam a buszról, állandóan ilyen szavak, mondatok röpködnek körülöttem, most veszem csak észre, mennyire megszomjaztam ezekre a szavakra, úgy, ahogy itt ejtik ki őket.

A hátam mögött egy súlyos gumicsizma zuhog, az ablak alatt, ahol megálltam, lelassul. A csizma tulajdonosa főnnhangon silabizálja az ablakba kibiggyesztett cédula szövegét: „Bá-rány-bé-lé-ses ka-bát el-a-dó.” – Elkésett! – állapítja meg az ember, és az arcomról egyetértésemet várja.

Az atyafin kiskabát, de a fején még nagy, báránybőr sapka. Sovány, borostás arc.

– Elkésett – mondja újra –, mért nem akkor kínálta, amikor fázunk, decemberben?!

– Maga fázott?

– Nem, de így szokás mondani.

Ezzel gumicsizmáiban tovazuhog a kemény betonjárón. Se jó napot!, se isten áldja! De minek is. Hiszen itthon vagyunk, magunk között.

Vagy tizenöt méterről csak úgy mentében visszafordítja a fejét:

– Pedig annyit tudhatna az illető, hogy ablakból ma már nemigen vásárolnak a népek. Annál válogatósabbak.

Ezt még, úgy gondolta, ki kell mondania. Hogy a mai népek válogatósak. Tehát van nekik, ami kell. Nem lehet mindent a nyakukba sózni.

Fönt, a kitágult égen, nyakmeresztő magasságban, hangtalanul maga után ezüstcsíkot húzva egy repülőgép kúszik az elérhetetlen kék kupola csúcsa felé. Mint egy fellőtt, ezüstsugaras nyíl. Talán már kijutott a föld légteréből, vonzerejéből is. Talán már nincs is köze a földhöz. Fölrepül a csillagokba.

A falu kakasai nem sokat törődnek vele, kórusban kukorékolnak. Valaminek nagyon örülhetnek. Egy dombról, patakzó napfényben, hallgatni ezt a megrészegült kakaskukorékolást. S hogy tudnak vigyázni arra, hogy ne egyszerre, hanem egyenként, egymás után szóljanak! De egymást tüzelve, lelkesítve.

A repülőgépet elnyelte a messzeség tengere.

Egy kisfiú fut felém, a hátán, mellén iskolatáska, hát azért ez már sok. Az arcvonásait fürkészem, vajon melyik gyerekkori cimborámra emlékeztet, kinek lehet az unokája?

– Ki fia vagy? – szólítom meg.

Futtában válaszol: – Anyáé.

– Hogy hívják az anyádat?

– Lontina Faletta.

– És apádat?

– Salvador Faletta.

– Honnan jöttetek Hegyesre?

– Németből.

– Hogy hívták édesanyádat lánykorában?

– Azt még nem tudom.

– A magyaron kívül még milyen nyelven tudsz?

– Olaszul és egy kicsit szerbül.

Nem bírom tartani vele az iramot, elfut. Siet az iskolába.

Elindult a világnak egyszer két szegény ember; egy lány Kishegyesről, egy legény valahonnan Olaszországból. Németországban találtak munkát. Megismerkedtek. Házasságot kötöttek. Ebből a házasságból született a kis Faletta, aki most futva siet az Ady Endréről elnevezett iskolába.

Érje meg békében a boldog öregkort!

(1982)

GYERTYAGYÚJTÁS

Egy elfelejtett évforduló

Gondolatban végigsétálunk a régi Nagyutcán. Azért a régin, mert mostanra ez is alaposan megváltozott; lassan nemcsak egykori lakói, de öreg házai is kicserélődnek. És azért gondolatban, mert séta közben el se mozdulunk Margit néni vendégmarasztaló asztalától; nem is kell, hiszen akik most ezt az asztalt körülüljük, elég jól ismerjük Kishegyest. De vajon csakugyan ismerjük-e, és melyik Kishegyest ismerjük?

Emlékezetünk a harmincöt évvel ezelőtti Főutcán botladozik. Mi volt akkor a neve? Horthy Miklós utca?

– Ugye – kérdezem –, a kis zsidó asszony boltja ott volt valahol a Bata-féle házban?

– Igen – állítja Péter, aki már vagy tizenöt éve nyugdíjas, és a század elejéről is vannak megbízható emlékei. – Másképp Fekete zsidó asszonynak hívták. Előbb a Csóré boltja helyén volt egy kis oldalháza, ott még pálinkát is mért.

Egyszer anyám ehhez a zsidó asszonyhoz szaladt velem, mert mészszilánk esett a szemembe. Emlékszem a rémült rohanásra. Ő, a kis zsidó asszony vette ki a szememből az éles mészszilánkot. Más ügyben is mindig bizalommal fordult hozzá anyám. Ő nagyon szerette ezt a kis fekete öregasszonyt. Máskor egy kék pulóvert vett nekem a boltjában, vékony piros csíkkal az alján. Sokáig hordtam ezt a pulóvert, de mindig csak ünnepi alkalmakkor.

Frankl Lipót rőföskereskedő következett, akit a nép egyszerűen csak Lipcsinek hívott. Kint állt az üzletajtóban.

– Ténsasszony – szólította meg az arra haladót –, tessék befáradni, vásárolni nem muszáj, csak tessék befáradni.

Az a finom, előkelő szövetillat a boltjában! Számomra a Lipcsi boltja marad örökre a legelőkelőbb rőföskereskedés.

– Úgy tudom – mondja Péter –, hogy a fiát, Frankl Imrét még az általános deportáció előtt Borba hajtották, s amikor onnan nyugat felé terelték a tábort, néhányukra, köztük Imrére is, itt a cservenkai téglagyárban rájuk robbantották a hegyet.

Arrébb, Kertész Sándor baromfikereskedő udvarában, mindig nagy volt a nyüzsgés, ide jártak a napszámos asszonyok libát kopasztani, baromfit tisztítani, tojást csomagolni. Egy örökmozgó ember tömött, sötét árnyaként él bennem...

A mai cukrászda helyén állt a Grabinszki-ház.

– Róluk én tudom a legtöbbet – mondja Jáni Teréz –, ott laktunk a szomszédjukban. Sokan voltak. Sándoréknak hét gyerekük volt: Ernő, Mancsi, Hani, Dezső, Rózsi, Bözsi, Magdi. Ott élt Sándor bátyja is, Grabinszki Móric bácsi a feleségével, Száli nénivel. Móric bácsi rettentően szeretett kártyázni. Én sült-főve a Grabinszki gyerekekkel voltam. Később a fiatalok elkerültek Hegyesről, Ernőt Csonoplyáról deportálták, Rózsit és Hanit Bánátból, Dezső Pesten alighanem légitámadás áldozata lett.

– Ki ne felejtsek – figyelmeztet Margit néni – Krausz Dávid bácsit! Napokat evett.

– Hogyhogy napokat?

– Úgy, hogy a zsidó családok tartották el. Mindennap másik családnál evett. Ő volt a templomszolga.

– No, segítették őt a keresztény családok is! – bizonygatja egykori szomszédja, Jáni Teréz.

Egy régi novellám hőse volt Krausz bácsi. Még állt a zsidó iskola udvarában a zsidó templom. Ez a templom volt reábízva. Hajlott háttal járt, nagy kulccsal a kezében. Hiába könyörögtünk neki, a zsidó templomba soha be nem engedett bennünket. Kicsúfoltuk: „Krausz, nagyobb a mamusz, mint a Krausz!” Hatalmas, nagy fekete pantyuszokban csoszogott mindig. Negyvennégyben őt is elvitték.

– Az volt a legszörnyűbb látvány, ahogy az öreg Krauszt nyomták föl a stráfkocsira, meg a Berger Etelka nénit és a Balassánét. Balassáné fekvő beteg volt, úgy vitték el a betegágyából. Nem volt kímélet. És csődület se volt az utcán, semmi föltűnés; még aki véletlenül az utcán tartózkodott is, az is sietett behúzódni a falak közé, hogy semmit se lásson. Nagyon fájdalmas kép volt az.

– Legalább tiltakozott valaki, valaki a keresztények közül?

– Senki! Mert volna valaki is megpisszenni! A kakastollas csendőrök ellen szólni?!

Mind összeszedték őket akkor negyvennégyben, a hónapra, a napra már senki se emlékszik. De azt tudjuk, hogy fényes nappal történt az egész, mindenki szeme láttára. Elvitték az áldott emlékű Balassa Imre bácsit is, akit talán mindenki szeretett a faluban, elvitték a pöffeszkedő Ábrahám Dávidot, a Dócit, akit talán senki se szeretett, a Fischernét, a Krisháber Gyulát, akit a falu egyszerűen csak Ádi vagy Zádi Gyulának ismert, s aki hajszálnyit se különbözött a falu többi földművelőjétől, mert ő is az volt, gyakorló,

mindennapi paraszt. Vendéglátóm, Margit néni volt férjét, Faragó Andor fatelepest néhány fiatalabb társával még előbb elvitték, munkaszolgálatra.

Kint a zsidó temetőben, elképesztő környezetben – az egykori halottasház jelenlegi lakója ólakat épített a sírhantok közé – egy emlékmű mered ki a földből. Rajta a kopár szépségű szöveg, csak ennyi: „1941–1945. Halottaink: Ábrahám Dávid; Balasa Imre és neje, György és Pál fiaik; Faragó Andor; Fischer M. Andorné és leánya Edit; Frankl Lipót és fia D. Imre; Grabinszki Mór; Kertész Sándor és fia Imre, leánya Sári és veje dr. Brummer László; Krausz Dávid; Krisháber Gyula, Katalin, Ella és Margit; Krisháber Beti; Manhein Mihályné.”

Visszatértek: Kertészné, Franklné; az egész Blau család és a Polacsek család. Blauék és Polacsekék később kivándoroltak Palesztinába. Polacsek húsz lánc földet hagyott a hegyesi szövetkezetre, a felesége pedig a háború után áttért a katolikus hitre. (Hálából, hogy két gyermekét, Rózsikát és Imriskét Pesten egy katolikus vallású magyar rendőr rejtette el a nyilasok elől.)

A visszatértek közül Kertészné idehaza halt meg, ő a kishegyesi zsidó temető utolsó halottja. Keresztanyámtól tudom, hogy anyai öreganyám, a Szüle – ismerte és szerette Kertésznét – elment a temetésére.

Most érte is hadd világítson ez a gondolatban meggyújtott gyertyaszál.

(1979)

ACÉLOZOTT VASBA ÖNTÖTT HIT

Kis híján tíz évvel ezelőtt, ezerkilencszáznyolcvanhét júliusában ünnepelhatték volna a hegyesiek és a környékeliek a falu határában felállított nevezetes emlékmű fönnállásának századik évfordulóját. Persze nem ünnepelte senki. Az „acélozott vasba” öntött obeliszk már rég nem magasodott a mauthauseni vörös gránitból készült talapzatán. Lebontották. Vagy inkább ledöntötték. Ahogy illik elbánni az „ellenség” emlékműveivel ezen a tájon. Mert a „hősi emlékmű”, a negyvennyolcas magyar szabadságharc utolsó

győztes csatájának büszke emlékeztetője ezerkilencszáztizenkilenc után nem hirdethette tovább azt az eszmét, amely létrehozta.

Nincs feljegyzett nyoma, vagy ha van, nem került még napvilágra, hogyan fogadták, hogyan élték át a hegyesiek és környékeliek a szobor lerombolásának a tényét. Annak sem igen maradt nyoma, mennyire azonosultak a harminc éven át álló emlékművel, mennyire érezték sajátjukénak a hegyesiek, a szeghegyiek, a feketehegyiek. Elsősorban a kishegyesiek, akiknek a határában díszelgett. Valószínűleg maradt nyoma. Az emberek szívében, tartásában. Mert egy kicsit azért mégiscsak büszkék lehettek rá. De azon keveseknek a szíve, akikben még élt a szobor emléke, rég elporladt azóta. Nem csupán a büszkeség tűnt el az emberi szívekből, de lassan a szobor emléke is kitörlődött az utódok emlékezetéből. Az idő és a történelem megteszi a magáét.

Elképzелhető, s miért ne történhetett volna meg, hogy a szobor ledöntését épp hegyesi emberekre bízták. Parancsszóra, persze, de úgy, hogy fizetséget is kaptak a munkájukért. A régi följegyzések, jegyzőkönyvek és tudósítások részletesen elmondják, hogyan indult meg a gyűjtés az emlékmű felállítására. Még azt is feljegyezték, miszerint „e hó 15-én – ezernyolcszáznyolcvanhat novemberében – 9 órakor történt az első ásonyom fordítása egy öreg honvéd és Gyíkos Mihály mérnök [...] jelenlétében. A jövő héten már az alapok építését is megkezdik. E hó folyamán az 50-60 métermázsa csataemlék öntése is megrendeltetik Budapesten. [...] Az emelendő piramis mintáit a Schlick gyár szolgáltatta”.

Annak az „öreg honvéd”-nek a nevét, aki az első ásonyomot tette az alap kiásásánál, kifejejtette a tudósító, különben a legapróbb részleteket is följegyezték, s ezek a részletek fönn is maradtak. Csak az emlékmű eltűnése körülményeinek a leírása nem maradt ránk. Az például, ki vontatta be az acélozott vasba öntött obeliszket a faluba, hogy került a községháza fészerébe, s ott hogy élte túl az első Jugoszlávia összeomlását, a magyarok visszajövetelét, majd újbóli kivonulását és a második Jugoszlávia jó első tíz esztendejét. Annyi bizonyos, hogy az emlékmű talapzatának hamarabb akadt „gazdája”, mint az obeliszknek. Vagyis a mauthauseni vörös gránitnak. Talán helyet cserélt, s immár egy másik „szabadságszobor” talapzatául szolgált. Vagy beépítették valamely hegyesi vagy szekicsi ház fundamentumába, falába. Az obeliszk a hegyesi községháza fészerében kötött ki, ott fektették le, s e sorok írója is többször megnyargalta gyermekkorában. Nem is sejtve, hogy szent ereklyét lovagol.

Jó negyven évig pihent így az emlékoszlop, harmincévi álldogálás után, mígnem megakadt rajta a szeme egy kufárnak, s megvásárolta. Valószínűleg a községtől, hiszen a községháza területén hevert és porosodott az emlékmű, a községháza fészerében. Máig „tisztázatlan körülmények között került eladásra ócskavasba”. Amiből azért annyi sejthető, hogy ócskavasként adták el. Valószínűleg kilóra. Jó sok kilo lehetett benne, ha ötven-hatvan métermázsát nyomott.

Immár csak lelkiismeretünket nyomhatná, ha nyomná. Nem túlságosan nyomja.

S ha egy kicsit mégis, még könnyíthetnénk rajta.

Két év múlva kerek évfordulója lesz annak az ütközetnek, amely a hegyesi „fennsík”-on zajlott le Guyon Richárd honvédtábornok és Jellasics között.

Ez a két esztendő talán elegendő idő arra, hogy engedélyt könyörögjön ki Hegyes előjárósága a szerb minisztériumtól a csata színhelyének újbóli megjelölésére. Rögtön hozzátenném: szerény megjelölésére. Jó lenne, szép lenne, ha ez a „kezdemény” épp abból a környezetből indulna ki, amely a szóban forgó emlékmű elvesztéséhez mégiscsak hozzájárult. Mert ha lett volna bátorságunk előre tekinteni, az acélozott vasba öntött obeliszk még mindig ott heverhetne valahol a hegyesi községháza udvarán vagy valamelyik zugában, de sajnos nem tudtuk megőrizni, elherdáltuk. Pedig ha még mindig ott porosodna, immár csak a szerb illetékes minisztérium jóindulatára és engedélyére lenne szükség, hogy nyolcvan-esztendei csend után újra fölállíthassuk. Ezen azonban már hiába borongunk.

Vajon az emlékmű emlékét képesek leszünk-e fölállítani? Akárcsak egy közönséges betontalapzatra is. Tehát nem a réginek a mását, hiszen még a száz év előtt élt elődeinknél is szegényebbek lettünk. Mégis méltó jelt állítani azok emlékére, akik akkor sem csüggedtek, akkor is hittek a győzelemben, amikor körülöttük minden elveszett.

(1997)

ÖRÖMHÍR

Örömünk tárgya tulajdonképpen elfér egy közönséges újsághírben: Kishegyesen a napokban előkerült a negyvennyolcas szabadságharc utolsó győztes csatájának állított emlékmű négy eredeti fémtáblája.

Hogyan?

Hiszen még három évvel ezelőtt az Üzenet Kishegyes-számában az emlékműről Virág Gábor valóban körültekintő, alapos tanulmányában ezt mondja: „A szobor sajnos részleteiben sem maradt fenn az utókorra.”

Az örömhír most ezt cáfolja meg, aminek e sorok íróján kívül alighanem épp Virág Gábor örül a legjobban.

Az olvasónak tudnia kell, hogy a szóban forgó szobrot, amely az egykori csata színhelyén, Kishegyes határában állt, az első világháború, az impériumváltás után lebontották, az öntöttvas obeliszket a falu községházának udvarán „kallódott” évtizedekig, s onnan az ötvenes években, máig tisztázatlan körülmények között, került eladásra. Persze nem műgyűjtők mutattak iránta érdeklődést, hanem az ócskavas-kereskedők.

Ezen az ércbe öntött obeliszken négy, szöveggel ellátott fémtábla volt, az oszlop négy oldalát díszítendő. Az északi oldalon ezzel a vesszorokba szedett szöveggel:

„Síremlék vagyok én, száz vértanú nyugszik alattam
Kik honukért – honodért – estek itt el, e mezőn.
Szent végrendeletük hálásan vésve szívedbe;
Add unokáidnak még ezer évig odább:
»Honfi, szeresd a hazát! Élj, halj érette! Csak akkor
Lesz bármely sorban nagy, szabad és a tied!«”

A többi három tábla szövege: „E hely környékén győzte le 1849. július 14-én Guyon Richárd honvédtábornok 7000 honvéddel, 42 ágyúval, Jellachichnak 1200 emberből, 79 ágyúból álló hadát.”; „Guyon a felvonultában reá támadó Jellachich bánt Hegyes, Szeghegy, Feketehegy határán vitéz honvédekkel megvervén, Verbászon át Kátyra futamította, s vármegyénkből kiszorította.”; „Bács-Bodrogh vármegyének a névtelen szabadsághősök iránt kegyeletes közönsége adakozásából emeltetett. 1887. július 17-én.”

Most mind a négy, bronzbetűkkel díszített öntöttvas tábla itt fekszik előttem egy asztalon. A méretük 50×65,5 centiméter, a súlyukat nem állapítottuk meg. Kézzelfogható, szemmel látható bizonyítéka annak, hogy a hegyesi csata emlékműve részleteiben mégis fennmaradt az utókor számára.

Az, aki annak idején a ledöntetett obeliszkről lecsavarozta és elrejtette őket, jobban bízott az utókor kegyelmében, mint az, aki az emlékoszlopot ócskavasként eladta. Avagy isteni kegyelemmel állnánk szemben?

Nem egész két esztendő van még hátra a hegyesi csata kerek, másfél százados évfordulójáig. Van tehát elegendő idő arra, hogy a most előkerült táblák újra az őket megillető, méltó helyre szegessenek.

Jelenlegi örömhírünk beteljesedéseként.

(1997)

EGY PORLADÓ KÉZRŐL

Úgy hallom, készül szülőfalum monográfiája, alig várom a megjelenését. Bizonyára szó esik majd benne az 1848/49-es eseményekről is.

Abban az időben Botka Mihály esperes állt a kishegyesi plébánia élén. Őt idézem, ahogyan ezt a Megholtaknak jegyzőkönyvébe bejegyezte:

„1849-i év január 24-én a hegyesi lakosok e falut többnyire mind elhagyták, ez (idő) alatt néhány (ott)hon maradtak közül nébelyek megölettek, néhányan meghaltak.”

Ez volt a hegyesiek első nagy szaladása.

Futottak a szerb csapatok elől.

Odahaza valószínűleg magatehetetlen öregek és betegek maradhattak.

De még a lakosság jóformán el se menekült, a szerb csapatok be se vonultak a faluba, a fölfordulásnak máris megvolt az első áldozata: „Biber János, Tóth Anna férje január 23-án agyonüttetett egy magyar rabló által, mivel a rablást neki tiltotta.”

Vagyis a rablót lefűlelhetette, s rá is szólhatott, esetleg ellene is szegülhetett a rablásnak, a rablónak.

Botka Mihály esperes elhallgathatta volna a rabló nemzetiségét; az emberek már valószínűleg abban az időben sem szerették, ha valamelyik elfajzott nemzettársuk bűncselekményével bemocskolja a nemzet nevét.

Ezt még ma sem szeretik túlságosan.

Ha azonban mégis sor kerül rá, nem viselkednek úgy, mint néhai Botka Mihály esperes, hanem a rablót, a tömeggyilkost védelmükbe veszik, nemzeti hőssé avatják, s az általa elkövetett gyilkosságot egy más nemzetiségű rabló vagy tömeggyilkos nyakába próbálják varrni.

Fölösleges „friss”, „élő” példákra hivatkozni.

Botka Mihály, ha nem lett volna tisztességes, ha nem ragaszkodott volna a tényekhez, elhallgathatta volna a „mellékes” körülményt, azt ugyanis, hogy a rablást és a gyilkosságot egy magyar nemzetiségű követte el. Ha nem lett volna tisztességes és tényeket tisztelő ember, a rablást is meg a gyilkosságot is a január 23-án már Hegyes határában, a kertek alatt ólálkodó szerb martalócok nyakába varrhatta volna, mégse tette, s valószínűleg nem csak azért nem tette, mert pap volt.

Bizonyára abban az időben sem volt minden pap ilyen, mint ahogy mi is látunk papokat gépfegyverrel a kezükben.

Január 24-én, amikor a falu lakossága elmenekült (s csak néhányan maradtak hon) s a szerb csapatok bevonultak, az első áldozat épp egy névrokonom volt, egy Németh János nevű hatvanhét éves ember. Agyonlővetett, ahogyan Botka Mihály bejegyezte a megholtak jegyzőkönyvébe. Ugyanaznap még agyonlővettek: Balázs József, Pantel János, Maronka József és Gyetvai György. Tehát öten. Feltehetően ezeket a derék hegyesieket a bevonuló szerb fölkelők lőtték agyon, csak azért, mert magyarok voltak, s otthon merészeltek maradni a falujukban. Nőket, gyerekeket nem öltek meg, azokat majd csak a második világháborúban meg a mostaniban ölik meg.

Viszont Botka Mihály esperes odafirkanthatta volna az agyonlővetettek neve után, hogy kik követték el a bűntényt, odaírhatta volna, hogy ezt a bevonuló szerb martalócok követték el. Mégse firkantotta oda. Miért nem? Mert megkérdezni tőle már elkéstünk, csak találgathatjuk. Talán mert fölöslegesnek tartotta ezt megjegyezni, az eseményekből úgyis nyilvánvalóan következett, hogy kik voltak a gyilkosok.

Nem így a fentebbi rabló esetében. Ott, ha félreérthetetlenül meg nem nevezi, hogy Biber János egy magyar rabló keze által halt

meg, most találgathatnánk, ki ölte meg Biber Jánost, s ezt könnyen, könnyedén a szerbek számlájára írhatnánk.

Csakhogyl említettem már, Botka Mihály esperes tisztességes, tényeket tisztelő ember lehetett.

Ma látjuk csak igazán, korunk eseményeinek tükrében, mennyire az volt.

Persze mindenre nem térhetett ki az ő figyelme se. Mert azért elég zavarosak lehettek azok a negyvennyolcas-negyvenkilences idők is.

Nem jegyezte föl például, hogy az első (január 24.) vagy a második (június 17.) szaladás idején Kishegyesen a Dóczy-féle ház előtt a szerb felkelők agyonverték egy Németh András nevű embert, mert védelmébe merte venni egyik földijét, akit a martalócok már félholtra vertek. A nekivadultaknak azt találta mondani: „Ne bántsátok, elege van már annak.” Erre őt vették elő, és agyonverték. Annál jobban sajnálom Németh Andrást, mert a családi szájhagyomány szerint az ükapám volt.

De én most nem róla, hanem Botka Mihály esperesről próbáltam megemlékezni. Botka Mihály tiszta kezéről. Isten tudja, miért épp az övéről. Talán mert már ő is krónikás volt. Róttá, jegyezzgette szülőfalum nehezen készülő monográfiáját.

(1994)

HOLT TEMETŐ

Utoljára ezerkilencszázhetvenkilenc szeptember 5-én jártam a hegyesi zsidó temetőben. Tizenöt éve. Ez alatt a tizenöt esztendő alatt nem múlt el év, hogy többször is meg nem fordultam volna odahaza, hogy ki ne ballagtam volna a Keleti temetőbe, vagy föl ne kapaszkodtam volna a Kálváriára, hiszen mindkét sírkertben halottaim pihennek. A zsidó temetőben viszont azóta nem jártam. Jómagam is „leírtam” volna magamban, miként a falu? Pedig amikor már a temető is betemetődik, a földdel válik egyenlővé, valami véglegesen megszűnik. Vagy él tovább az emlékezetünkben? Igen. Elhalad a volt temető mellett a nagyapa az unokájával: valamikor itt volt a zsidó temető. És most hol van, nagyapa? Ráépítették ezt a kócerájt!

Egyelőre még nem építettek rá semmit, ott domborodik közvetlenül a nemzetközi út mellett, egy volt avar kori temető szomszédságában. A század elején százhusz népvándorlás kori sírt tártak itt fel, ennek már csak a helye maradt, a félig betemetett nagy gödör meg az a másfél ezernyi lelet a zombori múzeumban.

Akkor, tizenöt évvel ezelőtt, a temető öreg sírkövei javarészt még álltak, legtöbbször a szöveg héber, elvétve akad német és magyar szövegű is. Az emlékmű szövege azonban már csak egynyelvű. Íme:

„1941–1945
HALOTTAINK

Ábrahám Dávid
Balasa Imre és neje
György és Pál fiaik
Faragó Andor
Fischer M. Andorné
és leánya Edit
Frankl Lipót
és fia D. Imre
Grabinszki Mór
Kertész Sándor és fia Imre
leánya Sári és veje
Dr Brummer László
Krausz Dávid
Krisháber Gyula
Katalin Ella és Margit
Krisháber Beti
Manhein Mihályné”

A szöveg, a kopár névsor fehér márványba vésve, ez beépítve egy jó embermagasságnyi, műkőből készült lapos síremlékbe. Baloldalt, a síremlék részeként egy stilizált, derékba tört fa törzse cementből.

Szegényes, csúnyácska emlékmű. Valószínűleg az a két asszony emeltette, akiknek a neve nincs a márványtáblán, akik megszábadultak a pokolból.

Ottjártamkor, amikor már ők is régen halottak voltak, az emlékmű előtt tyúkol állt, körülötte szemét. Az egész temetőt fölverte a gaz, benőve málnával, náddal, csalánnal. A valamikori halottasház-

zat jelenleg élők lakják: egy Opp Péter nevű ember a feleségével és két gyermekével. Előttük Szél Jóskaék laktak itt, most a feketicsi temetőbe költöztek. Oppék is, Szélék is nagyon szegény emberek, örülnek, hogy meghúzódhatnak a temetők volt halottasházaiban. Szemmel láthatóan nem azért, hogy a temetőt rendben tartsák. Ez a temetőcsősz dolga lenne. Ennek a kis zsidó temetőnek azonban jó ideje se csősze, se gondozója, se gazdája.

– Egyik azt mondja, hogy a hegyesi községé, a másik meg, hogy a szabadkai zsidóké – véli Opp.

Ez a rövid nevű temetőlakó német származású, szekicsi sváb, a szülei ittrekedhettek, tán már ők is ilyen szegények voltak, temetőlakók, nem tűntek föl a háború utáni kitelepítőknek. Opp Péter és családja aligha tudja, mi okozta az emléktáblán felsorolt huszonkét ember halálát, nem hallott a zsidóüldözésről, de az egykori üldözöttek se tudják meg soha, hogy fölgazosodott, magára hagyott temetőjük romos halottasházában épp egy német származású ember talált menedéket.

*

Kora gyerekkoromban plántálták el bennem a zsidók iránti tiszteletet. Nem a zsidóság iránt – felfoghatatlan fogalom egy négy-öt éves kisgyerek számára –, csupán néhány kézzel érínthető, szemmel látható, füllel hallható személy iránt. Például és mindenekelőtt a Fekete zsidó asszony iránt. Ez a palántálási művelet eredményesebb nem is lehetett volna, hiszen maga édesanyám cselekedte meg. Mondanom se kell, hogy nem előrelátó megfontoltságból, csak úgy, ahogyan ez egy egyszerű falusi asszonytól kitelik. Akit ő a szívébe fogadott, szívének gyümölcsét is annak a szeretetére édesgette.

Édesanyám nem csak tisztelte, szerette is a Fekete zsidó asszonyt. Mert odahaza, családi körben ez volt a neve annak a töpörödött nénikének, aki nem túl messze tőlünk egy falatnyi szatócsbolt vezetője és tulajdonosa volt. Az igazi nevét talán még édesanyám se tudta. Ténsasszonynak szólította, mint a falu többi „ténsasszonyát”, de odahaza Fekete zsidó asszony volt a neve.

Mindig úgy beszélt róla, mint a legnagyobb jótevőjéről. A Fekete zsidó asszonynak ez a tulajdonsága alkalmasint egészen apró gesztusokban nyilvánulhatott meg. Hogy nála is lehetett hitelre vásárolni, akárcsak a többi gazdagabb zsidó kereskedő boltjaiban, egészen megszokott dolog volt. Csakhogy míg más kereskedők esetleg nem állták meg, hogy kiszolgálás közben gúnyos, csúfoló-

dó megjegyzéseikkel alázzák meg a már eleve megalázott – hiszen hitelre, „hozomra” kényszerült – vevőt, addig a töpörödött nénike a hitelbe adott áru mellé iparkodott mindig valami vigasztaló szót is becsomagolni a szegény vásárlónak. És lehetőségeinek határain belül bárkinek a segítségére sietni. Kedvessége nem csinált kedvesség volt, lényéből fakadt. A Fekete zsidó asszonyt tehát nem volt nehéz szeretni.

*

Egy szemtanú így emlékezett vissza a falu zsidó lakosságának „összeszedésére”. Mert nem kellett „összefogdosni” a szerencsétleneket, mint afféle menekülő bűnözőket. Csak úgy „összeszedték” őket, mint valami elszórt, tehetetlen tárgyakat, nem kellett hajtóvadászatot indítani ellenük; odahaza, otthonaikban várták be a kakastollas csendőröket, hogy értük jöjjenek... Azok, akik még otthon maradtak, akik hittek az isteni csodában, hogy talán mégsem következik be a legrosszabb. Ám az isteni csoda elmaradt. Különbön Kertészné, a baromfi- és tojáskereskedő felesége már évekkal ezelőtt megjósolta: „A zsidókra nagy megpróbáltatások várnak!”

Jóslata beteljesedett.

Előállt a nagy speditőr, a stráfkocsi.

(Más szemtanúk ordenáncos kocsira emlékeznek, ez azonban alig hihető: az ordenáncos kocsin ugyanis a községi előljárók közlekedtek, ez a jármű tehát túl előkelő, mindenekelőtt pedig szűk lett volna a zsidók elszállítására.)

– Nappal volt, világos nappal, mégis minden feltűnés nélkül végezték a poroszlók a munkájukat. Még kíváncsiskodó se igen akadt, mindenki tudta, miről van szó, az emberek behúzódtak a házaikba. Én láttam, ahogy Berger Etelkát, Balassánét feltették a speditőrrre. Mert maga nem bírt fölszállni, fekvő beteg volt. Mégis elvitték. Nem kíméltek senkit. Az egész nagyon fájdalmas képet mutatott. Ezek az emberek már mind hegyesiek voltak, az öregjei a hegyesiekkel öregedtek meg. A legöregebb köztük a Krausz Dávid bácsi volt, fiatal korában üvegezőmester, de olyan, aki a „műhelyét” a hátán cipelte, a hegyesi tanyákat járta. Most meg, öregkorára, templomszolga volt. Ő is ott szorongott a speditőrön a többiek között. Néhányan azért végignéztük a kálváriájukat. Még olyan rongy ember is akadt, aki röhögött rajtuk, örült, hogy viszik őket, mert valamelyik szerencsétlen valamikor görbén nézett rá. De em-

lékezetem szerint olyan egy se akadt a gyér kíváncsiskodók között, aki tiltakozott volna. A kakastollas csendőrök jelenlétében szólni se mert senki. Pedig lágy pásztor mellett gyapjút szarik a farkas.

Csak hogy nekik, az elhurcoltaknak, sem lágy, sem kemény pásztoruk nem volt. Semmiféle pásztoruk. Teljesen ki voltak szolgáltatva a farkasoknak.

*

Kertészné, a nagyszájú baromfikereskedő özvegye, a látnok, idehaza halt meg, hittestvérei nem kísérhették ki utolsó útjára, mert akiket nem égettek el, kivándoroltak, néhány helybéli jámbor keresztény asszony kísérte ki, közöttük Szüle, a szülém, aki mindenkinek megadta ezt a végtisztességet.

Nem tért haza Krisháber Gyula sem, akit a faluban mindenki egyszerűen csak Ádi Gyulának tisztelt, s aki szerette a földet, gyakorló földműves volt, paraszt. Ez mifelénk kevés izraelitáról volt elmondható. Ádi Gyula azonban szőröstül-bőröstül paraszt volt. Gyönyörű kertje volt, a szőleje már abban az időben „dróton futott”, borral kínálta a vendégeit. Egy Újvári Treszka nevű asszonnyal élt vadházasságban, harmincöt éven keresztül, elégettetéséig. A háború után a hatalom akkori helyi bitorlói kisemmizték a szegény özvegyet, mindenéből kiforgatták, még Ádi Gyula szép szőlőskertjét is konfiskálták, mondván a szomorú özvegynek: Mit akar maga; a kert gazdája úgyse jön vissza, rég kifőzték szappannak!

De nem csak Ádi Gyula szép szőlőskertjét sajátították ki; az új társadalom építésének mámoros lendületében lebontották a zsidó templomot, lebontották a zsidó iskolát, s a helyén s részint a tégláiból fölépítették a falu büszkeségét, a szövetkezeti otthont. Itt, a zsidó hitközség egykori portáján állították fel a második világháború végén elesett helybéli harcosok emlékművét, megfélekezve azokról, akik szintén helybéliek voltak, és akiket szintén a második világháború iszonyú tüze emésztett el.

*

Újra kint botorkálok a temetőben. Mintha innen már a halottak is kiköltöztek volna. Valójában ki is költöztek. Az alig fölismerhető sírok között botladozva nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy a mi temetőink is hamarosan erre a sorsra juthatnak.

(1994)

KÉKKŐ LOVAKNAK

Egy boltos naplója

I.

Ott még valóban minden kapható volt. Gépolaj és krumplicukor, Kalodont fogpaszta és csalánzsák, glicerín és fekete cérna, rizs és cipőfűző, grafit és narancs, üvegpapír és szardínia, pergamen és mazsola, szidol és villanyelem, súrolókefe és tinktúra, dió és mosószóda, élesztő és citrom, keksz és cipőkrém, jutafo-nál és eszencia, vasalónyél és lóvakaró, csontolaj és keményítő, kénlap és metszőolló, zsanérok és pántok, lakat, kutyalánc, vízi-méter, karika, saroglyalánc, furdancs, lécszeg, géptű, szegletvas, prominlicukor, hamutartó, szappan, kávé, kékkő, gumicső, cin-fazék, csokoládé, patkószeg, mángoltvas, mák, meszelő, mandula, szappangyökér, légyfogó, karbidégő, bicikliolaj, félgömbölyű vas, kékítő, zseblámpa, kreolin és még oldalakon lehetne sorolni, mi minden. A Halász néni boltjában szinte minden kapható volt, amit a két háború között a faluban el lehetett adni.

Erről hiteles adataim vannak. Halász néni számlakönyve, ahonnan a fenti árucikkeket is kimásoltam.

Rendkívül izgalmas dolog bogarászni egy ilyen könyvben, már csak azért is, mert megtudható belőle, hogy a harmincas évek derekán másfél dinárba került egy narancs. Tehát anyámnak másfél dinártól kellett megválnia, ha nagy ritkán rászánta magát, hogy egy narancsot vegyen négyünknek. Milyen nagy pénz lehetett az a mi körülményeink között, amikor ugyancsak másfél dinárba került egy nyolcad kiló kristálycukor is! Sokszor ez a nevetséges mennyiség fedezte családunk heti cukorszükségletét, és hány olyan család volt még a faluban, amelynek nem futotta többre...

No de erről ez a könyv csak közvetett módon regél, közvetlenül pedig arról, kik voltak a falu talán legnagyobb vegyeskereskedésének állandó vásárlói. Pontosabban: kik voltak azok a jobb módú polgárok, iparosok és tisztviselők (igaz, három kubikos neve is be van jegyezve a könyvbe), akik – a kor szokása szerint – hozomra, vagyis hitelre vásároltak.

Ha történetesen nem tudnám, hogy Gyurics Bandi cukrász volt, abból, hogy mit vásárolt Halász néni boltjában éveken át, föltétlenül rájönnék mesterségére. Nagy tételekben vett kristálycukrot, os-

tyát, szőlőcukrot, kakaót, szalakálit és felvágópapírt. Csak sejteni lehet, mi az a felvágópapír; alighanem abból szabdalta a mester a staniclikat a cukorkákhoz.

Néhai Hárs Aladár plébános úr viszont egészen prózai dolgokat vásárolt, olyanokat, amelyek még csak halványan se utalnak hivatására. Abroncsot, nittszeget, szódabikarbónát, lécszeget, drótot. De a nagyobb tételben feltüntetett ojtóviasz, kékkő és juta sejteti, hogy szőleje és gyümölcsöse lehetett. Mint ahogy volt is. Mandulája azonban nem termett, pedig szerethette; ezt a csemegét negyed- és félkilónként mindig Halász néni boltjából hordta. Csodálkozva látom, hogy a narancsot még a plébános úr se vásárolta zsákszámba; egy, legfeljebb két darabot vett egyszerre. A római katolikus egyház lényegében logikus dolgokat vásárol – virágdrótot, rajzszeget, súrolókefét, gyufát, spárgát, kampós szeget –, épp csak azt a kis bicskát nem tudom hova tenni, amit egy júliusi napon jegyeztek be a kontókönyvbe.

A cséplőgép-tulajdonosok alkatrészeket és sok gyantát vásároltak, a kovácsok itt szerezték be a patkószeget és a szerszámokat, az asztalosok a sarokvasakat és a különféle nagyságú szegeket, a téglagyáros a stukatúrszeget, a kendergyáros a gépolajat. Dudás tanító úr pedig a padlóolajat az iskola részére.

Ebből a csaknem negyvenéves kontókönyvből tudom, hogy a kishegyesi elemi iskola akkori igazgatóját Simić Svetislavnak hívták, az egyik rendőrt Vujičić Aleksandernek, csak arra nem tudok rájönni, ki lehetett az a Vilić Slobodan nevű lakos, pedig a kontókönyv tanúsága szerint rengeteg kekszet, cukrot és teát vásárolt. Egyszer egy géppel írt cédulát küldött a boltba: „Molim lepo 4 komada onih drotnih naprava, koje se stavljaju svinjama na njušku. Srpski se zove brnjica.” Hogy mondják ezt magyarul, töprengek magamban. Orrkarika? Vagy disznókapocs? Elfelejtettem a nevét, és becsukom az avas szagú kontókönyvet.

Ez az egyszerű kontókönyv azonban sok mindent megőriz az eltűnt időkből, a falu múltjából. Olyat is, ami közvetlenül nincs benne.

II.

Belebújtam másodszor is a kontókönyvbe, amit a hegyesi Halász-féle boltban vezettek harmincöt és negyven között. Mondhatom, forrásértékű munka. Ha valami világpusztító katasztrófa foly-

tán csupán ez az avas könyvecske maradt volna fenn, a kutatóknak épp elegendő anyagot nyújtana ahhoz, hogy újrateremthessék belőle a volt falut.

Ilyen földindulás hál' istennek elkerülte szülőföldemet, ez a hitelkönyv mégsem ennek köszönheti megmaradását, hanem valószínűleg a véletlennek.

Most, hogy újra a kezembe veszem, első dolgom, hogy megszagoljam. Ha azt mondanám, hogy olyan a szaga, mint a poros aktacsomóké, nem fejezném ki maradéktalanul azt, amit érzek. Mert a dohos aktaszagba valahogy belevegyül a szülőföld illata is, azoknak az embereknek az illata, akik valaha ezt a kontókönyvet vezették, megnedvesített ujjal ezerszer föllapozták. Meg még tán azoké is, akik a pult előtt árgus szemekkel figyelték, hogy a boltossegéd pontosan azt az összeget írja-e be a hitelkönyvbe, mint amennyi a vásárolt, de egyelőre fizetetlen portéka értéke. Vagy ezt nem is illett árgus szemekkel figyelni? Hiszen a kereskedő és a vásárló között erős és kölcsönös bizalom lehetett, mindenekelőtt a kereskedő részéről, ha már hitelben is adott portékát.

Kinek adott? Mégis, kinek adott? Feltehetően annak, akit személy szerint is ismert, és aki hitelképes volt. A Halász-féle vas- és vegyeskereskedés abban az időben a falu legnagyobb üzletházai közé tartozott, ha nem épp ez volt a legnagyobb. Láttuk és látni fogjuk, mi minden volt benne kapható. A kontókönyv tanúsága szerint mégis aránylag kevesen vásároltak hitelbe, a hat vizsgált esztendő alatt a községházán, az egyházon s az „iskolaszéken” kívül huszonkilenc személy.

Legtöbbet a falu akkori plébánosa vásárolt hitelbe, nyilván nem azért, mert sosem volt készpénze, vagy mert túl ágrólszakadt lett volna, hanem mert a parókiához közel volt a szóban forgó bolt, át kellett csak sétálni az utca másik oldalára, s ezt a sétát a boltig meg vissza valószínűleg legtöbbször nem is maga a plébános úr tette meg, hanem a szakácsnője, aki fölíratta a boltossal a „finom zöld kávé” vagy a bors, szegfűszeg, fahéj, smirglipapír és élesztő árát. A téglagyáros is az állandó hitelbe való vásárlók közé tartozott, a sok, nagy mennyiségű kátrányon kívül itt szerezte be a mandulát, a szalonnát, csokoládéból viszont csak egy szeletet vett, jöllehet tellett volna neki egy egész táblára is. A kétszáz oldalas kontókönyvben háromoldalnyi helyet három kubikosnak is szorítottak, akik, a többiekéntől eltérően, „bevásárlást” végeztek ebben a boltban huszonegy, kilenc-, tizenöt dináros összegekben. (Elképzelhető, mi bújhat meg ama „bevásárlás” mögött: gyufa, só, paprika...)

A hivatalos, bélyegzőkkel, sőt pecséttel ellátott kontókönyvet özvegy Halász Ferencné 1935. május 17-én nyitotta meg isten nevében.

Kishegyes község is nála vásárolt, szerencsére szintén hitelbe, mert ha minden portékáért azonnal fizetett volna, most elképzelni se tudnánk, mi mindenre lehetett szüksége akkoriban egy falusi községházának.

Vajon mire?

Egy cukorkásdobozra, valószínű bádogból volt, mert öt dinárt kértek érte.

Hogy az árakat legyen mihez viszonyítanunk, legjobb lesz, ha a napszámot vesszük alapul. Abban az időben a falu túlnyomó része ugyanis napszámos volt. (Érdekességgént jegyzem meg, hogy az előttünk heverő kontókönyvbe egyetlen napszámos neve sincs bejegyezve, ennek egyik oka talán az, hogy a szóban forgó bolt a főutcán volt, vagyis a falunak nem a napszámos „kerületében”.)

A napszám tíz dinár körül mozgott.

Egy liter tintáért például két és fél napig kellett dolgozni, igaz, a napszámos egész életében nem fogyasztott el annyi tintát.

A községháza viszont, amióta községháza, fogyasztója a tintának, a miniszterpapírnak és a többi hasznos dolognak. A két háború között azonban a kishegyesi községházán aránylag kevés papírt és tintát fogyasztottak.

Kocsikenőcsből, teszem azt, sokkal több elfogyott, mint tintából, lévén, hogy az akkori előljáróság nem gépkocsin, csak parádéskocsin utazott.

Halász néni vagy a segédjei néha ezt is föltűntették, ki volt az a személy, aki a községháza részére valamit vásárolt. Egy g(uriga) házicérnát és tűt másfél dináros áron a Náci bácsi, egy zseblámpaelemet három és fél dinár értékben a Halasi rendőr, három kilogramm gipszet hat dinárért Ács Feri, egy kilogramm kocsikenőcsöt (öt dinár) Csáki, más alkalommal ugyanezt Sipos, nagy darab cinkrudat Tóth Kovács segédje, egy darab kallantyút a Czékus kisbíró, két darab tintaceruzát a Komáromi rendőr, egy lakatot Imre kisbíró és így tovább.

Az akkori hegyesi rendőrök egyébként a hitelkönyv tanúsága szerint „ették” a zseblámpaelemet; ennél többet a község talán már csak csontolajra költött.

Kellett a község részére még lókefe, vakaró, lámpahorog, acélzabla, zsírszóda, sörkréta, füstöső, hegyi kréta, kopár lakk, bekenő

és fényesítő kefe, tolózár, vasvilla, vödör, zsák, kerítésdrót, pakk-papír, fehér zománc, gyanta, nehéz pincezár, bútorrugó, kartács-szeg, üvegpapír, vaslakk, kulcsszappan, szemétlapát, petróleum, törött kalmiák, meszelő, gyertya, enyv, firnisz, stanicli és szeg, stukatúr szeg, zsákvarrótű, fehérföld, balta, kovácsolt szeg, rézkarika rostára, csengősó, kampószeg, falapát, gyökérkefe, finom lakat, kasza nyéllel, fenőkö, szúnyogháló, padlópaszta, egérfogó, üstház csővel, üsttel, török vörös, jászolkarika és kékkő lovaknak.

Mire használták a csontolajat? Fegyvertisztításra. Mire volt a kartácsszeg? És miért kellett a községházának glicerín? És mi volt a csengősó?

És miért kellett kékkő a lovaknak?

Nem tudni; az azonban bizonyos, hogy mindez és még sok minden kapható volt Halász néni öreg boltjában.

A régi bolt helyén modern nagyáruház épült, a községháza is megemeletesedett azóta, ezekről majd marad-e annyi emlék és emlékező, mint ez az egérszagú kontókönyv?

(1971, 1983)

KUKAC-KÉPEK

Fullajtárként csetlek-botlok két szakértő barátom között, akik Hegyesen, Topolyán, Bajsán a Nagypáti-képek után kutatnak, hogy a talált anyagból majdan egy monográfiát készítsenek.

Élt erre valaha egy festő, aki csakugyan ennek a tájnak és népnek a festője volt. Tanyákat festett, megrendelésre. Mesés, gyönyörű tanyákat. Amilyenek errefelé csak a harmincas években voltak. A festő egy pohár italért, egy tányér ételért dolgozott. Ecsetet a saját hajából fabrikált magának. Nem sokat törődött a divattal, és nem is volt mindig túlságosan igényes önmagával szemben. No, de engem nem azért vettek be a barátaim a kocsijukba, hogy belekontárkodjak a művészetbe.

Nézem a képet, aminek ez a címe: Pecze János tanyája 1936.

A tanya előtt a gyepek közepén bicikli meg még sok minden más.

A fiatalasszonyt a biciklivel Szilágyi Margitnak hívták, most özvegy Pecze Jánosné, és önmagát korholja imígyen: „Látja, milyen rossz esze van az öregasszonynak!”

Pedig nem is igaz, mert mindenre emlékszik. Arra is, hogy ezt a tanyát, ami a képen van – és már csak a képen létezik – Matuska Szilvesztertől, az akkori csantavéri tanítótól, a későbbi biatorbágyi vonatrobantótól vették meg. Ott állott valahol Kishegyes és Bajsa között, Musicon, a gyönyörű Krivaja-völgy felett. Ennek a kis Pecze-tanyának a szomszédságában virágzott Gajer Henrik nagyságos úr tanyája. Gajer Henriké, aki festőnket iskoláztatni próbálta.

– Ez, aki a herét tolja, a dadogós Jani Miska bácsi, ez a felesége, a zsétárt tartja, Ilonka, a lányuk pedig a pulykákat őrzi. Ők kommenciósok voltak nálunk. Persze a férjem is rajta van a képen, itt ül a parádés kocsin. Mert amikor Kukac Péter festeni kezdte a tanyánkat, mindnyájan kimentünk a tanya elé a gyöpre, és ott Péter mindent, mindnyájunkat színről színre lefestett. Épp ott járt nálunk a testvérem, Szilágyi Jancsi, ő is rá van festve a képre, ő az, aki lovon ül.

Özvegy Peczené módfelett sajnálja, hogy nem festetett többet Péterrel. Bezzeg, ha tudta volna, milyen keresettek lesznek egyszer ezek a képek!...

Bezzeg, ha tudta volna.

És ha Kukac Péter is tudta volna.

És ha mi is tudnánk, ma mekkora kincseket hagyunk tönkre-menni.

No, ezt a „Pecze Jancsi tanyáját” egyelőre nem fenyegeti veszély, be van ráházva, és üveg alatt van. De a legtöbb Kukac-kép bizony siralmas állapotban van. Ezeket a festményeket általában ott helyezték el, ahol szem előtt voltak, a gangokon. A gangokon, ahova bevert az eső, ahol kiszította színüket a nap. A tulajdonosaiknak ezek a festmények nem képviseltek nagy értéket, nem számítottak túl becses tárgyaknak, hiszen szinte ingyen jutottak hozzájuk, s olyan ember alkotásai voltak, akit senki se vett komolyan.

Egy volt topolyai nagygazda a szemünk láttára kotor elő a tyúkólból két Kukac-festményt, amelyekről csak akkor lehetett megállapítani, hogy festmények, miután nedves szivaccsal letisztították róluk az évtizedek alatt ráakódott koszt. Egyiken Nagypáti a legszebb akácligetet festette meg. Lefényképeztük. Félő, hogy távozásunk után a festmények visszakerültek oda, ahol voltak, a tyúkólba. Mert eladni a világ kincséért sem adnák el. De megőrizni, megbecsülni se tudják. Mászkálásunknak a Kukac-képek körül épp ez volt a legkeserűbb tapasztalata. Ez a bugris magatartás.

Persze eljutott a híre ide is, hogy a Kukac-képek „érnek valamit”. Egy bajsai gazdálkodó, akinek a tanyája romokban hever, s akinek tanyaromgangján még kivehető az a négy falfestmény, amelyeket a csavargó piktor festett, bent a faluban megmutat egy Kukac-képet, a tanyát ábrázolja, még virágzó korában. A kép olyan állapotban van, hogy soha többé nem lehet rendbe hozni.

– Mért hagyták így tönkremenni? – kérdem.

– Velünk se törődött senki, mi is tönkrementünk – válaszolja. Már kint ülünk a kocsiban, amikor utánunk settenkedik:

– Ha nagyon akarják, egymillióért elvihetik.

– Mennyiért festette Kukac Péter ezt a képet, emlékszik-e rá? – kérdem a hegyesi özvegy Peczenét.

– Ötven dinárt adtunk neki, meg etettük.

Az „etetés” és a kép festése három napig tartott.

– De nem festett egész nap, közben őgylgett is. Ő szegény mindig őgylgett. Mi is úgy ismerkedtünk meg vele, hogy be-be-tért a mezsgyeszomszédunkhoz, a Gajerekhez. Egyszer ott lebzelt náluk egy pesti piktor, tulipános ládát, mit festett a nagyságos úrnak. Jön a Péter, részeg. Meglátja a pesti:

– Maga, nagyságos úr, még ilyenekkel is szóba áll?

– Mért ne, a szaktársad!... Péter! – szólt oda a nagyságos úr a mi piktorunknak – fess le ennek az úrnak azt a pléhkrisztust. Péter fogta a darabos festéket, a vastag kartonpapírt, az ecsetet meg a sámlit, és letelepedett szembe a pléhkrisztussal. Lefestette. A pestinek be lett tömve a szája.

Vagy az állt esett le, ha értett valamit a színekhez és a formákhoz.

Hol kallódhat ez a Krisztus-kép, ha valóban megszületett?

– Megbeszéltem Péterrel, hogy tavaszra kifesti az előszobánkat, telefesti a falakat képpel. Meg is ígérte. Hát még mielőtt kitavaszkodott volna, nem megfagyott a szerencsétlen! Sajnáltam, mert láttam, kevés színből milyen csodás képeket festett. Hogy az az ember kékből meg sárgából micsoda zöldeket tudott kikeverni!

Ezeket a zöldeket, kékeket, sárgákat, szürkéket meg fehéreket rámaázolta ócska kartonokra, és a nap felé fordította őket. De meg lehet, hogy a képei önmaguktól fordulnak mindig a nap felé.

(1983)

PÁTRIA BRANDY, AVAGY A FALVERŐ FIA

Odahaza járva leginkább bedugom a fejem a könyvtárba is, üdvözlöm Lajost, akivel évre, hónapra, napra (talán még órára is) egyidősek vagyunk. Mindig előhozzuk, hogy meg kéne egyszer ünnepelnünk közös születésnapunkat. Ő talán komolyabban vette ezt, mint én, mert jó ideig őrizgetett egy liter ledugaszolt eperpálinkát arra az alkalomra.

Most eszembe jut a dudibrendi, hátha maradt belőle. Lajos a dudibrendi (a gyöngébbek kedvéért: eperpálinka) helyett egy Pát-ria Brandy-s üveget vesz elő a kis szekrényből. Nézem, forgatom a flasket, s mint aki kincset talált, rákiáltok a könyvtárosra:

– Neked ilyesmi van a birtokodban, s még csak nem is mon-
dod?!

– Nem kérdezted – mosolyog Lajos elégedetten.

Az üveg címkéjére egy darab papír van ragasztva, pontosan olyan, amilyenek ezeket a sorokat rovom, amilyenre az újságírók a cikkeiket gépelik, közönséges „flekkipapír”, s ezen tintával a követ-kező szöveg: „Cziller Jakab bácsinak küldi a legemberibb szeretet-
tel Csépe Imre, a Veréb Misa bácsi falverőnek a fia, a volt Becker
Fülöp bérese, sok csókkal Csépe I.”

Ugyanezzel a kézírással egy másik helyen csupán az üveg tar-
talmát jelölendő, ez olvasható: „Őszi barack.”

Van még egy kézzel írott szó a híres brandys üvegen, nyomta-
tott nagybetűkkel, de az már szemmel láthatóan nem Cs. I. kézje-
gye: „SZILVA.”

K. L. magyarázata szerint Cziller (vagy Czigler?) Jakab egy
szekicsi sváb vállalkozó volt, módos kőművesmester, s ugyancsak
K. L. szerint a hegyesi nagymalom egyik részvényese.

Csépe Imre föltehetően – ez a flaska az egyik kézzelfogható bi-
zonyíték – tisztelte, sőt szerette ezt a derék svábot. Ki fog derülni, a
sváb is a „falverő fiát”, aki, mint tudjuk, később költő lett, de erről
a brandycserében említés se történik. Mert minek is történné? Nem
versekről, nem költészetéről van itt szó, csupán egy szép, megindító
emberi kapcsolatról. Vagyis mégiscsak költészetéről.

Ezúttal az a kérdés, hogy került ki a Pát-ria Brandy-s üvegbe töl-
tött őszibarack-pálinka Nyugat-Németországba, s később hogyan
került vissza ugyanez az üveg az idézett Csépe-féle „címkével”

Kishegyesre? Persze, nem üresen, hanem ahogy illik, megtöltve szilvapálinkával. S nem is akármilyen szilvapálinkával, hanem ahogy ezt állítólag a szekicsi svábok csinálták és szerették még idehaza: zöld dióban áztatva.

Állítólag – honnan mondhatnék bizonyosat? – az őszibarack-pálinkát Cs. I. hegyesiek által küldte ki Németországba, akiktől megtudta, hogy odakint Cziller Jakabnál dolgoznak. A küldeményt maga Cs. I. főzhette, hiszen akkor már nem volt hótszegény, mint Becker Fülöp bérese korábban, saját háza s homokja volt Szabadkán. Cziller Jakab a pálinkának valószínűleg nagyon megörülhetett, s úgy hálálta meg, hogy a kiürült üveget megtöltötte a saját készítésű szilvapálinkájával – zöld dióban áztatva, úgy, ahogy valamikor ezt Szekicsen csinálták – s elindult vele Kishegyesre, hogy személyesen adja át, nem a költő Csépe Imrének; a falverő fiának.

De a falverő fiát akkor már nem találta Hegyesen, nem találta sehol sem, így az üveget otthagya abban a könyvtárban, amit a falverő fiáról, a költő Csépe Imréről neveztek el.

Olcsó dolog volna most egy ilyen ajándékcseré ürügyén elmélázni azon, hogy lám, még a szekicsi svábok között is akad ember, akit Cs. I., a „kubikos költő”, a szívébe fogadott. Egyébként nem a költőről szóltam, csak egy, illetve két üveg pálinkáról. Merő véletlen, hogy az üveg, amelybe a kisüstöt töltötték, a Pátria Brandy címkét viseli.

(1986)

EZ IDŐ TÁJT...

Jó ideje nem olyan a disznóvágás, mint régen volt, amikor még ráérősen, kényelmesen csinálták, ráment az egész nap, hajnalban szűrtak s beesteledett, mire rákerült a sor a zsírsütésre. Sokan csinálták, ott nyüzsgött, segédkezett, lármázott, parancsot osztogatott az egész rokonság (ha valakit kifelejtettek, s nem hívtak meg, évre szóló sértődöttség származott belőle), ott lábatlankodott a gyereksereg, ma viszont gyorsan, szakszerűen és csendben végez a kocával a hentes vagy az ügyes kezű böllér; nem is kezdi túl korán, hajnalok hajnalán, délre mégis minden kész, a nyoma se látszik,

hogy disznóölés volt a portán. És manapság meg se kell várni a hidegeket, a telet a vágással, ezt a nyár kellős közepén is meg lehet ejteni, mert mindenütt kéznél van a „hideg”, ott van a „ládában”, a mélyhűtőben, nem úgy van, mint azelőtt, amikor vágás után a szalonnát, a sonkát, a húst besózták, a tölteléket pedig füstre akasztották. Nincs is ma már szabadkéményes ház, füstölő is csak itt-ott akad a faluban, azon ritka embereknél, akik foglalkozásszerűen űzik ezt a mesterséget. Ez az új módi a háziasszonyokat megkíméli ugyan a vágással együtt járó nagy fölfordulástól, viszont mindnyájunkat megfoszt egy olyan élménytől, eseménytől, amely szinte már ünnepszámba ment.

Ezen elmélkedem kint az akolban zsírsütés közben. Azért bízták rám ezt a munkát, mert a két böllér már hazament, az asszonyok pedig a disznóvágás után maradt mocskot takarítják el. Még világos van, kora délután. A vashordóból eszkábált kotlaházat azért kellett az akolban felállítani, mert feltámadt a szél, valóságos viharra erősödött, s még most is javában tombol, így a disznóól aklában védett helyre került a kotlaház, viszonylagos szélárnyékba, nem úgy, mint az udvarban, ahol a szél kirángatta a lángot a kotla alól, szerencsére akkorra már megfőtt az aba, s így a kiürített kotlát meg a kotlaházat könnyűszerrel áthelyezhettük a szélvédett akolba. Itt kezdtem el a zsírsütést. Azért a szél még ide is betör, ide is becsap szeszélyes hullámokban, megkavarja a tüzet, a kotlaház kormát tovaragadja, a légből pedig fölkavart szemetet zúdít a födetlen üstben sercegő, olvadó, fénylő szalonnakockák közé.

Nemhogy bosszankodnék emiatt, egyenesen élvezem a helyzetet, az elemeknek ezt a harcát. A ház, ahol vagyunk, dombra épült, most mégis úgy érzem, mintha egy biztos fedezékben lennék, fedezékben, ahonnan a tábornokok az ütközetet irányítják és figyelik. Alattam jól látható a falu minden utcája és háza. Az utcák sárosak és néptelenek, minden szürke, ázott-fekete vagy léckerítés színű, amit az idő már jócskán megrágott. A kéményekből füstcsíkokat rángat ki a szél, a szárkúpok fölborzolja a tollukat, mintha repülni készülnének. Néha szinte láthatóvá válik a szélvihar egy-egy erősebb hullámának a vonulata. Öreg nagykapuk dőlnek meg, szárleveleket szippant magasba a lég, s kavargatja fent, mint a varjúsereget.

Mindezt nagy élvezet nézni ebből a biztos fedezékből. Aztán az udvarra terelődik a figyelmem. Az asszonyok az udvar közepén felejtették a húszliteres lábast az abalével. Felszíne vörös a ráfagyott hurkaszírtól. A szél apró hullámokba veri ki a lábas szélére a vörös

zsírfoltokat, ki-kilötytyentve valamit a földre is. Tyúkok sietnek oda. Csipkedik a zsiradékot. Aztán besétálnak ide az akolba is, megbámulják a tüzet a kotlaházban, kicsit mintha elcsodálkoznának. Mintha most látnának először tüzet. Szelídek, vagy megszelídültek a lángok közelében, itt totyognak a lábam körül, olyan a mozdulatuk, mint a nagy rojtos kendőbe bugyolált anyókáké. Határozottan asszonyi szelídség árad a lényükből, de aligha sejtik, aligha tudják fölfogni, hogy az a nagy, kövér, Fehérszörű Rőfögő, akivel egy vályúból szoktak reggelizni, ma reggeltől nincs többé. Hogy az a zsiradék, amit a szél kicsapott a nagylábasból, s amit oly mohón és boldogan csipegettek, tulajdonképpen a barátjuk, a Fehérszörű Rőfögő zsírja volt. Az, aki tegnap még oly jóindulattal engedte őket, a Tollasokat, a vályúhoz. S az a sült vér is az övé volt, amit ma reggel azért szórtak ki elébük az asszonyok, hogy jobban tojjanak. Nem tudják, hogy az a vér néhány órával azelőtt még élő, forró, pezsgő vér volt, s a Fehérszörű Rőfögő ereiben csörgedezett.

Nem sejt ebből semmit az a nagy farkaskutya sem ott a kukoricagóré alatt, aki már izgatottan várja a vacsoráját. Fél évvel ezelőtt még együtt játszottak, hancúroztak a Fehérszörűvel, akinek hamarosan csontjairól fogja lerágni a maradék húst.

Ilyenkor hirtelen esteledik, észre se vettem, mikor vonultak el a tyúkok elülni. A szél is lecsillapodott, majd elült. Szállingózni kezdett a hó. A zsír még ki se sült, már fehér volt az udvar, fehér lepel borította az egész falut.

Ilyen tájban indultak el azok a sült zsír és a pörkölés jellegzetes illatát árasztó porták felé, akik a disznótorba voltak hivatalosak. Réges-rég, amikor még voltak disznótorok.

(1996)

NYOMESZ!

Amúló évek, évtizedek nemcsak régi arcokat, találkozásokat, neveket törölnek ki elpókhálósodó emlékezetünkéből, de olyan szavakat, kifejezéseket is, amelyek gyerekkorunk varázsigéi, jelszavai voltak. Erre akkor döbbenünk rá, ha egy-egy ilyen szó, „varázssige” évtizedek múltán váratlanul felbukkan a könyvek lapjain vagy az élő beszédben. Avagy egy gyászjelentés sötét keretében. Miként a minap történt.

Talán a kor hozza magával, hogy az ember hol kezdi az újságot olvasni: az elején, a hátulján vagy valahol a derekán. Jómagam mostanában gyorsan átlapozva a vastag vasárnapit, a gyászjelentések oldalán, oldalainál állapodok meg. Van-e az elhunytak között ismerős? Aztán: hány évet élt a megboldogult? Kik búcsúztatják, hogyan búcsúztatják? Az utóbbi időben nagyon elterjedt a verses búcsúztató. Az ismeretlen szerzők négy-, hatsorosai között klasszikus költőink négy-, hatsorosai is fel-felbukkannak. Nem tudom, a verskultúra terjedésének a jele-e, egyszer a kutatók talán ezt is kiderítik.

Mégsem a versidézetek fölött mélázik el az ember, hiszen nem ezt tanulmányozza, ebben a „rovatban” valami mást keres. Olyat, amitől fél. S ha rábukkan, egy pillanatra megáll a kezében az újság. Egy pillanatra talán a szíve is kihagy. Annak az arcképét és a nevét látod a gyászkeretben, akit valaha ismertél, szerettél. Vagy ha nem is kedveltél túlságosan, közötök volt egymáshoz. Ugyanabban az utcában, ugyanabban a faluban vagy városban nőttetek fel, valamikor az életed része volt, s most a gyászolók a világ tudomására hozzák, hogy nincs többé. Vajon általa nem halt meg benned is egy parány? Vajon nem így múlunk el apránként, másokban, mielőtt ütne a végóránk?

Így búcsúzom az ismeretlen elhunytaktól a vasárnapi ebéd elköltése után a vasárnapi újságot zizegetve, lapozgatva, feketét szürcsölgetve. Ejnye, korholom magamat a kényelmes fotelben elnyúlva, meghalt a *sátorosmester* is, nem egy sátoros, hanem *a* sátoros, s nekem annyi éven át nem sikerült fölkeresnem, hogy elbeszélgessek vele a mesterségéről, pedig nagyon szerettem elbeszélgetni hasonszőrű emberekkel, de a sátorosmesterségről eddig nem is hallottam, lám, akkor szerzek róla tudomást, méghozzá egy gyászjelentésből, amikor már a mestert eltemették. Mert, ha előbb értesülök a ritka szakmáról – gondolom honfoglaló őseink között nem lehetett ritka, hiszen sátorlakók voltunk – fölkeresem az embert, s elbeszélgetek vele egy vasárnapi írás erejéig. De még mielőtt az önvád és a büntudat elhatalmasodott volna rajtam, egy újabb szívenütés teljesen elfeledtettem velem a szegény megboldogult sátorosmestert.

Meglepetésemben már-már talpra szökkentem ültömből. Pedig nehezen menne már az ilyen derékfájósnak, mint én vagyok. Most mégis pattannék föl a váratlan örömtől. Milyen furcsa teremtmény is az ember: gyászjelentések böngészgetése közben még kellemes meglepetés is érheti! Persze nem arról van szó, hogy azok közül

távozott el valaki, akinek a szagát se bírtam; senkinek, a gonosz-
kodók halálát se kívánom. Valami egészen másról van szó. Arról
ugyanis, hogy egy számomra teljesen ismeretlen megboldogult
gyászkeretes arcképe alatt ragadványnévként ez a szó ugrott a sze-
membe: *Nyomesz!*

Mintha boldog, vagy annak hitt gyerekkorunk teljesen feledésbe
merült legfényesebb lábnyomára bukkantam volna, egy valamikor
annyit használt, annyi izgalommal telített kifejezésre, amely magá-
ba rejt s féltékenyen őrzi a rég letűnt aranykor egyik varázsígjét.

Fölbukkant a múltból egy kifejezés, amelynek megvan az a cso-
dálatos varázsereje, hogy egy csapásra föl tudja idézni – izzítani! –,
gyerekkorunk tündérvilágát.

Nyomesz! – hangzott el harsányan vagy visszafojtottan az em-
lített aranykor hajnalán a jelszó: *nyomesz!*, mert megjelent a lát-
határon a megdézsmálásra kiszemelt szőlőskert gazdája, vagy a
dinnyeecsősz; *nyomesz!*, mert ha ő szorít meg bennünket, jaj lesz
nekünk! Azt a futást, azt a menekülést! Izgalmasabb futást elkép-
zelni se lehetett. Annak a pánikszerű nekiiramodásnak roppant
erejű hajtómotorja nemcsak a félelem volt, hogy el ne csípjenek,
jaj, föl ne ismerjenek bennünket, hanem az a biztos tudat is, hogy
fürgébbek vagyunk a legfürgébb csösznél. A menekülő vad kaján
öröme: nem érsz utol, de csak úgy sikerül megmenekülnünk, ha
mindent beleadunk. Ezért hát: *nyomesz!* Nyomd meg, pajtás!

Hamvából föltámadt drága szó! Lehetséges, igaz, hogy épp egy
gyászkeretes hír adjon újra szárnyakat? Bárcsak szárnyakat adna
annak a megmoccanó valaminek is, amelyből ritka pillanatban
ének akar lenni. Ha az az ének megszületne, erről a visszatalált
szóról szólna.

(1996)

BOR GYEVUSKÁVAL

Aznap délután két orosz katona állított be hozzánk. Ez annál
nagyobb meglepetés volt számunkra – az édesanyám, az
öcsém és jómagam számára –, mert apám biztosított bennünket
afelől, hogy ilyesmi a mi házunkkal nem fog megtörténni. Meg
is magyarázta, miért. A ház, amiben lakunk, szegényes külsejű; az
ilyen putrikat az oroszok messze elkerülik. Ezzel valamelyest meg-
nyugtattott bennünket, de nem teljesen; állításának ellentmondott

ugyanis az, amit napjában láttunk és tapasztaltunk. Mégis hinni próbáltunk a szavának, hiszen ő titkos kapcsolatban áll az oroszokkal; a faluban azon kevesek közé tartozott, akik várták őket, s ezt az oroszok, de talán még maga Sztálin is bizonyosan tudja róla, semmi okunk tehát félelemre. S mi mégis féltünk. Mert az „oroszok” nagy barátja szinte sohasem tartózkodott otthon azokban a hetekben, hónapokban; már kora reggel elment hazulról, s legtöbbször éjfél után tért meg, hiszen annyi intéznivalója akadt lent a faluban, a községházán. Nekünk odahaza csak homályos fogalmaink voltak arról, mit kell egy volt napszámosnak a községházán hónapokon át intéznie, a szocializmus építése ugyanis még nem kezdődött meg a faluban, talán az országban sem, hiszen még tartott a háború, arról nem is beszélve, hogy a szocializmus építése, mint kifejezés, teljesen ismeretlen volt számunkra, valószínűleg apám és falusi elvbarátai számára is.

Nem tudtunk hát hova lenni a két váratlan vendég láttán. Meglepetésünkben szóhoz se tudtunk jutni. Nem is tudhattunk; egy kukkot se értettünk a nyelvükön. Illetve mégis. S nem is egyet, hanem rögtön kettőt: a vínót s a gyevuskát.

A két katona mintha nem is az ajtón jött volna be, hanem hirtelen és váratlanul a földből nőtt volna ki: egyszerre csak ott voltak. Még azon se érkeztünk eltöprengeni, honnan tudták, hogy a kis hátsó szobában húzódunk meg, mert mintha egyenest ide is indultak volna, mintha megsúgta volna nekik valaki, hogy a házbeliék ilyenkor a hátsó szobában tartózkodnak. Körülhordták a tekintetüket a délutáni félhomályban, a kis ablak közelébe húztak egy-egy széket, és leültek. Mi természetesen állva maradtunk. Ha volt szemük, még a félhomályban is kivehették: holsápadtan a félelemtől. Különösen édesanyám félhetett és sápadozhatott. Megvolt rá minden oka. Az oroszokról már nem a visszavonuló német és magyar katonák terjesztették a képtelenebbnél képtelenebb híreket, a falunak frissen szerzett tapasztalatai voltak garázdálkodásaikról, elsősorban a nőknek. Menekültek előlük, okkal féltek tőlük.

Abban a pillanatban – a pillanat percekké, a percek örökkévalósággá dagadtak – édesanyámmal együtt féltem tőlük. Pedig egyáltalán nem voltak félelmetesek. Két, komolynak látszó, meglett férfi volt, két közkatona, a körülményekhez képest adtak magukra, a küllemükre, nem voltak rongyosak, tisztáknak látszottak, s inkább közömböseknek, mint vizslatóknak. Mégis úgy ültek a széjükön, mint akik valami oknál fogva jól érzik itt magukat, s ahogy szelíd pillantásaikkal meg-megállapodtak a szoba szegényes berendezésén,

mintha ezt konstatálták volna magukban: hát igen, ismerjük ezeket a tárgyakat. A mi szobánk falába is épp ilyen kis ablak van vágva.

Talán ilyen gondolatokkal, érzelmekkel ültek ott. Mi azonban ezt nem tudhattuk, továbbra is dermedten, némán álltunk előttük. Mert egy kézmozdulattal se jelezték, hogy hát ülünk le mi is. Igaz, elfoglalták a két széket, de hát ott van a kemencepadka, ülünk le nyugodtan, viselkedünk úgy, mintha otthon lennénk. Nem szóltak semmit, egymáshoz se. Pedig szerettek volna valamit mondani, legalább kérdezni. De ebben se lehettünk bizonyosak. Semmiben se. A félelem s a teljes bizonytalanság uralkodott el rajtunk. Édesanyámnak a vállamon meg-megránduló keze úgy kihűlt, hogy átsütött az ingemen.

Most már az volt a legszörnyűbb, hogy csakugyan egy mozdulattal se mondták, hogy ülünk le. Az arcunkról nem volt leolvasható semmi gonoszság, de eltűrték, hogy álljunk előttük. Mint valami bírák előtt. Közben múlt a megállt idő. Ekkor az egyik katona megpillantotta az asztalon a kisollót, magához vette, piszkálni, majd ráérősen vagdosni kezdte vele a körmét. Előbb a bal, majd a jobb kezén. Mind a tízet. Oly ráérősen, mintha száz évet szánt volna erre a műveletre. Lassan sötétedett. Tán csak nem épp ezt várják, azt, hogy teljesen besötétedjék? Vajon mire gondolhatnak? S mire gondolhat édesanyám?

S akkor hirtelen, mintegy parancsszóra, fölpattantak. Az ollót a körmét vágó visszatette az asztalra, s elindultak kifelé. Némán követtük őket a kiskapuig. Ott az egyik megfordult:

– Víno?

Kiléptek az utcára, mi meg – valamelyikünk, vagy mind a hárman? – az utca túloldalára mutattunk:

– Ott! – mondtuk természetesen magyarul.

Pedig az utcánkban egyetlen szőlősgazda se volt, nem tartott ott hon senki bort, különösen azokban az időkben nem. Tudtuk ezt nagyon jól, mégis rámutattunk a szemben lévő házra. Nem azért, hogy kényes, esetleg veszélyes helyzetbe hozzuk a szomszédunkat, hanem azért, hogy megszabaduljunk a katonáktól. Sohase tudtuk meg, hogy a két katona beállított-e abba a házba borért, valószínűleg nem, mert végül is csak kitudódott volna. Mégse hagyott nyugton a dolog, különösen már felnőttkoromban. S most, hogy újra háború van. S hogy a háborúban akarata ellenére is elpiszkolódhat az ember.

Annak a régi háborúnak ötven éve vége. A világon ejtett sebhelyei máig sajognak.

(1995)

KÖ A SZÍVEMRŐL...

Végül is jóleső érzéssel könyvelheti el az ember magában, ha a földije, kerül-fordul, ezzel tüntetik ki: emlékszel, amikor még együtt játszottunk? Vagy: amikor még együtt rosszkodtunk! Bizony nagyon régen volt, életünk hajnalán, zsenge gyerekkorunkban, abban a boldognak mondott korban, ami talán nem is volt oly felhőtlen, de annyi év után csodálatosan megszépült... Amikor hallgatom őket, kedves földijeimet, azon mosolygok magamban, hogy az évek múlásával egyre-másra szaporodik azoknak a száma, akikkel valaha együtt pisiltünk szülőfalunk feledhetetlen porába. Pedig tudtommal és maradék emlékezetem szerint ebben a fölöttébb izgalmas műveletben kizárólag utcabéli pajtásaimmal vettem részt, Ferivel, Sanyival, Bandival, Lajcsival és Janival, amely sorrendben a házuk az utcánkban elfoglalták helyüket. Rajtuk kívül persze voltak még jó cimboráim, diáktársaim, barátaim a falu távolabb eső részeiről is. És mire kezdett kinőni a legénytollunk, szinte a falu egész fiatalságával ismeretségbe került az ember, persze a kivételek és kivételezettek mindmáig azok maradtak, akikkel valóban együtt követtük el az „eredendő bűn”-t: a közös porba pisilést.

Most, akivel csak találkozom odahaza, mind erre a közösen elkövetett rituáléra hivatkozik. Persze sejtem, hogy miért: kiszakadtam közülük – ennek a kiszakadásnak rejtett sebhelyeit még mindig magamban hordom –, szóval kiszakadtam közülük, némelyikük szemében úgy tűnhet, hogy a szülőfalunkat félig elrejtő, félig-meddig meg éppenséggel föltáró, mert vállaira emelő Telecskai-domboknál magasabbra hágtam, mondjuk a Fruška gora lejtőire, ahonnan, ugye, messzebbre nyílik kilátás. Meg tán valami könyveket is megírtam, és még mindig firkálgatok az újságokban, ami, ugye, hát mégis, no... Sokan közülük tán nem is tudják, vagy ha tudták is valaha, rég kihullott emlékezetük foszladozó rostáján, hogy annak idején épp az írásba való belekotnyeleskedésem volt egyik kiváltó oka annak, hogy szeretett szülőfalumból megfutamodtam. Hát ez nem tegnap volt; azóta nemcsak jómagam költöztem el innen (mindig ide visszavágyva), hanem rajtam kívül igen sokan mások is: kik végérvényesen, kik ideiglenesen. S azok száma is ijesztően szaporodik, akik immár haza se látogathatnak többé. Miként azok száma is, akik életük folyamán ki se mozdultak ugyan a faluból, de most már akkor se mozdulhatnának ki, ha kedvük szottyanna rá: átölelte csontjaikat az anyaföld.

De jó néhányan azért még maradtunk ideig-óráig, s közülük egyik barátságosan, fogatlan szájával mosolyogva emeli rám a poharát.

– Emlékszel, Pistám, amikor még együtt rúgtuk a port? Mezítláb, természetesen.

– Már hogyan emlékeznék – mosolygok rá vissza, már csak azért is, mert tudom, nem a koron van a hangsúly, még csak nem is a mezítlábon, hanem azon, hogy együtt.

Örvendenem kellene, holott épp ellenkezőleg: az eszemet átkozom. Mert már megint, mint annyiszor, abban a szorongatott helyzetben vagyok, hogy egy istenért se jut az imént említett meglágyult koponyabélímbe a cimbora neve. Pedig nekem is illene őt a nevéen szólítanom. De nem tudom, hogy Péternek vagy Antinak hívják-e. Vagy Palinak. Ezt teljesen elfelejtettem, a családnévről nem is beszélve. Izzadva lesem, a körülöttem állók valamelyike majd csak a nevéen szólítja már, hogy utána én is diadalmasan mondhasam: bizony, Ferkó, az nem tegnap volt, amikor még együtt rúgtuk a port...

Közben csodálkozva regisztrálom magamban: hogy lehet az, hogy a neve ugyan teljesen kitörlődött az emlékezetemből, de az arcvonásait ugyanaz az emlékezetem máig megőrizte, jóllehet negyven éve nem találkoztunk. S jóllehet az emlékezetem nem egy már kialakult, de még egy valamikori gyermek arcvonásait raktározta el, s „hívta elő”, juttatta eszembe annyi év után rögtön a találkozásunk pillanatában. Ez a régi gyermekarc, annak kialakulatlan, de már jellegzetes vonásai derengenek át ezen a mostanra bizony alaposan megráncosodott arcon.

– Mondasd csak el a Józsival – fordul hozzá valaki a körülállók közül –, hogy járt a kutyaoltással!

Szóval Józsi! Szinte hallom, hogy az a bizonyos nagy kő a földre zuhan a szívemről.

Eddig szemben álltunk egymással, most iparkodok melléje húzódni. Mintha valami lerónivalóm lenne iránta. Hogy ha úgy hozza az alkalom, kéznél legyen: régi barátságunk jeléül, vállánál fogva, magamhoz vonjam.

– Tudod, Jóskám – ragadom meg távozóban ezt az alkalmat (ha már ő engem „Pistám”-nak szólított) –, csakugyan jó lenne egyszer még együtt rúgni azt a port. Mezítláb.

Felderül egy pillanatra az arca, pedig amit mond, nem valami melengető:

– Az én mezítlábamnak, Pistám, jobbat tenne a pornál a sár. Valami gyógyító sár. Ami kiszedné a csontjaimból a hűtőházban szerzett reumát. De most már alighanem a sárgaföld fogja kiszedni.

Közben kint szépen beesteledett. Meggyorsítom a lépteimet, hogy le ne késsem az utolsó vonatot. Pedig most nem elutazni (hazamenni) szeretnék, hanem itthon maradni. Hogy annyi hiábavaló dolog helyett újra megtanuljam gyerekkori cimboráim elfelejtett nevét...

(1995)

KIS TÜCSÖKZENE

Mindegyikből kettő volt a közelünkben: két bolt, a Füzíé meg a Csóréé, két kocsmá: a Sárga meg a Fekete Csikó s két pékség: a Kátaie meg a Paróczyé. Nem kellett tehát messzire menni, ha valakinek a mi utcánkban vagy a környékbeli utcából egy guriga cérnára, egy pár pertlire (cipőfűzőre), öt dekagramm élesztőre vagy egy nyolcad kilogramm kristálycukorra volt szüksége. Vagy ha valamelyik földühödött, földühített férj, apa vagy nagypapa egy „gyűszűnyi” pálinkával próbálta magát lecsillapítani. Vagy ha a háziasszony, nyár lévén, a pék kemencéjében sütötte meg a család kenyerét. Minden ott volt helyben. Nem kellett leszaladni a faluba, mondjuk a Nagyutóra egy skatula gyufáért. A Dömötört, a Hermecz-féle kocsmát is vígan pótolta a Nyakué vagy a vele srégen által lévő Fekete Csikó. Le a faluba csak a piacra jártunk meg a községházára; az utóbbiba, ha már nagyon elkerülhetetlen volt az ügy. És természetesen vasárnap a templomba. Az orvos a beteghez helybe jött. Az ágybanfekvőhöz. Előbb a Tóth Árvai Márk a saját csészáján, később a Kisdoktor, aki inkább alacsony termete miatt lett Kisdoktor, különben Márton Sándor volt a becsületes neve.

Édesanyám bekiáltott az utcáról:

– Szaladj már el a Füzihő egynyolcad cukorért. Barátfülit főzök, és csak most vettem észre, hogy nincs itthon egy szem cukor se.

Nyolcad cukor! Ez a kilónak egynyolcad része. S nem azért hozott édesanyám ilyen keveset, mert épp nyolcad kilogrammra volt szüksége ahhoz, hogy megszórja vele a barátfülét, hanem

mert csak épp ennyire volt pénze. Nem csak mi vettük akkortájt a kristálycukrot nyolcadként. Benne volt a szóhasználatunkban: hozz egynyolcadot. S ez leginkább a cukorra vonatkozott. A zsír vásárlásánál megengedhettük a fél kilogrammot is.

Szaladtam tehát a Füzihez. Szaladhattam volna a Csóré bolt-jába is, szinte egyenlő távolságra volt tőlünk a két bolt, de emezt szoktuk meg jobban. A bolt ajtaján persze csengettyű lógott. Nem csöngő, hanem csengettyű. A gyerekember áhítattal lépett be az ajtaján. Már-már szívdobogva. Hátha megkínál Füzi bácsi egy szem selyemcukorkával, vagy egy szem Stollwerkkal. Vagy a liter petróleum (petlórjom) ára mellett ott szorongattad a markodban a kizárólag saját magadnak vásárolandó szíjcukor árát is! Vagy a medvecukor árát. Ám ha sem az egy szem Stollwerkre, sem medvecukorra nem volt kilátás, még mindig megmaradt a remény, hogy megajándékoz Füzi bácsi egy üres dobozzal. Mekkora boldogság volt ez is! Ennyi is. Csak ennyi. Egy üres kartondoboz...

Ha édesanyám a kocsmába küldött, akkor már nagy baj volt. Oda bizony nem futottam, tele voltam szorongással, mert előre tudtam, mi vár ott rám. Édesanyám ugyanis akkor küldött a kocsmába, ha apámat hiába várta haza. Csalogassam én ki onnan. De ilyenkor apám, ha meglátott a kocsmajátóban, rendszerint hazakergetett. Nem volt apám kocsmázó ember, de néha azért ott tudta magát felejtetni. Megesett, hogy maga édesanyám ment érte. Mindhiába. Ittas embert nehéz jobb belátásra bírni... De volt szívet megdobogtató Fekete Csikó-béli élményem is. Kapálásból vagy egyéb mezei munkából hazatérőben, igen-igen elfáradva, édesapám „meginvitált” egy italra: magának egy fűtyülő pálinkát, nekem egy gyűszűnyi császárkörtét rendelve, amit ott melegében a söntés előtt állva hajtottunk fel, jómagam meglehetősen büszkeséggel, egyrészt, mert apám vendége voltam, másrészt – s ez még inkább dagasztotta a keblemet –, mert az egész kocsmá láthatta, hogy már nem vagyok kisgyerek, akit csak úgy ki lehet nézni a felnőttek komoly társaságából...

És hát a pékség.

Nyár folyamán, amikor odahaza nem gyűjtöttunk be a banyába – szárizéket, szalmát őrizni kellett télire –, leginkább a Kátai péknél süttettünk kenyeret. Ez úgy történt, hogy előző este meg kellett érdeklődni, hányra süt a pék, és van-e még hely számunkra. És ha volt, bejelentettük magunkat. Ez legtöbbször az én dolgom volt.

Bekiáltott édesanyám az utcáról:

- Szaladj el a Kátaihoz, és kérdezd meg, hányra süt!
- Hatra süt – siettem vissza a válasszal.
- Bejelentetted?

Természetes, hogy bejelentettem. Mármost, hogy reggel hatra mi is ott leszünk a mi két szakajtónkkal.

A kisebbel meg a nagyobbbal. A nagyobbbat viszi édesanyám, én a kisebbet. A szakajtóban szakajtóruha, szépen betakargatva vele a bedagasztott, a megkelt, a kiszakajtott, illatos kenyértészta.

Hatra megtelt a pékség asszonyokkal, vidám tereferével, a nyitott kemence szája öntötte a hőséget, a mester már bent állt a kemence szája előtti mélyedésben, ahonnan áttekinthette a kemence belvilágát, ahová a hosszú nyelű, lapos sütőlapáton gyors egymásutánban besurrantotta a szakajtók tartalmát.

És mégsem ez bővült el igazán, hanem a tücsök, az az egy szál. Hogy a pékségben télen is fölhangzik a tücsökszó. Utoljára Frindik Nándor pékségében hallgattam ezt a zenét. Más volt, mint a nyáresti tücsökkoncert, amikor száztagú, ezertagú banda muzsikál. Az egy szál tücsök muzsikált akkor is, amikor kint csonttá fagyott a föld.

Hogyan történhetett meg, hogy ennek a mindig forró szentélynek már csak a hült helyét találom? Miként annak az egykori meseboltnak is, amelynek az ajtaján, ha beléptem rajta, megszólalt a csengettyű. És az a kiskocsmá, amelynek a küszöbéről ugyanaz a valaki kergetett el, aki később behívott életem első bódító italára.

Boltok, kocsμάk, pékségek... Múltba süllyedt fényes szigetek. Egyszer volt, hol nem volt. Meddig volt? Eddig volt? Csakugyan csak mese volt?

(2004)

VISSZATÉRÉS

Hátam mögött hagyva a holtak nyugvóhelyét, erős vágy fog el, hogy visszatérjek gyerekkorom egyik kedves színterére, oda, ahová tulajdonképpen nincs visszatérés, mert hiába maradt meg a színtér néhány díszlete, a szereplők java kicserélődött, elvonult oda, ahol az imént botorkáltam. Nélkülük pedig nincs igazi, valódi,

valóságos visszatérés. Bizonyos regényhősök ugyan megkísérlik ezt, illetve megjátszatják velük a regényírók, de mi, akik még nem vonultunk be a halhatatlanok világába, a saját bőrünkön nem érezzük azt a borzongást, a visszatérésnek csupán feltételezhető páratlan örömét, a megismételhetetlent, a csak egyszer voltat, azt, hogy ezzel az egykor volttal sértetlenül újra találkozunk. Gondolom én, miközben a Sárgagödör felé veszem az irányt.

Leírhatatlanul szép október végi délután. Ragyog az ég. Boldog gyerekkorom csodálatos színhelyei felé közeledem. Minden gyönyörű, mégis tele vagyok szorongással. És miért titkolnám: meghatódottsággal. Kockázatos kaland, hiszen a régmúltból térek ide vissza, megérezve, megsejtve valamit abból, milyen lenne, ha halálunk után csakugyan feltámadnánk, s bejárnánk az itthagytott, egykori életünk olyannyira kedves helyeit. Már a Sárgagödör fölé érkeztem, amikor megpillantom azt a kispadot. Ellenállhatatlan, le kell ülnöm rá, nem azért, hogy megpihenjek, hanem mert a kispad olyan helyen áll, ahonnan a legjobb rálátás kínálkozik a környékre. Ahogy letelepszem, mintha egy magas színpadi páholyban ülnék. Elöttem, az utca túloldalán egy olyan végház, amelynek az eleje nem az utcára szolgál, mint a legtöbb falusi végházé, hanem a saját udvarában gyönyörködik ablakszemeivel, különösen pedig az udvar előtt abban a domboldalra felfutó, bekerített valamiben – aprójóság-karámban? –, amiben a háziak a libákat és a tyúkokat tartják kordában. A ház hátsó oldalfala, említettem, az utca frontján vonul végig, igen, szinte vonul, mert meglehetősen hosszú az épület, az elülső része, a gang, miként az eleje, szintén az udvarra szolgál, a hegyoldalba vájt pinceajtóra. És csak most veszem észre, amit eddig még soha sehol se láttam: a piros tetőcserép alatt a fehérre meszelt fal alja halványzölddel van elhúzva! Jóformán meg sem érkezem ezen meghatódni, mert az udvaron megjelenik egy nő, vödörrel a kezében, s egyenest a baromfiudvar felé tart, s ahogy oda benyit, megrohanják a ludak, alig tud tőlük mozogni, iszonyatos gágogás, a baromfiudvar örömricsaja, hát még mikor a vödör tartalma az itatóvályúba kerül! Innen a padról, a páholyból is jól látni, hogy a libák a frissen hozott vízzel nem a szomjukat oltják, hanem ragyogó sárga csőrükkel hattyúfehér tollruhájukra locsolják boldog nyaktekergetések közepette. A tyúkok közben türelmetlenül várják, mikor kerülhetnek sorra. Nem tudok betelni a látvánnyal. Mikor láttam utoljára ilyen zajos, nyüzsgő baromfiudvart? A városban, azon a környéken, ahol lakom, egyik-másik családi ház udvarán néha föl-

hangzik a kakasszó. Elegendő ez a hang, csak ennyi, hogy átjárjon az a fajta borzongás, ami úgy fáj, hogy ugyanakkor boldoggá is tesz. Mert fölragyogtatja egy elveszített, távoli tündérlak fényeit. Ezek a fények most itt villódnak a szemem előtt. Állandó mozgásban vagyunk, de ritkán érkezünk meg. Most minden porcikámmal érzem: itthon vagyok. A ludak, hirtelen felszabadítva az itatóvályút, széttárt szárnyakkal, fülsiketítő gágogással, elrugaszkodva a földtől, futva röpülnek le a domboldalról. Igen: futva röpülnek. Íme, a pillanat öröme! Ami most itt körülvesz, körémtelepedik, a látható és láthatatlan, a nap legszebb ajándéka. Talán minden nap tartogat a számunkra hasonlót, de nem mindig vesszük észre, nem mindig nyújtjuk ki érte a kezünket... Felcihelődöm. Lent a domb alatt a Sárgagödör. Annak idején, amikor még házak, udvarok, kertek, ólak helyett vízzel volt tele, sokszor megmártóztunk benne, télen a jegén iringáltunk. Úgy, mint nyáron a tükrén a vízipókok. Villámgyors iramlással. És – még mondjam is? – szédült boldogan.

Leérve a laposra abban az utcában folytatom az utat, amelyik a volt iskola felé vezet, az én volt iskolám felé. Mert nemrég vegyesbolt költözött falai közé, az eleje sárgára van festve, élénk sárgára. Betérek. Elárulom a kiszolgálónak, valamikor, réges-régen ide jártam iskolába, ez volt a harmadik-negyedik osztályosok tanterme. Az „őreg” Dudás Szilvi tanított itt bennünket. Csak úgy, az illendőség kedvéért vásárolok valami csekélységet, fizetek, az adómemóriás kassza kidobja a számlát, elköszönök. Szemben a bolttal, az utcasarkon fölismerem azt a régi házat. Meg kell állnom, talán így hamarabb, könnyebben eszembe jut, kik is lakták akkor, illetve hogy hívták őket. A Péntekék! Hát persze, hogy a Péntekék. Pedig, Úristen, de rég volt.

Azóta ide is betört az adómemóriás kassza. Jóval előbb a rádió, a tévé, a Coca-Cola, a diszkó. És természetesen a falfirka. Egyik épp ebbe az utcába. Így hangzik: *a szerelem nem játék!*

Valóban nem az.

Vajon nem épp a *szerelm* teremtmő ereje terelte ma erre az utamat?

(2005)

FÖLDOBOTT KŐ

Hetvenvalahány utcája van a falunak, születésemkor bizonyára még hetven se volt, mert azóta, jóllehet a lélekszáma állandóan csökken, az utcái szaporodtak. Fel kellene már keresnem ezeket az új utcákat is, a gazdasági iskola felett, vagy a Lógeren (nem lógor!) túl a dombgerincen, illetve egyszer már bejárni vagy újra bejárni összes utcáit, a régieket meg az újakat, ennyivel talán tartozik az ember a bölcsőhelyének, még akkor is, ha a mindent tagadás korát éljük, ki tudja már hanyadszor. Azzal ámitom magam, hogy egyszer hazaköltözünk, ha véglegesen visszatelepszünk, tervszerűen és aprólékosan bejárom a falu összes utcáit, illetve ezek az utcák lesznek sétálásaim, szemlélődéseim színterei, mert régóta él bennem a vágy, hogy minden utcáját annyira megismerjem, hogy úgy mozogjak mindegyikben, mint a „mi utcánkban”. A mi utcánkat hetven évvel ezelőtt Hajduk Veljkónak hívták, később Damjanich Jánosról keresztelték el, majd számomra ismeretlen okból kifolyólag a Széles nevet adták neki. (Hát ami igaz, az igaz: meglehetősen széles, talán a legelterpeszkedőbb a faluban, és elég hosszú is: a nemzetközi út szeli ketté.)

Most újra itthon vagyok, de most is csak úgy, ahogyan már negyven éve: kutyafuttaban. November dereka van, verőfényes, érett ősz. Ilyenkor talán még az idegen számára is vonzó lehet a falu, a kertekben javában folyik az őszi munka, ásnak, égetik a gázt, nem egy helyen elpalántálták már az őszi salátát, s még mindig virítanak – mit virítanak: pompáznak! – a krizantémok. Ritka szép november, mondogatják az emberek, csakugyan az, versíráásra és borivásra való, teszem hozzá magamban. Nem csak az ég fényes, a levegő is, nem is tudjuk kinek, minek köszönhetjük. Kárpótlás a mocskos szeptemberért, októberért.

A falunak arra a részére kalandoztam el, amelyet a legkevésbé ismerek, a Verbászi útra. Átmegyek a lomha folyócska kőhídján (valójában téglából rakott), a vízen egy csapat japánlúd (visszafelé jövet már kint tollászkodnak, szárítkoznak, sütkéreznek a parton, s oly boldogan tereferélnek, hogy megirigylem őket). Ezen az úton jutottunk ki a Pecze-„kastélyhoz” (talán már a romjai is eltűntek), és jutottunk volna ki a negyvennyolcas honvéd emlékműhöz, ha még állt volna az én gyerekkoromban. (Három év múlva lesz másfél évszázada a szabadságharc utolsó győztes csatájának, amely

épp itt, fönt a dombháton, a volt Pecze-„kastély” előtti térségen zajlott le; ott, ahová a múlt század végén emlékoszlopot állított a hálás utókor, s amely emlékoszlopot a hálátlan utókor később ócskavas gyanánt eladott; három év múlva jóvátehetné ezt a ballépését, ha újra megjelölné ama szent helyet; van még elegendő idő a töprengésre, kiderül, hogy összefogásra lesz-e elegendő idő, akarat és bátorság...)

Ezúttal nem vágok neki a meredek útnak, mégis arrafelé tartok, mert az utcasarkon egy öreg ház előtt egy nénikét pillantok meg; ül kint a ház előtt, s ahogy közelebb érek hozzá, látom, babot válogat.

Szeretem az ilyen öreg falusi házakat és az öreg házak előtt üldögélő nénikéket, bácsikákat, gyerekkorom legszebb pillanatait idézik fel bennem, amikor még a „mesék tején” éltem. Az ilyen öregek beszélgetése rám mindig a mesék erejével hatott, akkor is, ha a leghétköznapibb dolgokat tárgyalták meg egymás között. Mert számomra az ő szájukból azok is borzongatóan szépek voltak.

Mielőtt megkérdezném a nénikétől, hogy mit csinál, s ami egyébként is látnivaló, ő maga mondja, hogy babot válogat, mert beleesett a zsiszik; a javát így talán sikerül megmenteni, a zsisziket megdarálja, és a tyúkok elé önti. Nagyon szeretik. És ha már így van, nem mehet veszendőbe. Itt, ebben a világban, bizony még egy zsiszik által megfűrt babszem se mehet veszendőbe!

– Nem kéne ilyesmivel bajlódnom – mondja –, ha annak idején kint maradunk Franciaországban. Ott most mindenünk megvolna. Gazdag ország volt az a Francia.

Innen a hegy alól, a kőhíd szomszédságából, az Alvég pereméről, ebből az öreg házacskából kijutni Franciaországba, s onnan visszakerülni ide!... Ó, nem úgy, mint a „feldobott kő”! Vagy mégis?

Nézem a nénikét, években jócskán előttem járhat, vajon hanyadik köztársaság idején járhatott Franciaországban?

Kiderül, hogy a harmincas évek derekán. Akkorjában, amikor én még a mesék tején éltem. Három évet töltöttek el odakint, mégpedig egy francia farmer birtokán, ahol a férje juhász volt, ötszáz juhból álló birkanyáj volt a gondjaira bízva.

– De az uram nem tudott ott megszokni. Visszahozta a honvágy.

Megáll a kezében a munka, hosszan méricskél a szemével, szája körül a felfedezés boldog mosolyával.

– Én magát, ha meg nem sértem, ismerni vélem – szólal meg bátran. – Jobban mondva az édesapját.

– Édesapámat? Már rég a Potyó kertjében pihen.

– Tudom – mondja –, de én ismertem. Most mintha csak ő állna előttem. Mert maga, ahogy itt megállt előttem, szakasztott olyan, mint az édesapja volt.

S hogy erről végleg megbizonyosodjon, még egyszer erősen végigmér, s inkább állítja, mint kérdezi:

– Ugye, hogy a Csülkös-fajta?!

Ha ez arra fönt, a mi falurészünkben esik meg velem, valahol az Újfalu környékén, tán meg se lepődnék, de itt lent az Alvéken is túl?... (Igaz, apám eljárógatott erre, hisz innen vitte magának az asszonyakvalót.)

Most mégsem ez kavár föl. Hanem, hogy én apám képében bukantam fel egy általam sohasem látott nénike előtt. Hogy apám egy pillanatra holtában is eleven, kézzelfogható valósággá vált. Hogy egy pillanatra arcvonásaimban, tartásomban megelevenedett valakiben egyszer volt alakja.

Szinte várom, hogy mondja, ahogy nálunk odahaza mondani szokás: le se tagadhatnád a fajtádat!

Valami könnyű, csodálatos teherrel indulok visszafelé, át a folyócska hídján, a japánludak már kiúsztak a partra, ott tollászkodnak, sütkéreznek, tereferéjükéből kihallani, örülnek a napfénynek s annak, hogy háborítatlanul együtt lehetnek.

Néhány utcával arrébb, a folyócska egy másik hídjá előtt most figyelek fel a „mi utcánk” ellenpárjára: a Keskeny utcának a nevére. Nem is igazi utca: zsákutca. S csupán egy sorból s három házból áll. De szemmel láthatóan így is megvan magával elégedve. A falu többi Hosszú, Rövid és Görbe utcájával egyetemben. Mert még megvannak és együtt vannak. Élnek. Őrzik egy közösség kifürkészhetetlen, mégis látható arcvonásait.

(1996)

ABBAN AZ IDŐBEN...

A KÚTÁSÓ

Nyolc évvel ezelőtt egy Csengettyús környéki tanyán fölhúzták a kútból Bacsó Orbán kishegyesi kútásót, ráültették egy székre, s úgy, ahogy volt, sárosan, laskakalappal a fején lerajzolta Milan Konjović festőművész. Ez a nagyméretű tusrajz most szobám falát díszíti. Mindennap onnan néz le rám összehúzott szemével, nagy harcsabajuszával Orbán bácsi. Mindig készülődtem, hogy fölkeresem közös szülőfalunkban, s elbeszélgetek vele az életről. A minap végre sort kerítettem rá.

Most látom csak, hogy a szóban forgó rajz telitalálat. Így kellene írni is az emberről. Néhány szóval ragadni meg a lényegét.

Kicsi, hegyes emberke, ötvenhat kiló. Ez az állandó testsúlya. Nagy melák ember nem is való kútásónak. Nem tudna mozogni a kút mélyén.

– Emlékszik még Orbán bácsi arra a festőre?

– Emlékszem ám, de a képet, amit rólam pengált, még mindig nem küldte el. Valahonnan Zágrábból tévedt ide.

– Zomborból.

– Úgy is jó, de kép nincs.

– Megvan, jó helyen van – mosolygok. – Magához most azért jöttem, hogy a kútásásról beszéljünk.

– Lehet, csakhogy én ma már hetvenéves fővel, betegeskedve, nem árok többé kutat, legföljebb csak emésztőgödröt.

– Ásott azelőtt...

– Huszonegy éves koromban ástam az elsőt. Egy Halasi nevű parasztnál szolgáltam, új tanyát épített, ahová kút is kellett volna. Erről beszélgetett éppen a feleségével, odaszólok nekik, hogy

megásom én azt a kutat egy öltözet bársonyruháért. Másnap a gazda: – Csakugyan kiásod, Urbán? – Ki. – Meglesz a bársonyruha! – Adott mellém a gazda két embert, Gere Istvánt meg a bátyját, s hozzáfogtunk.

– Minden tapasztalat és szaktudás nélkül?

– Apám kútásó volt.

– Abban az időben vagyis a húszas években, de még azután is, sokáig majdnem kizárólag ásott kutakból ittak a falusi és a tanyai emberek, tehát volt dolga a kútásónak. Itt Hegyesen hányan foglalkoztak vele?

– Csak az én bandám, meg a Torma Istváné. Én legtovább Faragó Bélával meg Karna Mihállyal dolgoztam egy bandában, felezttem velük a keresetet, a pénzt mindig öelöttük vettem föl. Jó nyolckilenc éven át ők voltak az én őrzőangyalaim. A kútásómester élete mindig a két segédjének a kezében van. Előfordult nemegyszer, hogy csak húsz méter mélyen találtunk vizet, és most én lent vagyok abban a borzasztó mélységben, ahonnan, ha fölpillantok, egy kis kerek holdvilágot látni csak. A fejem fölött pedig állandóan utazik le-föl a vödör, amit üresen is elég megemelni, de amikor tele van sárral, pontosan egy mázsát nyom. Vétsék csak el azok ott fönt, zuhan lefelé a mázsás súly. Ezért én mindig azt tanácsoltam a társaimnak: amíg dolgoznak, egy korty pálinkát se! Utána lehet. Utána meg is szívtuk az üveget.

– Félelmetes lehetett alászállni húszméteres mélységbe.

– Nem. Nem volt félelmetes, mert aki félt, aki csak egy kicsit is félt, abból sose lett kútásó. Tudni kellett a leereszkedés módját. Amikor a combtővemre kötöttem a leeresztőkötelet, s a kezemmel megkapaszkodtam benne, ereszkedés közben nem volt szabad fölfelé nézni, mindig csak lefelé, a lábam fejére. Mert azt csakugyan borzasztó volt látni, ahogy megy el az ember a világosságból, süllyed lefelé, és csukódik össze fölötte az ég. És aztán csendnek kellett lenni. Egy fölösleges hórukk ott el nem hangozhatott. Zsivajgó gyerekeket, bámészkodókat, kérdezőtöket a kút körül meg nem tűrhettünk. Mert ott minden figyelem csak a munkán lehetett.

– De nem csak a vödör szakadhatott le, beszakadhatott a kút is.

– Nem szakadt be, mert ha beomlott volna, most én nem beszélgetnék itt magával. A kútásó mindig tudja a veszélyt, ha jól odafigyel arra, mit csinál, mert a kút szól magától, ha össze akar dőlni, susog, nyílik a föld. Én mindig azt mondtam, hogy a kútásásban nincs lehetetlen, ha szót tud érteni a megrendelő meg a mester.

Egyszer Kúlán a Đuro Strugar szövetkezetben egy négyméteres belvilágú kutat ástunk, kétszáz bika itatására. Egyméteres belvilágú kis parasztkutaknál is, ha jelentkezik a víz, onnan még két méter mélyre kell leásni. Hát itt annál a négyméteresnél, amikor a víz megjelent, három kispumpa győzte meg a vizet. Már tizenkét méter mélyen lent voltam. Mérnökök se hitték, hogy megbirkózunk a kúttal. Dehogynem, mondtam nekik, ha pumpával kihúzzák a vizet, akár a Földgolyót is átfúrom!

– Összeszámolta-e, hány kutat áshatott ötven év alatt?

– Azt lehetetlen összeszámolni. Egy évben elhatároztam, hogy jegyezni fogom, el is értem a száztízíg. Persze, ezek közül sokat csak tisztítottunk. Itt ebben a Partizán utcában, ahol lakunk, majdnem minden udvarban én ástam a kutat. Mi ástuk a Turcsik Juliskaékét, a Csernus Mariskaékét, a Talpai Irénkéékét, a miénket, a Huszka Etelét, a Keszeg Veronkáét. A kendergyárban hetet vagy nyolcat, a lovćenaci Njegoš szövetkezetben nyolcat vagy tízet, köztük egy húszmétereset is. Itt találkoztam egy crnagoraival, aki azt mondta, amikor meglátta a húszméteres kutat, hogy nem menne bele akkor se, ha neki adnák egész Jugoszláviát. Ó, barátom, mondtam neki, ha neked csak ennyit ér ez az ország...

Bacsó Orbán bácsiéknak takaros kis házuk van, szép füves udvarral, gyönyörű kerttel.

A háború előtt béreskedett Halasi Imrénél öt évig, Koncsár Mártonnál három évig, Koncsár Péternél két évig, Koncsár Andrásnál egy évig, Varga Ábelnél egy évig, Gerber Krizsán feketicsi német gazdánál két évig, Schultz Jakab kúlai svábnál egy évig, a háború után pedig négy évet és nyolc hónapot dolgozott a kendergyárban. Közben megszámlálhatatlan kutat ásott. Hetykén jelenti ki:

– Én a munkát kedveltem mindig a legjobban.

Kajla kalapjával barátságosan néz le ránk szobánk faláról. Így fog hunyorogni, szemráncai közül, a következő nemzedékekre is.

(1976)

SZÁRAZ SZÚ A CSONTJAIMBAN

Nevem Vásárhelyi Pál. Már volt, aki megkérdezte, hogy talán nemesek voltak az őseim. Lehet, hogy volt köztük az is, de én csak szegény emberre emlékszem. Annyi bizonyos, hogy a nevemet az őseimtől örököltem, tehát nem pénzért vett név. És azt se kell külön bizonyítanom, hogy én ebben az életben legtöbbször kubikos voltam. Egyetlen emlékem maradt: a lapát. Olyan kicsire és vékonyra kopott az eltelt ötven esztendő alatt, és olyan könnyű lett, hogy tán már nem is lehet igazi lapátnak mondani. De azért megvan, őrzöm.

Azt a mendrovác, bitang, vándorló életet akkor kezdtem, amikor az első háború után hazakeveredtem a hadifogságból. Itthon nem volt semmi, éppen semmi se volt, ilyenkor szánja rá magát az ember a legnehezebbre, a kubikra. Ásó, lapát és – gyerünk. Legelőszőr Pirosos vállaltunk munkát, egy levezetőárkot ástunk. Ott volt az öreg Szokola Antal bácsi, a Barna Vince bácsi, két csapat volt. Legtöbbjük nevét már elfelejtettem.

Gondoltam már, hogy megírom az életrajzomat. Volna rá időm, másra már úgyis alkalmatlan vagyok. Igen ám, csakhogy felejték. Előbb kellett volna hozzáfognom. Aztán meg arra gondolok: ugyan kit érdekel ma már, hogy éltek valamikor a hegyesi kubikosok?! Pedig annak idején fél Hegyes kubikkal kereste meg a kenyerét. Ma már tán nincs is kubikos a faluban. Vagy ha akad is, csak néhány.

Zimonyban százhusz emberrel dolgoztam. Ott is árkoltunk. A bandában a hegyesieken kívül voltak még csantavériek, moravicaiak, topolyaiak. Mondom, százhuszan voltunk, kereken százhuszan. Mégis, látod, mindenki külön főzött, mindenki magának. Vagyis mindenki azt főzhette, amit onnan hazulról hozott. Egyik nap krumplipaprikást, másik nap paprikáskrumplit. Tarhonyája általában mindenkinek volt. A szalonna zsírjában piritottuk meg. Közös konyhát nem lehetett felállítani, mert külön szakácsot kellett volna tartani. Nem azért dolgoztunk. És nem volt egyforma a tarisznyánk se. Mi, kubikosok megszoktuk, hogy mindenki magának főz. A szállást is megoldottuk valahogy: hol istállóban, hol fészert alatti vackoltunk meg. Ha egyik se volt a közelben, akkor a gödörparton. Becsavaróztunk a kucurai subába, és jó éjszakát.

Dolgoztunk sok helyen Bácskában, Bánátban, Szerbiában. Kulibarán (Kolubara) nyitott szénbánya volt, ott is dolgoztunk. Egy

helyen, szintén Szerbiában, nagy puskaporos raktárak alapját ástunk. Elkerültünk még a Sándor király szőlejebe is. De főleg csatornát ástunk. Egy időben a hegyesiekből öt kubikosbanda is alakult, ha nem több. Elláttuk kubikkal az egész környéket, Szabadkától le, egészen Szerbiáig, keresztül-kasul. A legnagyobb vállalkozás, amit csináltunk, Zomborban volt. Akkor éppen csak négyen voltunk. Fölfogtunk egy ötven méter hosszú árkot, ennek az ároknak a kiásását. Fönt hat méter széles volt, lent két méter. Szóval, nem kis árok volt. Nekigyürkőztünk négyen. Egy hét alatt készen lettünk vele. Amikor a mérnök meglátta, nem hitt a szemének. Ez nem igaz! – mondta. Márpedig... De az úgy volt, hogy ott aludtunk a gödör szélén. És amikor már nagyon törte a derekunkat a „nyoszolya”, fölserkentünk, és holdvilágnál ástunk. Csuda jó élet volt az! Elképzelhetik. Igaz, akkor és ott, egy hét alatt megkerestünk fejenként ezerkétszáz dinárt. Ez úgy 1928 táján lehetett. Épp akkoriban építettem az első házamat, hitelbe vettem hozzá az anyagot, hát a zombori árok kiásása után egyszerre kifizethettem minden adósságomat. Ilyen fogás csak egyszer volt egész kubikoséletemben. Se azelőtt, se azután. Csak az egyszer, ott, Zomborban.

Az időjárás nekünk nem számított. Mi nem bújhattunk el se a nap elől, se az eső elől, mert ha az eget néztük, a munka nem haladt. A sarat megszoktuk, azzal dolgoztunk, abban dolgoztunk. És akinek vízáteresztős csizmája volt, annak estére olyan lett a lába, mint a főtt rongy. Ilyen helyeken kapta az ember a nagy, egész életre szóló bajokat. Nem is igen élnek már az én társaim közül. De én se való vagyok már semmire. A kubikmunka itt van a lábaimban, a karjaimban, a derekamban. Száraz szű van a lábam szárában. Azt már csak a sárgaföld gyógyítja ki.

Dolgoztam egy időben a vasúton, a telefonistáknak is, de ott is leginkább csak kubikmunkát. Télen pedig fát vágtam. Volt egy bakom meg egy jó százhúsz centiméter hosszú fűrészem. Fogtam, s mentem az iskolába, a községházára meg a tanítókhoz fát vágni. Ez volt a téli munkám, a téli kereset. Nyáron pedig, aratás meg cséplés idején, leálltunk a kubikkal. Akármilyen sürgős munka volt az, leálltunk vele. Mert az aratás még fontosabb volt. Akkor kerestük meg a kenyérnek valót. Mondom, csuda jó élet volt az.

Mégis fölneveltem öt gyereket, és itt van, már a hetvenhatodik évemet taposom. Fölépíttem ezt a második házamat is. Igaz, nem nagy, épp kettőnknek való. És hát már tizennégy éve „élvezem” a nyugdíjat. Nem vet föl bennünket a pénz, mert nagyon kevés

évet ismertek el, pedig az egész falu a tanúm, hogy én mindig dolgoztam, hetedmagamra kellett keresnem, mindig ásóval, lapáttal. Naponta nyolc-tíz köbméter földet dobtam ki, de lapátnyelet, ásónyelet egyetlenegyét sem törtem el, mert jó szerszámnyelet választottam, és a szerszámmal tudni kellett bánni. Az már más kérdés, hogy közben mi tönkrementünk.

(1976)

CSIGOLYAHÚZÓDÁS

Mielőtt zsákoló lettem volna, birtokokra, kubikra, kendergyárba jártam dolgozni, ebből a szerteszt munkából négy és fél évem van a munkakönyvben. Akkor is kendergyárban dolgoztam, a szenttamásiban, amikor üzent Ujvári Jani, hogy jöjjenek haza, zsákolókat vesznek föl, jó a kereset. A munka nehéz, de legalább megfizetik. A kendergyárban se volt könnyű, ott is a legnehezebb munkát végeztük, az áztatóban. Akkorjában, ötven-, hatvanvalahányban, itt Hegyesen is volt kendergyár, de már minden hely foglalt volt benne, így többen, egy egész szekérre való munkás, ájtártunk Szenttamásra. Hétfőn vittek bennünket, szombaton hoztak. Hegyesről Szenttamásra átszekereztünk úgy, hogy közben egy autóval se találkoztunk. Ma, ugye, ez már elképzelhetetlen.

Elég az hozzá, hogy Ujvári Jani üzenetére hazajöttem. Nem is sejtettem még akkor, hogy egész életemre szegődök el zsákolónak; no, ha nem is egész életemre, de kerek tizennyolc esztendőre, ami ebben a „szakmában” nagy szó: tudtommal ilyen hosszú ideig kevés ember húzta ki ott.

Jómagam se húztam volna ki eddig, ha nem szeretem meg a zsákolást. Mert még ezt a munkát is meg lehet szeretni. Állítom, hogy meg lehet. Ne legyen Péter Péter a nevem, ha nem igaz.

Pedig keserves, nehéz munka. Megvannak a maga fortélyai, mint minden munkának. Meg kell ezt is tanulni. Kanállal raktuk a búzát a zsákba. Olyan huszonöt kiló ment bele egy kanálba. Négy mozdulat, és már tele is volt a méteres zsák. Egy, kettő, három, négy, kész! Jöhet a másik. Így egész nap. Kétrét görnyedve állt az is, aki tartotta, az is, aki rakta a zsákot. Aki rakta, annak arra is

ügyelni kellett, hogy a kanállal el ne vágja annak az ujját, aki tartja a zsák száját. A zsákot bekötni fűrgén, keményen. Villámgyorsan kellett dolgozni. Nem azért, mintha hajtott volna bennünket valaki; egyedül a norma hajtott bennünket, az, hogy minél többet vigyünk haza elsején.

Velem együtt hatan voltunk a bandában: Ujvári Jani, a Juhász Pista bácsi, a Kis Gábor, a Berkec Misa bácsi meg Ujvári Sanyi. Az összetétel az évek folyamán változott, ki egy, ki három év után lépett le, jött helyette másik – én mindig maradtam. Így aztán tizen-nyolc év alatt legalább húsz zsákolótársam volt.

Amikor lejelentkeztem a szövetkezetben, és Győri bácsi meglátott – ismert még futballista koromból –, elcsodálkozott: te, Péter, te trászportra akarsz menni? Oda! Nagyon nehéz lesz, mondta. Nem baj, válaszoltam, kipróbáljuk.

Igen, gondoltam már aztán, a kubikmunka is nehéz, de ha nehéz, kisebbet szűr az ember a lapátra. Itt nem volt „kisebb”. Eleinte nyolcvankilós zsákok voltak, később Vigh Pista nagy, százkilós szentjánosos zsákokat vett, ötszáz darabot.

Az amerikai sárga búzát raktuk ki, a hazai barnát raktuk be a vagonokba. Az előbb említett ötszáz darab százkilós zsák közt volt öt darab száztizenöt kilós; ezek, ha megraktuk őket, mindig kiváltak a többi közül, valamivel magasabbak voltak. Erős zsákok voltak ezek, éveikig nem nyúttuk el őket.

Nem a zsákolás, a kanalazás volt a legnehezebb. Nekirontottam a munkának, az idősebbek figyelmeztettek: ne túl hevesen, mert ez nem szezonmunka, ez éveikig, örökké tart. Persze azért nyomtuk mi mindnyájan; belevaló emberek voltak ott egytől egyig. Aki ezt a tempót nem bírta, már az első nap megszökött.

Nyáron a vagon belsejében olyan volt a levegő, olyan forró, mint amikor az ember odatartja az arcát az égő dobkályha fölé. A búza porolt. Mázsás súllyal a válladon térdig gázoltál a szétömlő búzában. És nincs levegő, vastag a por. Ha ebből a forró vagonból visszatért az ember a hűvös magtárba, szinte jólesett néhány percre ráereszkedni a szintén hűvös mázsára. Érezte az ember, hogy kúszik fölfelé a hűvös betonról a meztelen lábszárán az a kellemes hűvösség. Senki nem szólt, senki se figyelmeztetett bennünket, hogy vigyázzatok, mert most eszi bele magát a csontjaitokba a reuma. Lassan ette bele magát, de beleette.

Télen meg kint fagyó hideg, bent a vagonban pedig a kapkodástól úgy kimelegedtünk, hogy még az ing is csuromvizes lett raj-

tunk. Emlékszem egy nagyon kemény télre. Egy sivatagos télre. Reggel, amikor mentem el hazulról, szóltam az asszonynak, hogy eressze be a házba a kutyát, mert megfagy, ha az udvaron marad. Aznap három vagon lisztet vagoníroztunk be. A vasútállomástól a malomig a hajunkra ráfagyott a verejték.

A legnagyobb teljesítményünket akkor állítottuk föl, amikor kövezni kezdték a falu utcáit, és egyik nap egyszerre kilenc vagon kő futott be. Reggel hatkor kezdtük a munkát, előbb kirakodtunk két vagon búzát, berakodtunk két vagon lisztet, és csak azután fogtunk a kilenc vagon kő kirakodásához. Éjfél után egy órakor fejeztük be. Egyfolytában tizenkilenc óra hosszát dolgoztunk. Igaza volt Ujvári Janinak, a kereset jó volt. Akkor, amikor a szövetkezet igazgatójának tizenkétezer dinár volt a fizetése, mi megkerestünk tizennyolc-, húszezret is. Néha már annyit, hogy alig akarták kifizetni. Meg voltunk elégedve. Csak mostanában jut néha eszembe, hogy vajon csakugyan megfizettek-e bennünket? Akkorjában soknak tűnt az a pénz, de az a munka, amit végeztünk, nem volt-e néha emberfölköti?

Kis bajjal nem szaladtunk rögtön orvoshoz. Tudtuk, hogy ha a bandából valaki kiesik, az ő munkáját is a többieknek kell megcsinálni. Összetartottunk. Ott aztán lazálni nem lehetett. Az nem fért volna rá egy ember pofájára se. És vigyáztunk egymásra, amennyire csak lehetett.

Nemegyszer hívtak a kendergyárba, nem mentem; nem hittem, hogy a zsákolásnál jobb munka is akadna. Szerettem ezt a munkát, sohase panaszkodtam, hogy nehezemre esik. Hazudok, mert egyszer ez is előfordult. Ujvári Sanyival ketten egyszer tizenegy vagon műtrágyát raktunk ki reggel hattól este nyolcig. Mire az utolsó zsákot is kivittük a vagonból, azt mondtam: elég ebből! Merem állítani, hogy ma tíz ember se vállalná el azt a munkát.

Tizennyolc év alatt azért megtört engemet is: csigolyahúzórást kaptam, csuklókopások vannak, vállban és térdben reuma. Ezért négy évvel ezelőtt éjjeliőrnek osztottak be.

(1980)

CSÉPE IMRE VACSORÁJA

Negyvenkettőt vagy negyvenhármát írtunk. Az évre pontosan már nem, de arra nagyon jól emlékszem, hogy a háború alatt történt. Keresztúr alatt. Kubikon.

Megint épp úgy jött ki a lépés, hogy ketten voltunk egy bandában, jobban mondva mi ketten voltunk egy banda: Imre meg én.

(Máté Pétert, Csépe Imre gyerekkori cimboráját, később sógorát, mindenkori kenyeres pajtását, sorstársát hallgatom.)

Ha bealkonyodott és leraktuk a szerszámokat, Imrének mindig az első szava volt: Főzzünk! – Mit? – kérdeztem én.

Mert hát mit főzhetett egy kubikosember? Szalonnaszírban piríthatott tarhonyát, vagy főzhetett tarhonyás krumplipaprikást.

Mi mit főzhattunk volna, ha még tarhonyánk se volt?!

Így aztán, ha elhangzott az esti jelszó, a főzzünk, de ha tarhonyánk és hozzávalónk éppen nem volt, és jogosan tettem föl a súlyos kérdést, hogy mit, Imre hamar föltalálta magát: – Főzzünk savanyú mártást!

Ez a savanyú mártás egyszerűbb nevén kaporszósz.

A savanyú mártás, a lekvár, a kockacukor, a magában való tej – ez, tudja, nagyon kiherélte a kubikost.

Igaz, Imrének nagyon jó szeme volt, és számolni is tudott, így kiszemelte nekünk, kettőnknek, vagy ha Fütyü Jóska is velünk volt egy bandában, hármunknak, a legjobb szelvényt, amit ha kidobtunk, néha még halászatra is maradt időnk. Előfordult, hogy a kifogott hal többet hozott, mint a kubik. De most maradjunk csak a kubiknál. Aki sose csinálta, annak hiába is mondom, milyen munka az. Most csak egy esetet említek. Amikor Szépligetre kerültünk, ez is Keresztúr környékén van, olyan „ragályos” volt a talaj, hogy a lapát magával rántotta az embert a partra. Itt egy reggel a „fenekelésre” került sor. Amikor a gödör alját kellett kilapátolni. Ketten Imrével frustokra egy százas szelvényt – száz méter hosszú árkot – kifenekeltünk. Mire kész lettünk vele, reszkettem az éhségtől. De ennivaló semmi. Fogom a tejeskannát, hogy a tanyáról hozok tejet. Imre rám szól: Várjál, én is bemegyek. – Adj’ isten, szülém, van tejük? – kérdi Imre, hogy beértünk. – Milyet akartok, édeset vagy aludtat? – Imre aludtat kért, én édeset. Imre négy liter aludttejet kanalazott be egy ültő helyében, én két liter édeset. Imre nem restellt kérni, és tudott is kérni: úgy, hogy se magát, se azt a másikat nem alázta meg vele.

Erős ember volt nagyon. Egyszer meg is mondtam neki, hogy én, ha ilyen erős lennék, mint te, nem itt dolgoznék, hanem elmennék hajóhúzóinak. Én meg azt szeretem benned, sógorom – válaszolta –, hogy kitartó vagy, hogy nem pártolsz el mellőlem.

A kubikmunkáról csak annyit: ha az ember keresni akar vele, hajnaltól estig kidobott vagy húsz köbméter földet. Előfordult, hogy huszonötöt is. Ilyenkor csak úgy surrant le a föld a jó csukalapátról.

Hát folytassam ott, amibe az elején belekezdtem.

Az a vacsora ott Keresztúr alatt negyvenkettőben vagy negyvenháromban.

Már nagyon ki voltunk éhezve, minden erőnket kiszívta az egész napi lapátolás.

– Főzzünk! – adta ki a szokásos jelszót Imre, amikor beértünk a ruszin tanyára, ahol a szálláshelyünk volt.

– Mit? – tettem föl én az örökös kérdést.

– Tejlevest!

Mást nem is főzhettünk volna, csak tejlevest. Volt három liter sovány, szeparált tejünk. Fejenként három liter. Ezt megfőztük, és megettük.

A mi parazsunktól néhány méterrel arrébb főtt a Budai bácsi vacsorája, a tarhonyás krumplipaprikás. Nagyon jó illata volt. Szóval jobb illata volt, mint a tejlevesnek vagy a gaggancslevesnek.

Budai bácsi amikor befejezte a vacsoráját, átszölt hozzánk:

– Valami még maradt az alján; megeszitek vagy kiöntsem?

– Adja csak ide – mondta Imre, s bekanalaztuk a maradék tarhonyapaprikást is.

De az éhségünk még mindig nem csillapodott. Imre addig kutatásztatott, addig keresgélt a tarisznyában, amíg ki nem csavarta a papírból az utolsó darabka szalonnánkat. Hogy ő ezt még kisüti. Vetett is rögtön a parázsra.

Ekkor szólt ki a tanyáról a rusnyák asszony: későre jár, ne gyújtsunk újra tüzet, meggyulladhat a kazal, menjünk be inkább a konyhájába.

Bementünk, s Imre ott folytatta a szalonnasütést.

De hát ellobbant, elolvadt, semmivé lett az a vékony kis szalonnadarabocska abban a nagy vaslábosban.

Azt mondja ekkor Imre: – Te Péter, nem kérnél a gazdasszonytól egy kanál zsírt? – Imre nem tudott szerbül, a rusnyák asszony pedig magyarul nem tudott. Így hát én lettem a közvetítő. Én nem

tudtam olyan könnyen, szépen és röstellkedés nélkül kérni, mint Imre, most mégis megerőltettem magam. A gazdasszony adott is zsírt szívesen.

Ekkor Imre újra megszólal a lábós mellől: – Kérdezd csak meg, volna-e neki egy fej vöröshagymája.

Persze akadt egy fej vöröshagyma is. Imre szépen beleaprította a sercegő zsírba, s megint megszólalt: – Ha már belefogtunk, ugyan kérj egy késhegynyi pirospaprikát.

Nekem már nagyon kellemetlen volt, meg a gazdasszony is mondta, hogy pirospaprikája kevés van, nehezen jut hozzá, ami van, azt is kubikosok hozták neki. De azért adott egy jó késhegynyi.

Most már csak a krumpli hiányzott, de azt az asszonyság már szó nélkül hozta. Láttá, hányadán állunk.

Imre megfőzte a krumplipaprikást, megettük. Megettük a hat liter sovány tejlevest is a Budai bácsi maradék paprikása előtt.

És amikor ezt is eltemettük, Imre az ő utolérhetetlen, gyermeki-en kedves rábeszélő módján még arra is rászedett, hogy mindennek tetejébe még egy liter tejet kérjek neki a gazdasszonytól, azzal a fantasztikus megindoklással, hogy ő, vagyis az én barátom vacsora után víz helyett mindig tejet szokott inni.

Megkapta a liter tejet is. Végre jóllakottnak érezhettük magunkat.

(Csépe Imre egyébként szeretett főzni; kedvenc ételei voltak a krumplis tészta, a káposztás tészta, a tepsikrumpli – krumplipeccsenye! –, a tökök gibanica. Persze kubikoskori vacsoráját nem azért írtuk le ilyen aprólékosan, hogy jó étvágyát ecseteljük. Közelgő születésnapján inkább emlékezni szeretnénk Csépe Imre életének és világának döbbenetes voltára. Arra, hogyan is élt, mit ért ezen a zsíros talajon a költő, ha kubikos volt.)

(1982)

FÖLDMUNKÁN

Nem voltam már gyerek, amikor beszerveztek kubikmunkára, de azt azért nem gondoltam volna, hogy ott is ragadok, hogy egész életemet abban fogom letölteni, sőt hogy még nyugdíjasan is a földmunka lesz a legkedvesebb szórakozásom.

Kezdetről fogva ugyanannál a cégnél dolgoztunk, egy építővállalatnál; ez a vállalat főleg utakat, hidakat épített, de volt egy kubikosbrigádja is, ennek voltam én a tagja mi híján huszonöt esztendőn át.

Ez a mi falunk nagyon sok kubikost adott az országnak, nálunk is föl lehetne állítani egy talicskás emlékművet, meg is érdemelnék azok a régi kubikosok, akik nem passzióból, hanem kénytelenségből barangolták be az ország laposabb tájait, de hát ki gondol már azokra az emberekre, a nép java része, hál' istennek, kivakarodott abból a sorsból, és sok helyen már az unoka se tudja, hogy ütötte-verte a világot az öregapja, akinek még legtöbbször hancsik volt a fejealja, suba a takarója és tarhonya a vacsorája. A mai gyerekek, az egykori kubikosok ivadéakai, legföljebb egy Csépe-versből sejtenek meg valamit, ha megsejtenek, az öregapjuk sorsáról.

Jelzem, az én kubikoséletem már nem volt hasonlítható a régiekéhez. Cégnél dolgoztunk, be voltunk biztosítva minden oldalról, sohase aludtunk a szabad ég alatt, és nem vándoroltunk az ország egyik végéből a másikba, hanem csak itt a falu körül tizenöt, legföljebb húsz kilométeres körzetben. Ha minden este nem is, de hente egyszer hazamehettünk körüluruzsolni az asszonyt.

De szerszámnak megmaradt az ásó, a lapát, ezeket a földmarkoló gépek se szorították ki a kezünkből.

Ötvenhatban kezdtem Szenttamásnál a nemzetközi út mellett, abban a mély árokban. Akárhányszor arra utazok, az autóbusz ablakából mindig megnézem a sorompó után azt a mély árkot: no, itt inaskodtam!

Mert téved az, aki azt hiszi, hogy kubikmunkára mindenki alkalmas, azt a hülye gyerek is meg tudja tanulni. A nyers fizikai erő se elegendő. Voltak köztünk nyápicok, akik lepipálták a bikaerejűeket. Ott a kezdő, hiába volt akkora ereje, hogy elhúzta volna a templomot tornyostul, semmit se ért el a pusztá erejével, ha nem ismerte a technikát. Mert ha ezt nem ismerte, a sár meg a nehéz föld egykettőre úgy kiszippantotta az ipse csontjából az utolsó csepp erőt is, hogy összefente az inát, mint a lipántos csirke, és annyi ereje se maradt, hogy kipislogja magának a faluja templomtornyát, amerről jött és amerre, ha lesz még egyszer jártányi ereje, örökre eltűnjön.

Legfontosabb a lapát kezelése. De még mielőtt ebbe bevezetné az újoncot a tapasztalt és jóindulatú kubikostárs, megfelelő lapátot kéne találni. Könnyűt, de ne túl könnyűt. A nyele jól feküdjön, kézbe álló legyen és olyan fából, hogy ne égesse az ember tenyerét. Maga

a lapát feje, pofája is olyan legyen, úgy álljon, mint a parancsolat. De a legszabályosabb, a legkézbeállóbb kubikoslapát is a földhöz teremti az embert, ha nem tudja azt kezelni. Ha több sarat merítesz rá, mint amennyit elbírsz, elránt. Ha kevesebbet, esetleg rádpirítanak. Mégse a sokon vagy a kevesen múlik, hanem amikor belenyomod a sárba, nem szakítasz addig, míg a lapátot meg nem mozgatod, hogy a rajta levő teher, ha majd kiszakítottad és meglendíted, könnyedén lecsússzon róla, és pont oda repüljön, ahova szántad. Erre meg a többi fogásra nehezen jönne rá a kezdő kubikos; ha pökhendi, kivagyí, a társak hagyják, hogy jöjjön rá maga, de a rendesebbjén segítenek. Mert mindenféle ember van egy bandában, már azután is, ha összeszoktak. Van ott kapzsi, élehetetlen, smucig, mindenféle. Ha a banda rájön, hogy a Jóska inkább a jogi dolgokhoz ért jobban, mint a lapátoláshoz, elnézik, ha lazás, de elvárják tőle, hogy kiharcolja a banda jogait. Köztünk is volt mindig ilyen „jogász”, „matematikus”, „ekonomista”, akiket a hasznunkra fordíthattunk. Voltak „kereskedők” is, akik mindig néhány liter pálinkát hoztak magukkal hazulról, és fityókonként elmértek a kubikosgödör szélén. Valamit kerestek ezen a pálinkán, de a bandának, vagyis a brigádnak nagyon jól jött, hogy van egy ilyen élelmes embere: nem kellett nyakolajért kujtorogni a szálláshoz. Csak a túl mohókat, a nagyétkűeket nem állhattuk, akik mindig attól félték, hogy nem jut nekik elég, aztán meg nem győztek a kukoricásba, a bokorba szaladgálni.

Én amikor beálltam az árokba, amikor nekiveselkedtem, fél óra múlva rájöttem, hogy ez nem ugyanaz, mint amikor otthon, szórakozásból az ember a háza előtt a vizesárkot igazítja. Nem én dobálom a sarat, a sár rángat engemet hol jobbra, hol balra, hol előre, hol hátra. Látja ezt a társam, aki beszervezett, odajön hozzám, kiveszi a kezemből a lapátot, és mutatja. Még így is három napig tartott az izomlázam, és legalább két hétig, míg betörtem. Csak azután kezdett úgy lendülni a lapát, ahogy én akartam: később meg már úgy, mintha szárnya lett volna. Persze az a munka sohasem volt olyan könnyű, hogy ha lejárt, este úgy kellett volna elringatni az embert.

A kubik köztudomásúan mindig nehéz munka volt, de keresni is lehetett vele. Egy évre rá, hogy elálltam, vagyis ötvenhétben, volt olyan hónap, hogy negyvenezret vittem haza. Ez abban az időben egy hold szántóföld ára volt. Jelzem, akkoriban a földet nem tartották akkora becsben, mint ma. Mindenki szabadulni szeretett volna tőle. Mégis, sose felejttem el, akkor egyhavi keresetemen egy hold földet vehettem, vettem is. Nemcsak egy holdat. Mégse hagytam föl a kubikmunkával. Kihúztam a brigádban a nyugdíjig.

Elmondom még, hogy egyszer Lovćenac határában utat építettünk. Mi, a kubikosbrigád, megástuk az alapot, jöttek a kövezők, a kőtörők nagy kalapácsokkal. Bizony nem mindegyik kösziklával bírtak el. Nem messze tőlünk volt egy állami birtokféle, egy öreg crnagorai volt az őr. Amikor mi kezdtünk, ő leginkább akkor indult hazafelé. Valamelyik kőtörő kitalálta, hogy az öreg Milán bácsi, ha már a hegyek országából jött ide, valamit csak érthet a kövekhez, hazafelé menet meg is állították egyszer: No, Milán bácsi, evvel a nagy kövel tán még maga se bírma el. – Én? Idevele azt a kalapácsot! – Leeresztette a válláról a kabátot, nekiült a kőnek, s a kalapáccsal mindig oda ütött, ahová éppen kellett. Fél óra múlva apró darabokra őrölte. Büszkén állt föl: – Így kell ezt csinálni!... Másnap reggel is megállították, most még nagyobb szikladarabot szemeltek ki a számára. Azt is szétpattantgatta. És így sorba a legnagyobb darabokat. Nem vette észre az öreg, hogy ugrasztják. Úgy aprította a követ, olyan szakszerűen, mint mi a répát. És nagyon büszke volt rá, hogy lepipálta a fiatalokat.

Hát amikor aztán nyugdíjba vonultam, szól egy kolléga, nem volna-e kedvem elmenni temetőmunkásnak, mivelhogy egyedül maradt, egyedül pedig nem győzi. Megmondom őszintén: eleinte viszolyogtam, mégiscsak temető, sírásás, minden, a feleségem se örült neki túlságosan, de hát a kolléga annyira mondogatta, annyira győzőgetett, marasztalt, hogy most már teljesen beleszoktam ebbe a munkába is. Tulajdonképpen az is földmunka, ásó, lapát, annyi idő után annyira megszoktam, hogy észre se vettem, mikor szerettem meg, de tényvaló, hogy megszerettem, hiányozna, ha nem csinálhatnám. Pedig a temetőben nem a legszívderítőbb dolgok történnek, ha érdeklí, egyszer egy litániát ebből is elmondok.

(1986)

ABBAN AZ IDŐBEN...

Ballagunk hazafelé, beszélgető- és útítársam, Mokány János nyugalmazott bádogos megáll a Központi előtt, s a földre mutat:

– No, az előbb említett három lámpa közül az egyik itt állt!

Utcai lámpákról van szó, még a villany bevezetése előttiekről. Mokány János bácsi még látta ezeket a karó hegyére szerelt petró-

leumot fogyasztó világítótesteket, sőt az egyik karóra egyszer föl is mászott, kinyitotta az üveglablakocsát, és elfújta a lángot. Idős Kormos József lámpagyújtogató és órakikiáltó nem járhatott még messze a vakmerő cselekedet színhelyétől, visszafordult, Mokány Jancsikát nyakon csípte, s ott a lámpakaró mellett, azon melegében istenigazából elnászpágolta. Annyira, hogy soha többé nem szotytyant kedve elfújni a község lámpáját.

Kishegyesen abban az időben, mint ahogy már céloztunk rá az előbb, három ilyen lámpa állott: a Központi, a községháza és a felső parókia előtt. Ennyiből állt a falu közvilágítása. Szóval tartom még annak a régi Nagyutcának a hangulatát is magában őrzi.

– Ez az utca akkor Rákóczi Ferenc nevét viselte, és tán még ki se volt kövezve. Egyszer elakadt rajta egy cséplőgép, pedig hat bivalyyal vontatták. Igaz, nagy gép volt, tizenkettes, ketten etették egyszerre.

Bizony régen lehetett. Azóta ezt az utcát másodszor is kikövezték, s nevét több ízben megváltoztatták, és nemcsak a bivalyvontatású cséplőgépek gördültek át az örökkévalóságba, hanem a „tüzes gépek” által vontatott cséplőgépek is, a „szívógázások” is, sőt a traktor vontatta cséplőgépek is!

– Amikor kitört az első világháború, nyolcéves fejvel beálltam postásnak – folytatja informátorom. – Délelőtt a levelet hordtam, délután iskolába jártam, Szemző Béla tanítóhoz. Zsidó ember volt. Félszemű. Egyszer egy kocsmajtón kirepült egy üveg, s épp Szemző Béla szemét találta el... A leveleket az öreg Turucz Andrással hordtuk. Sok levél volt, háború volt. Ismertem minden utcát, ma is föl tudnám sorolni az akkori nevüket. Például a gazdasági iskola utcája Pázmány utca volt, a bikaistálló utcáját Eötvös Józsefről keresztelték el. Abban az időben a postahivatal a Szilágyi Gergő-féle házban volt. Már ott a posta előtt sok levelet szétosztottunk. Kiabáltuk a neveket: Galuska Gusztáv, Verbászi út; Pécsi Albert, Könyökköz; Fiszter Erzsébet, Dobó utca!... Ne tolakodjanak, mindenki kap!... A csomagokat vaskocsival hordta szét Szabó András Papkata meg egy Süveges nevű ember, aki később Amerikába vándorolt. Egyszer megszólít az utcán Krisháber Ignác: Van-e, fiam, levél? Nincsen! Rám mordult: Nem is tudod a nevemet! Dehogynem, mondom, Füles Ignác! Ez volt a csúfneve. Beszorított a sarokba, és jól elnászpágolt. Egyébként én szerettem a zsidókat, ők is engem. Elmentem Fischer Mór Andor fatelepes temetésére. „Te voltál, Fischer, az a szeplőtelen szívű, tisztakezű,

aki mindenkit megszántál és kisegítettél” – mondta a pap a sírja fölött, de így is volt: Fischer bácsi, aki gyerekkoromban meghúzta a fületem, mert elfelejtettem neki köszönni, valóban jó ember volt. És ha már előhoztuk őket, emlékezzünk még meg a falu legszegényebb zsidójáról, Krausz Dávid bácsiról, aki fiatalkorában üveges volt, apámmal, a bádoggossal együtt jártak a szállásokra drótozni, foldozni, üvegezni.

Ismét megállunk. Mokány bácsinak méltóságteljes járása volt, mindig úgy ment végig az utcán, mint akinek nem túl sietős a dolga, szálfatermete tekintélyt parancsoló volt. Most meg-megállunk. Sétálva is pihentetni kell.

– Volt itt kisbíró is, Bélik Ferenc bácsi. Díszléptekre verte a dobját. Minden sarkon közhírré tette, hogy Elek István a marha... húsnak kilóját adja négy dinárért. Jáni Dezső a birka... húsnak kilóját adja öt dinárért, Tóth János órás a disznó... húsnak kilóját adja... Mindig így dobolta ki a henteseket, mégse haragudott meg rá egyik se.

Persze dobos kisbírók sincsenek már régóta a faluban, hentes is már tán csak mutatóban.

– A kisbíró dobolta ki a mozit is, így: „Mozielőadás lesz hat fölvonulásban a Bábi István vendéglősnél.” Jómagam is eljárogattam abba a moziba. Minduntalan elszakadt a film, a mozigépet egy tüzesgép hajtotta.

Elnéz a volt vízimalom irányába, a hegy felé; minden másképpen festett itt az ő fiatalkorában, talán még ez a hegynek nevezett dombvonulat is a volt Halászok utcája fölött.

– Apám hazajött a világháborúból, rögtön hozzálátott a mestersege folytatásához, persze bádoggal abban az időben nem volt, román petróleumoskannákból csinálta a tésztareszelőket, a tepsiket, a szeneslapátokat, a kannákat, a permetezőket. Ezeket kötöttük aztán a hátunkra, s indultunk el velük a piacokra, Petrőcre, Temerinbe, míg össze nem árultunk annyi pénzt, hogy a cigányoktól vehetünk egy rossz, löcs nélküli kocsit meg egy félszemű lovat. Kocsin már könnyebb volt piacozni. Én is kitanultam a bádoggoszakmát, itt helyben, de nem apám műhelyében, hanem Manhein Mihályében, azután nyolc évig segédeskedtem, negyvenhárom évig pedig önálló iparos voltam.

Ismét megáll, s figyelmeztetően fölemeli az ujját:

– Mégis élünk! Takarékosan, beosztással. Tavaly a kertünk egyik sarkában krizantémot neveltünk, mind elvitték a belgrádi-

ak, ötezer dinárt hagytak itt érte. Ez a kert mindent kiterem. Az öreg gyümölcsfákat sajnálom kivagdosni, velem együtt öregedtek meg, tavaly annyi termést hoztak, hogy csak a pálinkáért is szép összeget kaptunk... Huszonhétben két pantallót csináltattam Blaszkovics István szabómesterrel, a kettőért fizettem kétszáztíz dinárt. Az egyik még mindig nadrág, megnézheti, mert most is az van rajtam. Ötvenhárom éve hordom!

Hazaérünk. Egy takaros ház takaros udvarába lépünk. Egy kis világ küszöbét lépjük át, egy világét, amelyet a tulajdonosa saját képére teremtett.

(1980)

A VÁLTÓKEZELŐ

Régen, amikor még vonaton utaztunk, melyik gyereket nem rejtette meg a pályaudvar bejáratában álló magányos épület, amely mindig csilingelve, csengve-bongva fogadta a befutó vonatot, s amelynek magasra épített ablakából mosolyogva hajolt ki a váltókezelő. Negyven évvel ezelőtt talán Szokola István képzeletét is fölgyújtotta ez a büszke, komoly őrház, aki akkor még nem is sejtette, hogy életének java részét pont egy ilyenben fogja leszolgálni.

Két óra is lóg az ütött-kopott asztala fölött, egy fali- meg egy karóra. Pontosan fél tizenegykor egy tehervonat robogott el Szabadka felé. Szokola István kinyitotta az őrház ablakát, inkább intett, mint szalutált a masinisztának.

– Ismerem. Egy szabadkai – mondja.

A legtöbb mozdonyvezetőt ismeri, s azok is őt. És nemcsak ő int nekik, a mozdonyvezetők is odakiáltanak Szokola Istvánnak egy adjistént, egy szevaszt vagy egy zdravót.

– Például a Farkas bácsi mindig köszön nekem.

Farkas bácsi dízelmozdonyral jár, mások villanymozdonyral, „füstös” ezen a vonalon már nem közlekedik. A vonatok rohanva robognak tova, nem is értem, hogyan hallhatja meg egymás szavát ebben a fülsiketítő csattogásban mozdonyvezető és váltókezelő. Meghallják, s ez a fontos. Az egymásra utalt emberek meghitt szóváltása ez.

Csengettyűs Kishegyes határában van, régen Ugrósnicának is nevezte a nép, ha a hivatalos nevén kellett neveznie; Ugrósnicának, mivelhogy az Ukrósnicába beletört volna a nyelve.

– Mi a váltókezelő dolga?

Szokola István fűjja, ahogy a szolgálati könyvben írva vagyon. S rögtön utána elnézést kér, hogy ő ezeket a dolgokat nem is igen tudná kifejezni az anyanyelvén. Így is megértjük, hogy a váltókezelő biztosítja a vonat áthaladását, s felel a váltók biztonságáért.

– A parancsot a forgalmistától kapjuk, ez most épp Nagy Pista, ő van szolgálatban, szintén hegyesi ember. Az apja még juhász volt, Pista kéményseprőnek tanult, végül is forgalmista lett. Én is voltam fiatalkoromban kanász, kapás, ökrösbéres, lovasbéres, kis híján vájár lett belőlem, már el is volt intézve minden, de épp aznap, hogy munkába álltam volna a vrdniki szénbányában, kigyulladt a tárna.

– Hogy került Hegyesről a Szerémségbe?

– Mostohaapám, Kónya János lement dolgozni a vrdniki szénbányába. Egy ideig Sremski Pavlovacon éltünk. Hogy kigyulladt a tárna, Bognár Ferenc váltókezelő Pazován elcsalt a vasúthoz. Pályamunkás lettem. Közben hazaköltöztünk Hegyesre, itt kaptam munkát, Csengettyűsön. Talpfacsere, talpfakirakodás, sóderkirakodás. Hatvanban avanszáltam: átjöttem a forgalomba, azóta vagyok egyhuzamban váltókezelő. Vagyis már több mint húsz éve ezt gyilkolom. Lekopogom, gikszer nélkül. Azt azért nem mondom, hogy büntetve nem voltam. Kétszer is. Egyszer a nyakkendő miatt. Ezt szolgálatban hordani kell, pedig én félig-meddig még mindig parasztgyerek vagyok, nem szeretem, ha ez a csomó a gegámat szorítja. Levetettem. Észrevették. Ezerkétszáz dinárral megbüntettek. Ilyen szigorú itt a fegyelem. Azóta nappal mindig fönt van, éjjel, ha nem látja senki, kibújok belőle. Azért viszont még nem büntettek meg senkit, hogy ezt a szobát legalább nyolc éve nem meszelték, hogy az ajtón ujjnyi rések vannak, hogy a padlón keresztül, a padló résein befúj a szél – alattunk szeneskamra, a kamra mennyezetéről a stukatúr rég lehullott –, hogy egész éjjel rontom a szememet, ötös lámpával világítok, petróleumlámpával, pedig itt a villanyáram lent a falban, a dobozban, de nem kapunk hozzá fázist. Éjjel, ha fúj alattam a szél, fölrakom a lábamat az asztalra, mint az amerikai filmekben. Megmutathatom: két hosszú alsó van rajtam most is, mégis fázik a lábam. Ezt csak azért mondom, hogy tudják: nem valami fényes körülmények között dolgozunk.

Lovćenacról elindult egy vonat Szabadka felé, amint a vonat áthaladt a külai átjárónál, ezt jelzik Szokola Istvánnak, most résen

kell lennie; ha villanyvonat közeleg, hat perc múlva, ha gyors, öt perc múlva, ha kis dízel, teherrel, tizenkét perc múlva ér ide. Abban a pillanatban, ahogy a nemzetközi út hídja alatt fölbukkan a vonat, a váltókezelő „csörög” a forgalmistának, vagyis „avizálja a vonatot” egy hosszú meg két rövid csöngetéssel, minthogy a vonat az egyes blokk felől érkezik.

A telefonkészülékeket persze könnyű kezelni, a reteszek karját viszont, amivel a pályatest mellett álló jelzőkészüléket vagy a váltót mozgatják, annál nehezebb. Akárha mászás súlyt emelne föl az ember.

– Ezzel viszont keményen kell bánni, nem úgy, mint a menyasszonnyal. Ha a vonat csak átrobog az állomáson, két reteszt, ha mellékvágányra állítjuk, hat reteszt kell fölemelnem. Ez hatszor egy mázsa. Tizenkét óra hossza alatt átlagban huszonhét-huszonnyolc szerelvény robot itt át. Most kiszámolhatja, mennyit kell hórúkolni. Evvel az erővel az ember akár zsákolhatna is... No, nekem még istenes, közel van a falu, három és fél kilométer, igaz, ha jeges az út, van mit csúszkálnom hazáig, mert olyankor gyalog járok, de mit szóljon a kollégám, aki a Szerémségből, hetven-nyolcvan kilométerről utazgat ide?! Igaz, a keresettel meg vagyunk elégedve. Ez a munkaévektől meg a ledolgozott órák számától függ.

Ha csendes a pálya, s hallgatnak a jelzőkészülékek, Szokola István figyelme elkalandozhat, s ha épp a kettes blokkban teljesít szolgálatot, ahonnan nem a hídra, a töltésoldalra, hanem a határra nyílik széles kilátás, így télidőben gyönyörködhet az őzekben, a Zsadányi-féle szállás romjai körül van a gyülekezőhelyük, néha tizenhatot is megszámol, vagy figyeli a rókákat, esetleg hallgatja a blokk padlásán a galambokat, ezeket ő maga telepítette ide, turbékolnak neki üres óráiban.

– Eddig, hogy lekopogjam, nem volt kisiklásom, ütközésem. Egyszer állt meg a vonat a jelző előtt, megállt, mert elszunnyadtam: elnyomott az álom meg a fáradtság, éjjel-nappal dolgoztam, házat építettem a fiamnak, nagyon ki voltam merülve. Más baj nem történt. Nem is szeretném, mert ha itt baj történik, komoly mulasztás, nemcsak a vonat siklik ki vagy ütközik össze, de kettőbe törhet a váltókezelő élete is.

Szokola István mindennap ezzel a felelősségtudattal veszi át a szolgálatot.

(1982)

VOLT EGYSZER EGY KISVASÚT

Kiindult a kishegyesi Csengettyűs nevű vasútállomásról, végigvonult a nagy tanyavilágon, a Moholi úton, Gunaras főutcaján, a Nagyvölgyön, s a végállomása valahol Kevi alatt volt a Horgosi-féle tanyánál. Három szakaszban építették föl, az első a Fodor Mátyás tanyájáig körülbelül hét kilométer volt, aztán folytatták a Nagyvölgyig, innen később még két kilométerrel megnyújtották, így az össz hosszúsága néhány méter híján elérte a huszonkét kilométert. Az építését huszonhét-huszonnyolc táján kezdték.

Én, Szűcs István géplakatos 1945. augusztus 20-án kerültem a kisvasúthoz mint masiniszta. Rövidebb megszakítással csaknem húsz évig ott dolgoztam, hatvanhárom őszén a répát még behordtuk, a munkaviszonyom a cservenkai cukorgyárnál, ahova ez a kisvasút is tartozott, hatvannégy júniusában szűnt meg, ekkor kezdték fölszedni a síneket.

A gyár azért építette, hogy a répaszállítást erről a vidékről megkönnyítse, lehetővé tegye. Abban az időben híres répatermelőnek számított a hegyesi határban a Szőke József, a Kecskés István, a Szőke Mátyás, a Raffai Pál, a gunarasi határban a Kiss Vencel, a Kiss Pál, az Ódor Vilmos, a Kocsis István, a Stojanović Obrad, a Mijatov Obrad, a Raffai Sándor meg még sokan mások. Tudom, az ötös mázsánál ki volt függesztve egy répa, ott lógott az egész szezón alatt, mint valami cégér; hetven centi hosszú volt az a répa! Ezen a vidéken abban az időben még sok tanya volt, a kisvasútnak csak a hegyesi szakaszán, közvetlenül a vasút mentén harminckettfő, mára ezekből mindössze három-négy maradt, de már azokat se lakják. Volt egy különösen jó esztendő a répára, amikor ezerszáz vagonnal termett ezen a vidéken, de átlagban megtermett a nyolckilencszáz vagon.

A szállítást szeptember végén, október elején kezdtük, ez néha eltartott január derekáig. A kisvasúton persze kisvonat közlekedett. Volt két kis nyolc-tíz lóerős dízelmotorunk, ezek egyenként hét-nyolc lórét húztak, ezeknek az ürtartalma fölért másfél vagonnal, a nagymotor hetven lóerős volt, ez már nem lórékat húzott, hanem négytengelyes kisvagonokat, szintén hetet-nyolcat, ezeknek az ürtartalma három és fél vagon volt, vagyis háromszázötven mázsa. A munka egész éven át tartott, miután készen lettünk a répával, szállítani kezdtük a termelőknek a répaszeletet, a vetőmagot, a

műtrágyát, mert műtrágya már negyvenötben is volt, anélkül nem lett volna nagy hozam. Cukrot is szállítottunk a termelőknek, előfordult, hogy a répát a gyár csak cukorban fizette. A termelők ezt eladták a fogyasztóknak, s így jutottak egy kis dinárhoz.

Nyolc répaátvevő hely volt a kisvasút mentén, nyolc mázsa. Az első volt a csengettyűsi, a második a Hármastútnál, a következő a Fodor Mátyás tanyája előtt, aztán a Szőke sor végén, az ötödik Gunaras előtt volt a Kopolyánál – ez egy nagy lapos volt, kendergyárat is akartak ott építeni, és valamikor malom is állt azon a helyen, szóval elég nevezetes hely volt az a Kopolya –, a hatodik mázshely Gunarason túl volt, a Kiss Vince tanyájánál, a következő a Nagyvölgy előtt, majd a nyolcadik a végállomáson, a Horgosi-féle tanyánál.

Minden mázsanál volt egy átvevő, s ennek egy segédje, akit mázsalegénynek hívtak akkor is, ha történetesen nő volt az illető személy.

Közvetlenül a kezünk alá tartozott a már említett három motor vagy kismozdony, s ezekhez tartozott huszonnégy négytengelyes kisvagon meg ötvennyolc lóré. Minden mozdonyvezetőnek volt fékezője, mellettem legtovább Bencsik Péter szolgált. A többi mozdonyvezető közül hirtelen Péter Károly meg Gombár Ferenc neve jut eszembe, persze sokkal többen megfordultak itt, de senki se tartott ki olyan hosszú ideig, mint én.

Pályamunkásokat is alkalmazott a kisvasút, idénymunkásokat, ezek megtisztították a gáztól a pályát, talpfákat cseréltek ott, ahol kellett, a répaszállítás alatt pedig voltak vonalbejáróink, Fabó István, Lábadi János, id. Kelecsényi András, ezek kis járgányukon végignyargaltak a pályán, és javígtatták azt. El ne felejtsem, hogy előttem masinista volt Oláh Lajos Gunaráról és Szilágyi Sándor Hegyesről.

Hát nem nagyon száguldott ez a kisvonat, mehattunk olyan tíz kilométeres sebességgel, mert az egész pályát, üresen oda-vissza négy óra hossza alatt futottuk be. Szállításnál egy irányban öt óra hosszába tellett az út. Összeütközésről persze itt szó se lehetett, ha éjjel mentünk, viharlámpával világítottunk. Egyszer mégis majdnem előfordult egy szerencsétlenség. Este tíz óra körül lehetett. A Fodor-szállás után a kanyarban észrevevesszük, hogy fekszik valaki a síneken. Fékezek, Benkó Mihály leugrik, megfogja az illető lábát, lehúzza a sínekről. Jövünk vissza, ugyanott ugyanaz az ember keresztben a síneken. Most már én ugrottam le, fölemeltem az embert,

látom, Cicárdi Pista bácsi, a juhász, isten nyugosztalja. Megrázom a vállát: Öngyilkos akar lenni, engem meg börtönbe akar juttatni? – Nem akar ő semmit – mondja. – Hát akkor miért feküdt kend a sínekre? – Elálmosodtam – azt mondja. Ott volt nem messze a szalmakazal, nem azt találta meg, hanem a síneket. Persze be volt rúgva. A birkái szétszéledtek, egyedül a csacsi maradt hűségesen az öreg mellett... Így hát szerencsétlenség az utolsó húsz esztendőben a kisvasúton nem történt.

Répán kívül, persze, ahogy mondtam, szállítottunk mást is, egy időben a Nagyvíölgyből rengeteg nádat, ment ki az egész Németországba stukatúrnak, aztán megkezdtek építeni Njegoševo és Pobeda közt a kövesutat, oda a követ az ötvenes évek elején mind mi szállítottuk lórékban, kisvagonokban, meg aztán ahogy építették a Július 7-e birtokot meg a Pobedát, úgyszólván az összes épületanyagot mi szállítottuk, ezzel tulajdonképpen a kisvasút a saját sírját ásta meg, mert ahogy lassan az utak megépültek, a sínek fölöslegessékké váltak. De addig ennek a vasútnak ezen a vidéken rendkívül fontos szerepe volt, ez tagadhatatlan. Micsoda sarak voltak arra őszidőben, azt csak azok tudják, akik ott éltek le az életüket.

A személyszállítás tiltva volt, de hát ezt nem lehetett komolyan venni. Nemcsak jó cukorrépa termett ezen a vidéken, hanem rengeteg malac, tojás és baromfi is. A kofák valóságos paradicsoma volt a nagyvíölgyi piac, ide még Újvidékről is eljártak, persze nem eladni, hanem vásárolni. A csengettyüsi vasútállomásra megérkeztek szerdán hajnalban, néha húszan-harmincan is voltak, fölkapaszkodtak a kisvonatra, s irány a Nagyvíölgy. A kanyarban a Szőke Máté szállásánál már vártak bennünket a hegyesi kofák, ők is fölkapaszkodtak. Az idősebbek beleültek a lórékba, a fiatalabbak behúzódtak a masiniszta mellé, a fülkébe, no de nem történt semmi, mert a fékes is ott volt. Néha leesett egy kis borraival, megkínáltak egy kis itókával. Különösen télen volt nagy a kofák inváziója. Rengeteg portékát elhordogattak akkor erről a vidékről. Itt akkor még olcsó volt minden.

Különben a kisvasút mentén csárda nem volt, a híres Hármásúti az én időmben már nem dolgozott, igaz, Gunarason volt kocsmá, lejjebb a Nagyvíölgyön még állt mind a négy csárda, szóval nem lehetett volna szomjan halni, ital a tanyákon is volt, de azt szolgálatban hanyagolta az ember. Azóta minden megváltozott azon a vonalon. A síneket rég fölszedték, épp most húsz éve, hogy fölszedték, a tanyákat mind lebontották, de a házak Gunarason éppúgy kicsi-

szolódtak, mint mindenütt, nézem csak őket, és nem ismerek rájuk. Mert, tudja, néha kimegyek arra, van ez a „százéves” motorom, fölülök rá, és porzik utánam a Moholi út. Az az út, ahol egyszer a kisvasút kanyargott. A nyomát is rég benőtte a fű.

(1984)

A VAS ÉS A TŰZ URA

Talán a jövő esztendőre kellett volna halasztani ezt a látogatást, arra a napra, amikor a mester a hetvenedikbe lép, Kishegyes és a környéke ez idő szerint egyetlen kovácsa, „a tűz és a vas ura”, aki ma is ugyanabban a műhelyben dolgozik, ahol a mesterséget ifjúkorában az édesapjától eltanulta. Abban az esetben ez az írás lehetett volna születésnapi köszöntő is. Mert maga a község, a közösség úgysem vesz észre és nem jegyez olyan „apróságot”, amilyen mondjuk egy kovácsmester több mint fél évszázados működése, pedig Fejfár János bácsi már ötvenkét esztendeje „veri a vasat”, ha az inaséveket nem számítjuk.

A kovácsmúzeumnak beillő füstös műhelyben sehol se látok széket, ülőalkalmatosságot, igaz, olyan kováccsal még nem találkoztam, aki sámlira ereszkedve végezné a munkáját. Itt egész nap talpon kell lenni, még akkor is, ha az ember rég túl van a nyugdíjkorhatáron.

– Ma azért már érzem, ha leülök ebédelni fél órára, hogy utána nehéz fölkelnem az asztaltól; de ha egy kicsit megmozgatom a csontjaimat, megý szépen tovább a munka.

– Meddig?

– Amíg bírom szusszal. Az eszembe se jut, hogy becsukok, és úgy kontárkodok tovább. Annak nem vagyok a híve. Gunarason, Lovcénacon, Kúlán már úgýsincs kovács. Topolyán is a harmincból már csak három maradt, itt meg, Hegyesen, csakugyan egyedül maradtam, a Fejfár Feri, a bátyám, a tatám, a Kalmárék, a Magó Imre, a Süli István, a Halasi Imre, a Tóth András, a Molnár bácsi, a Lénárdék, a Tóth Péter, a Budai János, az Odrobina Pista mind becsuktak vagy meghaltak, egyedül maradtam ekkora nagy falura és a környékére, hát még bírom erővel, addig nem szeretném becsukni a műhelyt.

Ahogy a régi kovácsok neveit sorolja, látom régi magamat, ahogy fent állok a Kálvárián tiszta, tavaszi időben, s felhallok oda a hegyre a falu különböző pontjain csengő-bongó kovácsüllőket...

Most már csak ezt az egyet hallanám, Fejfár Jani bácsiét, a többi mind elnémult.

– És majd ha maga se bírja tovább?

Ezen nemhogy elszomorodna, hanem felderül az arca. Illetve attól, amit mond:

– Van a faluban két érdeklődő fiatal! Most még csak a tizediket tapossák, de a nyáron itt segítettek a műhelyben. Belőlük még lehet kovácsmester.

Arról beszélgetünk, hogy a kovácsmesterség az őskortól, a vas megjelenésétől a mai napig tartja magát, és tartani is fogja még jó ideig. Kisipari szinten is. Pedig volt már idő, amikor maguk a kovácsok jósolták meg ennek a mesterségnek a végóráit. Nem kell megszire menni, a múlt század végén, amikor megjelentek a gépkocsik, Fejfár Jani bácsi édesapja más kovácstársaival együtt úgy vélte, hogy befellegzett ennek a szakmának. Később, igaz, megváltoztatta a véleményét, pontosabban maga az idő cáfolt rá az öreg kovácsra.

– Lehet, hogy nem lesz szükség annyi kovácsra, mint régen, de nélkülük egyelőre nehéz elképzelni az életet. Ma is kell lovakat patkolni, sint húzni a kerékre, ekevasat élesíteni, szekeret vasalni, javítani. Persze a tempó jócskán csökkent. Azelőtt naponta megpatkoltam négy-öt lovat, ma jó, ha hetente három-négyet.

Itt áll most is a műhely közepén a patkoláshoz szükséges szerszamosasztal, rajta a szegcsípő és körömcsipő fogó, a körömtisztító kés, a szögráspoly, a körömráspoly, a gomb végű tapogató fogó – ezzel tapogatja ki a kovács, hol fáj a ló patája. Ugyancsak a patkolásnál felhasználandó szerszámok a pipa meg a „cigányzabla”, mindkettő a nyugtalan, rúgós lovak lecsillapítására. És szintén a lovaknak szájfeszítő fognézésre és vérelesztő szerszám, az úgynevezett „rossz” vér eltávolítására. A falon sorakoznak a fogók, a lyukasztók, egy külön állványon a kalapácsok. Körbe a falakon mindenütt csak szerszámok, néhány olyan is, amit maga a mester szerkesztett.

– Még sohasem számoltam meg, hány szerszám van itt, mert én is azt tartom, ahogy az édesapám mondta: ha a kovácsnak van egy üllője meg egy kalapácsa, és ha tüzet tud szítani, akkor a többi már gyerekjáték. Akkor már meg tud csinálni minden más szerszámot, ami vasból van.

Éppen mindent, amit csak kovácsolt vasból elő lehet állítani. Nemrég, amikor üzletben nem lehetett kapni, még nagy, kétszázas ácsszögeket is.

– Régen nagy tekintélyű ember volt a kovács, őt tartották a falu eszének, hiszen egyik-másik még műtétet is végzett, például hályogot operált le a szemről.

– Mi csak patkoltunk, szekeret vasaltunk mindig, ezenkívül a tatám is meg én is dolgoztunk a községnek, a községházának, iskolának, vagyis a község kovácsai voltunk. A szüleim a század elején költöztek Hegyesre. Pestről csalta ide őket Kiss Károly földbirtokos, tatám nála dolgozott mint gépészkovács. Mielőtt a faluban letelepedtek volna, dolgozott a Vojnits Bélánál, a Kiss Lajosnál, a szabadkai határban is. Különben a szüleim a mai Szlovákiából származnak. Nyitra megyéből. Pest előtt megfordultak még Bukarestben is. A Lajos bátyám ott is született Romániában, bognármesterséget tanult, később kivándorolt Braziliába, ott is halt meg. Kilencen voltunk testvérek. Szüleink egymás közt még szlovákul beszéltek, a gyerekeik itt Hegyesen már csak magyarul.

Ezt a kovácsműhelyt, ahol most nézelődünk és beszélgetünk, Jani bácsi édesapja, aki még Feifarnak írta a nevét, egy évvel az első világháború, illetve Jani bácsi születése előtt építette.

Azóta – s ennek az idén kerek hetven esztendeje – gyülemlik benne a sok kovácsszerszám meg mindenféle, még felhasználható ócskavas, nem utolsósorban pedig az a rengeteg tudás és szakmai tapasztalat, amelyet Jani bácsi készséggel átadna fiataloknak, akik a vas és a tűz urai szeretnének lenni.

Fejfár Jani bácsi kilenc legényt tanított meg a kovácsmesterségre, azt a kettőt, aki most a nyári szünetben bejárt ide, szeretné még megtanítani. Mert ebben a korban már annak örül az ember legjobban, ha látja és tudja, hogy azt a munkát, amit ő egész életen át kedvvel és odaadással végzett, folytatni fogja valaki. Mert csak így van értelme az életnek.

(1983)

SZERENCSEPATKÓ

Majdnem biztosra vehető, hogy vasalatlan lovakkal jöttünk át Vereckén. Árpád-kori sírokban a régészeknek ugyanis mind ez ideig nem volt szerencsájük patkót találniuk, zablát, kengyelt viszont annál többet. Ez is arra utal, hogy Etelközben még nem patkoltuk lovainkat. Arrafelé az ilyesmi nem volt szokás.

Fejfár János bátyám kovácsműhelyében nem először járok. Ha hazalátogatok, másutt már nem is találok ilyet, egyedül az övé maradt meg még a faluban. Lassan más falvakban is mind becsukják, egy tudatlan, de vakbuzgó hivatalnok Bezdánban egyet az utolsók közül csukatott be, mert nem találta előírássnak. Döngölt földből volt ugyanis a padozata. Nem tudta a szerencsétlen, hogy a kovácsműhelyek erre mifelénk épp akkor „előírások”, ha nem beton, hanem föld a padozatuk. A betonon a kovács lába hamarabb tönkremenne, meg a vas, ami itt állandóan dobálódik, feltörné a betont.

Mi van – már majdnem úgy kérdeztem: mi volt – egy kovácsműhelyben? Nem vette ezt tán leltárba még senki. Jól fel kellene kötnie a gatyaszárat annak a buzgó hivatalnoknak, aki ilyesmire szánná rá magát.

Én ezúttal csak a patkók ügyében jöttem. Újév közeleg, ennek az ünnepnek az egyik szimbóluma épp a szerencsepatkó. Tudós könyvek állítása szerint az újévi patkóhoz fűződő hiedelem városi eredetű, és ismert egész Európában, de még Indiában is.

A mi népi hitvilágunk szerint is a patkó mágikus tárgy. Szerencsét hoz. Különösen, ha hétlyukú. Valamikor a küszöbre szegezték, mégpedig a sarkaival befelé, hogy a szerencsét a házba vigye. Rászegezték a vályúra, hogy a belőle ivó állatokat megóvják a rontástól, tűzbe tették, hogy vérengző vadállat ne támadja meg a marhát.

Manapság inkább gépkocsik elejére szegezik fel a patkót, nemcsak a találat – pedig állítólag ez hozza a szerencsét –, hanem mindenféle vásári díszpatkót is.

Fejfár mester elnézően mosolyog ezeknek a babonáknak a halatán, ő másként tekint a patkóra, egész életén át ezeket kovácsolta, ezeket verte föl a lovak patájára. Ezt csinálja még a mai nap is.

Patkói külön helyet foglalnak el varázslatos műhelyében. Mindenekelőtt itt látható az egyszerű patkó, földhajtott sarokkal. Aztán a griffes patkó, ennek az elején erősítés van, hogy jobban tudjon

kapaszkodni a ló. Következik a téli patkó, cserélhető, azaz ki-be csavarható sarokkal: van H sarok, hegyes sarok, tompa sarok és keresztzarok. Itt találhatók a versenypatkók is, ezeket szinte patikamérleggen kéne mérni, olyan finomak, súlyuk húsztól harmincöt dekáig terjed. Nemcsak megnézzük, kézbe is vesszük a nagy, súlyos gyári patkókat, valamikor ezeket városi fiákeresek lovaira verték föl, és kötélbetéttel hozták forgalomba, hogy a fiákeres lovak ne verjenek zajt a városi kövezeten, mert a régi népek még adtak az ilyesmire, és komolyan vették a zajártalmak elleni küzdelmet. A békavédő patkó következik, ezt igen ritkán használták, és gyárilag is előállították. A gumibetétes patkó hasonló rendeltetésű volt, mint a kötélbetétes. A vasbetétes már egészen másfajta és rendeltetésű: itt a vasbetét súlyzóként szolgál, arra való, hogy a ló lábát megfelelő irányba húzza. Végül az oldalbetétes patkó, ez a ló patáját oldalra húzza, elegáns, franciás járást biztosítva neki.

Ezek mind lópatkók voltak. A patkó szavunk, áruljuk már el ezt is, hiszen úgyszincs meg minden házikönyvtárban a Magyar Néprajzi Lexikon – 1342-től adatolható. És ha már ezt megemlítettük, azt se rejtjük véka alá, ami különben köztudomású, hogy a kovács szavunkhoz hasonlóan a patkó szavunkat is a délszlávoktól kölcsönöztük.

No, amilyen a köröm, a pata, mondja Fejfár mester, úgy készítjük, kovácsoljuk a rá való patkót. Ha kész a patkó, fölrihtoljuk, azaz fölsütjük a patára, majd fölvarrjuk, azaz fölszegezzük.

Nehéz alföldi és kecses versenylovakon kívül persze patkoltak török patkóval könnyű kis hegyilovakat, öszvéreket, csacsikat, szarvasmarhákat, ökröket is. Az ökrök lábára például nyolc patkót vertek, mindegyikre kettőt.

Ilyen patkóból sajnos még mutatóban sincs a műhelyben, pedig itt aztán minden megtalálható, amit kovácsolt vasból elő lehet állítani.

Végül van a tojáspatkó, másképp az ólompatkó; ezzel, persze, virtusból a tojást patkolta meg a kovács, amikor még fiatal volt, és volt kivel virtuskodni. Az ólompatkót ólomszegekkel verték föl a tojásra. Az volt ám az igazi türelemjáték!

Szerencsepatkója van-e, kérdem az idős mestert.

Minden talált patkó már önmagában is szerencse volt, válaszol röviden.

Lassan ki is fogyunk a patkókból. Annyit még megjegyez a mester, hogy valamikor a „lóvilágban”, amikor csupán ebben a fa-

luban tizenhárom kovácsműhely üllője pengett egyszerre, naponta három-négy lovat is a műhely elé vezettek patkoltatni, most, amikor egymaga maradt ebben a mesterségben, jó, ha hetente ennyit idevezetnek. Tehát nemcsak a kovácsok fogatkoztak meg sajnálatos módon, hanem a lovak is. Legjobban a vad, nyugtalan, szilaj lovakat szerette patkolni, patkolás közben a lovak nemegyszer megrúgták, a háború után pedig egy UNRA-ló kis híján elharapta a nyakát.

Szerencsepatkós, szerencsemalacos, kéményseprős újévi képeslap helyett hadd tisztelegjek szülőfalum utolsó kovácsmestere előtt ezzel az írással!

(1988)

FIGARÓ, SZÓLÓBAN

Megérkezett a borbély kopott ládikójával, s azonnal munkához látott. Mindenekelőtt a kockás kendőt csapta szét egy erélyes mozdulattal, s gyűrte a gazda nyaka köré. Kitétte az asztalra a kis habverő tálat, a nyeles borotvafenőt, a pamacsot, végül a tokjából elővette magát a borotvakést. Bravúros mozdulatokkal fenni kezdte. Aztán habot kevert, ujjának finom érintésével kissé feljebb emelte a gazda állát, s pamacsolni kezdett. Ez a pamacsolás eltartott néha öt percre, vagy még tovább is. Hiszen többnapos, esetleg -hetes borostát kellett megpuhítani. S a borotva még így is harsogó hangot adott, a borbély meg is jegyezte:

– Ez már nem szakáll, ez már sörte.

Ennek ellenére simára borotválta a gazdát. Maga készítette arcvízzel meg is locsolta. Sietve elrakodott, s egy házzal odébbállt.

A gazdával még az év elején megbeszélték: heti egy- vagy kétszeri borotválkozást óhajt-e, s ez a havi, esetleg kéthavonkénti nyíratkozással év végére hány kilogramm búzát és kukoricát tesz ki.

Mert a házhoz járó vagy a házhoz is kijáró borbélyokat rendszerint „természetben” fizették a gazdák. Ez nagyon megfelelt a mesternek is, aki aratás, cséplés, kukoricatörés idején se csukhatta be a műhelyét, megfelelt a gazdának is, hiszen év végén néhány kiló gabonával kifizette a borbélyt, aki minden alkalommal a helyébe jött.

Mások viszont semmi pénzért nem tudtak volna lemondani arról az élvezetről, amely épp a borbélyműhelyekben várta őket. Ahol mindig meg lehetett beszélni a világ dolgait és a helyi labdarúgócsapat esélyeit.

Épp egy ilyen régimódi kis borbélyműhelyben ülök. Két borbélyszék, egy pad, fiókos tükörállvány s egy csöpp vaskályha a műhely teljes felszerelése.

– Tudod, mi volt itt azelőtt? El se hiszed: istálló. Elek Pista bácsi, a hentes itt tartotta a vágójószágot. De nem volt hova mennem, amikor a községháza mellől kilakoltattak. Márciusig most már kihúzom benne.

– És azután hova?

– Nyugdíjba. Kített.

Csernus Imre harminchétben állt el borbélyinasnak, negyvenben szabadult föl, azóta egyfolytában dolgozik, első műhelye a Halászféle házban volt, amikor azt lebontották, átköltözött a községháza mellé, onnan pedig ide, ahonnan nyugdíjba vonul.

Ha tavaszra ez bekövetkezik, Kishegyesen, ebben a nagy, több mint hatezer főt számláló faluban mindössze egy szál aktív borbélymester marad, Kurin Endre, aki véletlenül épp beszélgetőtársam keze alatt tanulta ki ezt a mesterséget, s nemrég egy szép műhelyt nyitott az Alvéken.

Hogy, teszem azt, az elmúlt harminc év alatt szinte teljesen elfogytak a kovácsok, nem is csodálkozik már senki, elfogyott a munkájuk, fölöslegessé váltak, becsukták műhelyeiket.

– Inaskoromban tizenöt borbélyműhely volt ebben a faluban! – állítja a mester.

Első hallásra hihetetlennek tűnik. Negyven-negyvenöt évvel ezelőtt több kubikos és napszámos élt Kishegyesen, mint most nyugdíjas. Nem mintha pusztán ez az egyetlen adat a borbélyszakma szempontjából sokatmondó volna. De amikor nehezebb volt a pénzt megkeresni, mint manapság, hogy élhetett meg a faluban tizenöt mester pusztán „koszvakarásból”?

– Nem tizenöt élt meg belőle, hanem több; a mesterek egy része segédet is tartott! – toldja meg előbbi állítását újabb adattal beszélgetőtársam.

Egyelőre szeretném, ha bebizonyítaná előbbi állítását, sorolni is kezdi a mestereket, persze, emlékezetből:

– Kezdjük a Süli Péterrel, műhelye a Központinál volt, rendszerint két emberrel dolgozott; vagy inast nevelt, vagy segédet tartott;

Kerepes Ferencnek a Tóth Laci házában volt a műhelye, jómagam is dolgoztam nála; aztán a Pál György, a régi lebontott Kertész-házban volt a műhelye, alkalmazottakkal; a Süveges Mátyás műhelye pedig a Lakatos Imre háza helyén volt, később ott nyílt meg az Abesszin nevű kocsmá; nála tanulta a szakmát Süli Mihály és Csabai Lajos, jelenleg mind a ketten Újvidéken élnek; aztán a Krizsán István műhelye a Sörös-féle házban, neki is volt alkalmazottja; szemben a volt Halász-féle házban Pesti Géza műhelye férfi- és női fodrászattal, állandó alkalmazottakkal; a községházával szemben, a volt Hermecz-féle házban, a mai Solid cipőüzlet helyén volt Gulyás Antal borbélyműhelye, neki is volt alkalmazottja, többek között a most meghalt Kubik Anti is dolgozott nála egy időben; a Fabó József, most nem jut eszembe, hol volt a műhelye; a Kiss János, az Alvégen, a Verbászi úton volt a műhelye; a Virág Pista bácsi, fönt, a mai Bácska utcában volt a műhelye; a Schwarz Lajos műhelye a templom mögött volt, Balog Antalé a Sipos-kocsmá után, Czékus Pálé a vízimalom fölött, Gavlik Péteré pedig valahol a jelenlegi Simokovich utca környékén. Hát ezek a mesterek dolgoztak Hegyesen kezdő koromban.

Megszámolom a neveket: „csak” tizennégy.

– Nem jut most eszembe a tizenötödiké, pedig biztosan tudom, hogy tizenöten voltak – állítja a mester. – Március után pedig maradt a volt tanoncom és két női fodrászat.

Így van ez, tudom, más falvakban is. Utána kéne egyszer nézni, miért halnak el olyan kisipari szakmák is, amelyeknek pedig volna létalapjuk. Akad-e ma olyan fiatal, aki „csak” borbély szeretne lenni?

– Figyelj arra, amit mondok – emeli rám tekintetét a mester. – Mielőtt kitették volna a szűrőmet az utolsó előtti műhelyemből, megkérdeztem a hatóságot, jól van, de mi lesz velem? Hova legyek ezután? Cinikusan azt válaszolták, hogy majd ők fölrakatják a fölsszerelésemet egy szekérre, és hazaszállítatják. Pedig nekem abban a kilátástalan helyzetemben nem a hatóság cinizmusára volt szükségem, hanem támogatásra. Vagy talán csak egy bátorító szóra.

Nagy a hiány belőle. A bátorító szóból.

(1982)

LÉLEKKEL LEHELTÉK TELE

Hát akkor írnád: jelenleg van két harmonikám, egy nyolcvanbasszusos meg egy százhusz basszusos; a kisebbet akkor használok, ha állva játszunk, a nagyobbat, ha ülve, mert elég súlyos, tíz-tizenegy kiló; van egy tamburaprímám, egy baritontrombitám, két szájkürtöm, figlikorni, ahogy mifelénk hívják. Van egy szekrény régi kottám, ezek nagy részét a Róza-völgyitől hozattam, de összeszedegtettem egészen öregeket is, múlt századbelieket meg tán még régebbieket is, ezeket meg a zeneszerszámaimat őrzöm, semmi pénzért el nem adnám.

Apámmal kezdtem muzsikálni harmincnégyben, most lesz kerek ötven esztendeje. Apám basszprímás volt, tamburás és fúvós. Én is tamburán meg trombitán tanultam. Kottista voltam. Általában ismertük a kottát, abból játszottunk leginkább.

Édesapám bandájába tartozott az öreg Sima, a Frindik Matyi, a Csordás Antal meg a Zsömböri, no meg jómagam, Csőke Ferenc, vagy ahogy akarod, a Furcsi. Az Arany Pöndölben játszottunk. Másképp Központinak hívták. Átellenben volt a Dömötör. Ott a Czékusék muzsikáltak, a Pali meg a Károly, de a zenekar feje a Lencsár Bálint bácsi volt. A Nagykocsmában, ahol most az iskola van, az öreg banda játszott, illetve csak a fele, mert az öreg banda tizenkét tagból állt, és két helyen játszott: a másik fele a Babi-féle vendéglőben. No meg a Gecséék, a cigányok, ők az Ürgénél tamburáltak, mert tamburazenekara volt az öreg Gecsének.

Nagyjából ez volt a helyzet Kishegyesen a zene terén, amikor muzsikálni kezdtem ötven évvel ezelőtt. Abban az időben a faluban harminckét kocsmá és vendéglő működött, egyikben-másikban bizony még lepkék is voltak. A nép szerette a zenét, és pedig nemcsak a Falcionok meg a Kiss Károlyok, hanem az egyszerű emberek is, nem fogta őket otthon a tévé meg a rádió, akinek pénze volt, aki nagyon el volt keseredve, vagy aki nem fért a bőrébe, elment, beült valamelyik kocsmába, válogathatott, mert mondom, volt bőven. Ma? Mára megfogyatkoztak a kocsmák. Nyitva van még a Szemafor, a Nyirádi-féle kocsmá, amit jelenleg Horizontnak hívnak, a Dömötör-féle, ami most Zvezda, a Babi-féle, ami most Fruška gora, a Nyirádi Marcsa, közelében a Pöndölt most csukták be, azután fönt a benzinkút mögött a Mami meg kint a Kálvária alatt a Dudás Pista, ja, és a Bakos-féle kocsmá a régi disznópiacnál

meg a Király kocsmá. Ez, ha jól számolok nyolc. Épp az egynegyede az ötven év előttinek.

Pedig, te is tudod, akkor jóval szegényebb volt ez a falu, mint ma, össze se lehet a kettőt hasonlítani. Ma van minden, csak jókedv nincs mindig. Épp ma temetjük egyik barátomat, Németországban halt meg, hazahozták, ő se gondolta, szegény, hogy így végzi. De hányan meghaltak már kint csak ebből a faluból...

Térjünk vidámabb témára. Ha bejött a Falcion az Arany Pöndöl-be, és éppen nem volt nála pénz, nem zavartatta magát egy csöppet se, úgy mulatott, ahogy csak egy úr tudott mulatni. Ami számlát csinált, azt a pénzt másnap beküldte a kocsisával. Úgy csinálta, hogy a kocsmárossal minket, zenészeket kifizettetett a saját számlájára, de másnap a kocsisával még ráadást is küldött nekünk. Ekkor ittam életemben először pezsgőt. A Falcion fizette. Az volt csak a baj, hogy ritkán fogtunk ki egy Falciont, egyikünk se gazdagodott meg a muzsikálásból. Élt itt annak idején egy kecskeszakállú katonareferens, annak az volt a mániája, hogy örökké gyászindulókat húzatott. Ha megjelent a kocsmajátóban, mi már tudtuk, mi a dolgunk. Elhúztunk neki néhány gyászindulót, fizetett, s békésen távozott. A Mojszije bácsi a magyar nótákat szerette, meg a Marin bácsi is. Különben legtöbbet azokat a nótákat játszottuk, amelyeket ma örökzöld slágereknek hívnak.

Sokat jártunk azelőtt köszöntőkbe, disznótorokba, szállási bállokba, boros bállokba muzsikálni. A boros bállok szállásokon tartották: a tanyák népe így télidőben összegyűlt egy helyen, csapra ütöttek egy hordó bort, ittak, táncoltak, mi meg muzsikáltunk. Azelőtt egy-egy nagyobb disznótoron ötven liter bor is elfogyott, és muzsikászó nélkül el se lehetett volna ilyesmit képzelni.

Harminchétig együtt muzsikáltunk, aztán átalakult a banda, és azóta ki tudja, hányszor. Jelenleg is van bandánk, egyetlen fúvószenekar a faluban. A Lénárd Jóska, a Hajdú Feri, a Sándor Feri, a Firány Gábor, a Tóth Mihály, öcsém, a Miska, meg jómagam játszunk együtt. Én vagyok a legöregebb, hatvanhárom éves, a legfiatalabb ötvenkettő, a többi kettőnk között. Leginkább lakodalmakban és temetéseken muzsikálunk.

Azt tudod, hogy a kőművesszakmát tanultam ki, kőművesként kerestem a kenyeret, és hogy a zenén kívül volt még egy nagy szenvedélyem, a sport, különösen a labdarúgás, még negyvenéves koromban is beugrottam, ha valaki hiányzott a csapatból. De azt már bajosan tudod, hogy a háború után velünk alakították meg Új-

vidéken a legelső helyőrségi zenekart. Nem is jól mondom, mert a háború még tartott, a frontról érkeztek a sebesültek, épp a mi laktanyánk mellett volt a hadikórház, oda hozták, bekötözött állal szegény Nyirádi Lajcsit is. No, a helyőrség zenekara! Csak innen, Hegyesről, tagjai voltunk: Pap Sanyi, Pap Miska, Czékus Pali, Novák Gyura, Hajdú Andris, Csabai Mátyás meg az öcsém és én. Sáde Béla újvidéki hangszerész volt a karmesterünk. Most hirtelen még a Répási Öcsi meg az Igrácski Karcsi neve jut eszembe, a zenekar huszonöt tagból állt. Zeneszóval vártuk a frontról visszatérő katonákat, alkalmi ünnepségeken léptünk föl. Külön dzsesszzene-kart alakítottunk, dalárdát és futballcsapatot. Később én Versecre kerültem, ott is katonazenekarban játszottam.

Idehaza várt a kőműveskalapács. Hétköznapi az, szombat-vasárnap esténként a tambura, a harmonika, a trombita, a szaxofon, mert szaxofonon is játszottam. Ha egész heti munka után a kezembe vettem a trombitát, egy darabig az ujjaiban mindig éreztem a görcsöt, éreztem, hogy nehezebbek, mint ahogy kellenének, de lassan szépen mindig fölengedtek, engedelmeskedtek, és ment minden simán, mintha örökké azt csináltam volna.

Megtörtént itt minden. Előfordult, hogy télen, nagy hidegben, befagytak a trombiták. Melengettük a sípokat. Teleleheltük a trombitát. Teleleheltük lélekkel.

(1983)

ÚJSÁGOS

Naptárokkal kezdtem. A feleségem Újvidéken szolgált egy naptárkészítő zsidónál, hozott haza egyszer valami száz darab Kisregélőt vagy Nagyregélőt, én aztán mindjárt szét is szórtam itt Hegyesen, és ezzel el is kezdődött az én sajtótermék-árusítói pályafutásom. Később, amikor a Lassú boltot nyitott, ő is rendelt naptárokat, ezekből kiadott nekem egy csomót eladásra. Noha én ezzel csak télen foglalkoztam – a naptárok, ugye, mind karácsonyra jelentek meg –, a háború alatt még erre a téli naptárárusításra is külön engedélyt kellett kiváltani. De volt portéka bőven. Most már Virág Gyurától meg Hofman Fülöptől is kértem árusítanivalót,

csak hogy minél nagyobb legyen a választék. Volt ott Jézus Szíve Naptár, Kis Szent Teréz is, vagy harmincféle naptár, választhatott, ki milyet akart. Nekem akkor már a hegyesi piacon asztalom volt, de nem csak itt árultam, átmentem Topolyára is, lementem a nagyvölgyi piacra, kijártam Brazíliába, Gunarasra, a tanyákra. Úgyhogy ez a naptározás téli keresetnek éppen megfelelt.

Hát egyszer, még a háború előtt, a sok tarkabarka naptár után a kezembe került egy csillagos naptár is. Ezt Morel Andrástól kaptam, unokatestvérem volt, és akkor már nagy szakszervezetes. Ő mondta, amikor a kezembe adta azt a csillagos naptárt, hogy majd megírja, és egy ilyen naptárba beleteszi, hogy bántak velem kanász- meg béreskoromban a gazdák. Merthogy én már hétéves koromban elálltam szolgálni, mert színes cukrot, kalapot meg bicskát ígértek. Hát ki is járt nekem mindenből, még a szíjostorból is.

De térjünk vissza a sajtótermékekhez. Háború után kisegítő milicista voltam, szól egyszer Pap Endre: – Gyura bácsi, maga a régi időben naptárokat árult, nem lenne kedve újra hozzá? – Mennyi lesz a százalék? – kérdeztem. – Tizenöt. – No, régen, igaz, huszonöt volt, de azért elvállaltam. Újra kiálltam a piacra, el is adtam rögtön ötven darabot. Átvittem egy csomót Topolyára, azt is eladtam. Az utánarendelést szintén. Elment mind a naptár, elment egy szálig; ez már kommunista naptár volt.

Megyek egyszer befelé a faluba, megint Pap Endre állít meg: – A régi újságos nem akarja tovább árulni az újságot, elvállalná-e maga, Gyura bácsi? – Nem tudom – mondom –, otthon három gyerek, anyám is velünk van, hatodmagamra kell keresnem, nem tudom, hogy élünk meg az újságból. Valószínűleg a régi újságos is azért mond föl, mert kevesli a százalékot. Hanem tudod mit, Endre? Jelenleg Hegyesen a kenderáztatóban keresnek legtöbbet az emberek. Tegyük egy próbát: ha egy hónap alatt az újságból nekem is bejön annyi, mint a kenderáztatósoknak, vállalom.

Rögtön megmondom: több is bejött! Attól fogva újságos lettem. Hajnalban ki az állomásra a vonat elé, átvettem a nagy csomag újságot, és szórni kezdtem szét a faluban. Gyalog, biciklin, mikor hogy. Azt tudom, hogy öt éven át egyedül árultam az újságot, egyedül láttam el a faluban a lapterjesztést. Arra emlékszem, hogy az első években kint a Gyukics faluban, vagyis az Újfaluban többet eladtam, mint a Nagyutcán. A szegénységet akkor jobban érdekelte, hogy mi készül, mint a gazdákat. Köztük jobban is fogyott az újság.

Elég az hozzá, hogy százötvenről hamarosan ötszázra emeltem föl az eladott példányokat, de volt idő, amikor Hegyesen naponta ezer Magyar Szó is elkelt. De vegyünk csak naponta átlag négyszáz példányt, és szorozzuk be ezt huszonnyolc esztendővel, mert a naptárárusítást nem számolva, kerek huszonnyolc esztendeig voltam én újságos Hegyesen. Úgy is hívnak még ma is, hogy újságos Gyura bácsi.

Mikor már bódém lett, két kihordógyereket vettem magam mellé, ekkor a falut három részre osztottuk, a legkisebb rész lett az enyém, a két nagyobb a két gyereké. Hogy mindenki tudja, kinek melyik részt kell beszórni. Az én szakaszom maradt a Verbászi út, a Sintérház meg a Pacsirtatelep környéke, ha ezt a részt beszórtam, siettem vissza a bódéba, ahol addig a feleségem állt helyt. Míg a végleges elárusítóhelyhez jutottam – mostanra már azt is lebontották – rengeteget kellett hurcolkodnom. A volt Kertész-féle ház szárazkapu-bejárata volt az első helyem, innen a volt nagykosma végében lévő szódagyárba költöztem át, innen a Praczka Juszi házába, aztán a Kiss Eta trafikjába, aztán, mikor az új iskolát építeni kezdték, és ezt a bódét is lebontották, a Jáni-házba mentem, a Jáni-házból a községháza végéhez ragasztott raktárba, végül a Krivaja partján fölépített bódéba, amelyben aztán ki is húztam a nyugdíjig.

Szerettem ezt a munkát, de egy dologgal rettentően meg tudtak haragítani. Ha valaki így kérte az újságot: adjon már, Gyura bácsi, egy Hazug Szót. Ez bosszantott föl a legjobban. Képes lettem volna az ilyen embernek nekimenni. Minek veszed, ha hazudik?!

(Még azt azért szeretném elmondani, hogy negyvennyolc óta párttag vagyok, csak ott ilyen öreg emberek nem sokat számítanak. Minket a falu eseményei érdekelnének a legjobban, de van, hogy nagy ritkán hívnak össze bennünket, hosszú fölolvadásokat tartanak, és azzal be is van fejezve minden.)

A nyugdíjas ember is tenni szeretne még ezt-azt; én például végtelenül szeretek barkácsolni. Ha szólnak, hogy elromlott egy olajkályha, már megyek is, és porcikájára szétszedem. Ugyanígy megjavítom a tévéantennát, fölásom a kertünket, ha semmi dolgom nincs, kiülök az utcára. A tévében legjobban szeretem a népzene; a mostani feleségem még kíséri is az éneket, mert az első ura zenész volt. De meghallgatom én a hírek előtt még a mesét is, meglehet, jobban odafigyelek, mint a gyerekek, akiknek mondják.)

Most ha itt volna a Magyar Szó, amit én huszonnyolc év alatt egyenként eladtam, azzal a Magyar Szóval befödhetném az egész

falut, de talán még a határát is. Egyszer Topolyán összehívtak bennünket, volt lapterjesztőket, és ott a többiekkel együtt engem is megdicsértek.

(1979)

EGY „HONTALAN”

Mostarban születtem, Pesten nevelkedtem, húsz évet éltem és dolgoztam Bukarestben, ugyanannyit Svédországban, végül Kishegyesen kötöttem ki, a jugoszláv hatóságok végleges tartózkodási engedélyt adtak, de svéd állampolgár vagyok, igaz, amikor oda kijutottam, fremling passt kaptam, azaz hontalan útlevelet, mert nem tudták megállapítani az állampolgárságomat.

(Egy szuszra talán elég is ennyi, Nagy Gál József mosolyogva közli mindezt, mintha így, utólag révbbe jutva, egy kicsit büszke is volna kalandos életére.)

Mostar egy kis vidéki városka volt, amikor én születtem. A szülőházam még ma is áll a híres köhíd lábánál. Úgy kerültünk ide, illetve a szüleim, hogy apám mozdonyvezető volt, s a Ganz részére épp Mostarban végzett munkálatokat. Tehát egy időre családotul le kellett oda költöznie Pestről. Mert ő is, édesapám, pesti volt. De alighogy megszülettem, jött tizenkilenc, s nekünk vissza kellett térnünk Pestre. Jómagam már csak most, öreg fejjel ismerkedtem meg Mostarral, amikor anyakönyvi kivonatért utaztam oda. Az elmúlt hetven év alatt nagyvárossá fejlődött. Ezeken a megsárgult képeslapokon, amelyeket őrzök, még a régi Mostar látható.

(Életének három fő állomása: a pesti, a bukaresti és a svédországi – majdhogynem három egyenlő részre van felosztva: mindenütt húsz esztendő. Most már úgy lenne rendjén, hogy ez a kishegyesi is eltartana legalább húszig.)

Nem tudhatjuk, meddig tart, mindenesetre megcsináltattuk itt is végső nyugvóhelyünket. Mert most már kettő van belőle. Az első az egyik bukaresti temetőben. Igaz, annak, Bukarestnek, Romániának hatvanban végleg búcsút intettem. Abban az időben legális úton Romániából még nem sokan emigráltak. Minket, az akkori feleségemet, fiamat, könnyedén kiengedtek. Úgy is mondhatnám:

örültek, hogy megszabadulnak tőlünk. Pedig nem ártottunk semmit a román államnak. De mert alig két év választott el a nyugdíjba vonulástól, úgy gondolta a román állam, hogy ha már menni akar az illető, menjen, legalább nem kell fizetnünk a hamarosan esedékessé váló nyugdíját.

De ha már belefogtunk, ne ugorjuk át Magyarországot se. Amikor oda Mostarból visszatértünk, még karonülő voltam. Tíz év múlva apám meghalt, négy gyereket hagyva özvegy édesanyámra. Így aztán, amikor megértem rá, olyan szakmára mentem, amilyen elérhető volt számomra. Vasöntő lettem. A háború után eltűntem Magyarországról. Fölvettem az öcsém nevét, húsz éven át Nagy Gál Francisk voltam. Amikor kijutottam Svédországba, az öcsém már kint volt. No, mondom neki, itt most már két dudás nem lehet meg egy csárdában, meg hát te se élhetsz, öcsém, bigámiában. Mert az akkori feleségem is az ő nevén volt. Néha így összekuszálódik az ember élete. Visszaigazítottam a nevem az eredetire. Húsz év után újra Nagy Gál József lettem.

(Hogy miért kellett a háború után elhagynia Pestet, ennek a titkába nem hajlandó beavatni. Nem is kell megtudni minden titkot, mert mit vinnénk akkor magunkkal a túlvilágra?)

Egyesek azt állítják, hogy hét feleségem volt, de ez nem igaz, mert csak három és fél volt. Kettő meghalt, eggyel nem voltunk megesküdve. A jelenlegi a harmadik törvényes feleségem. Majd elmondom, hogy kerültünk vele össze. Most még csak megjegyzem, hogy az első feleségem, a pesti, holtta nyilvánított. Így én Magyarországon még mindig halott vagyok.

A hetes számmal nemcsak az állítólagos volt feleségemmel vagyok kapcsolatban, egyesek szerint ugyanannyi nyelven is beszélek, ha egy kicsit pityókás vagyok. De az vesse rám az első követ, aki az én helyemben néha nem öntene föl a garatra... Szóval az anyanyelvemen kívül megtanultam románul, svédül, dánul és norvégul.

Svédországban, miután visszapereltem a nevemet, elhelyezkedtem a szakmában. A vasöntő szakma kedvezményes munkakorral jár, de én, ide költözve, mind a húsz évemet a román államra hagytam, s mert akkor még csak negyvennyolc éves voltam, folytatnom kellett a munkát, valamiből élnünk kellett. Így újra vasöntő lettem. De az utolsó években, a nyugdíj előtt, gépkezelő lettem a Scania gyárban.

A második törvényes feleségem is meghalt, asszony után kellett nézmem. Jó volna egy jóra való élettárs, lehetőleg fajtámbeli.

A Magyar Szó ott kint se volt ismeretlen a magyarság körében, feladtam egy hirdetést az Ismerkedjünkben. Hamarosan özönlöttek is a levelek. Egy alkalommal ötvenhatot hozott a postás, egy kis zsákból öntötte ki az ajtóm elé. Átstudíroztam az ajánlatokat, végül a választás a jelenlegi feleségemre esett. Persze, nem ment ez se máról holnapra. Mielőtt megkötöttük volna a házasságot, a menyasszony előbb kétszer kilátogatott hozzám, és jómagam is kétszer ellátogattam Kishegyesre.

Jegyezze még föl, hogy nyugdíjba vonulásom után elindultam világot látni, az Egyesült Államokban kétszer is megfordultam: először akkor, amikor a két úrhajó, az orosz meg az amerikai találkozott, másodszor meg akkor, amikor az Egyesült Államok a kétszáz éves évfordulóját ünnepelte.

(Megkérdezhettem volna, hogy egy ilyen meglehetősen kalandos élet után hogy érzi magát ezen a csendes – talán utolsó – állomáshelyén, hogy érzi magát itt az, aki rendelkezett már hontalansági útlevelemmel, aki húsz éven át álnéven élt, s aki egy országban mind a mai napig holtta van nyilvánítva. Nem kérdeztem meg, mert szemmel láthatóan jól érzi magát kishegyesi otthonában.)

(1990)

EGY VERSET HALLGATOK

Kányádi Sándor versét, a Fától fáig címűt hallgatom. A verset már ismerem, tehát nem is annyira a szavakra, a ritmusra figyelek, inkább arra, ahogy mondják, szavalják. Mert egy földim szavalja. Egy lány, aki hatéves korában került ki a szüleivel Ausztráliába, s aki az elmúlt húsz év alatt tökéletesen megtanult angolul, hiszen iskoláit ezen a nyelven végezte, de ott, Sydney-ben, anyanyelvűből is érettségizett. Húsz év alatt háromszor járt itthon látogatóban. Most úgy szavalja a verset, mintha Debrecen vagy Szeged határát soha el nem hagyta volna. Nincs jelen, csak a hangja. A hangját a szülei hozták haza. A szavalat ausztrál rádióban hangzott el. A legjobb előadóművész se mondhatná el mélyebb átéléssel, szebben.

Ezt a verset hallgatom, és – nem hallgathatom el –, meg vagyok rendülve. Nem a verstől, valami mástól. Most valami olyasmi ka-

varog bennem, hogy mi idehaza lassan elfelejtünk anyanyelvünkön – romlani hagyjuk önmagunkban –, ez a huszonhat éves lány pedig idegenben – nincs is idegenben: bizonyára hazájának érzi már Ausztráliát – magyar verseket olvas, tanul és szaval.

Míg a hosszú verset hallgatom, sebtében jegyzem azt, amit a szóban forgó lány szülei mondanak.

Egy-egy mondatukat:

„Hetvenben két kofferrel meg egy utazótáskával vágunk neki Ausztráliának, ebben nem is volt semmi különös, mások is így indultak el. Mások talán nem vitték magukkal Arany Jánost. Mi az egyik kofferunkat verseskötetekkel raktuk tele útravalónak.”

A férj vasesztérgályos szakmával, a feleség kereskedőként kötött ki.

– Idehaza én voltam a feleségem drágasági pótléka. Mert amit a szakmában kerestem, nem volt elég cigire meg reggelire. Őriztem inkább itthon a gyerekeket. Persze, abból se lehetett megélni, meg abból sem, amit a feleségem üzletvezetőként kapott. Így, ezért vágunk aztán neki a nagyvilágnak.

Hallgatom a verset. Mintha őserdő zúgását hallanám, külön mélységet, egészen más akusztikát kap ez a magyar vers azáltal, hogy egy egy ausztrál rádióban hangzik el.

– Hetente hetven órát dolgoztam, ötvenötöt a munkahelyemen, mert úgy hajtottam, olyan erőbefektetéssel dolgoztam, aztán még tizenöt órát üzemen kívül. Nem resteltem bevallani: rettyiket, rete-rátokat, klozetokat tisztítottam.

Hullámszik, hömpölyög a vers, hömpölyög fától fáig.

– Így ment másfél évig, aztán a szakmámban találtam munkát. S ott is maradtam annál a cégnél, míg egy szép napon meg nem jelent a „magyar köztársasági elnök”, Greiner Miklós, s ki nem dobott mindannyiunkat. Magyarán: a cég tönkrement, fölszámolták. Ez két évvel ezelőtt történt. Azért említettem a „magyar elnököt”, mert a tartománynak, ahol a cég volt, csakugyan magyar származású volt a gubernátora.

„Szól a csengő most is hallom / folyton hallom régen / Hallottam az anyaméhben.”

– Én két és fél éven át takarítottam – veszi át a szót a felesége –, s csendesén lázadtam magamban. Mert tudtam, hogy ennél többre vagyok képes. De amikor rátettük a lábunkat Ausztrália földjére, egy kukkot sem tudtam angolul. És itt nyíltan meg is mondták: „rendes” munkára addig nem számíthatok, míg nem tudom a nyel-

vet. Annyira emésztettem magam, hogy fele kilóimat leadtam. Akkor jött egy tízhetes nyelvtanfolyam. Nem tíz hét alatt, tíz év alatt se lehet tökéletesen megtanulni egy idegen nyelvet. Mégis, mikor elvégeztem a tanfolyamot, úgy éreztem, hogy majdnem tudok angolul. (Most sem tudok.) Egy barátnőm ajánlólevelével bekerültem egy függönygyárba. Nem munkatársnőnek, tisztviselőnek. Egy üres irodába. Mert ott olyan egyént kerestek, amilyen én voltam: aki ismerte mind a két mértékegységet. Szóval találkoztam ott falusi ausztrállal, Amerikából elszármazott angollal, vérbeli angollal, orosszal, dél-afrikaival. Az volt bennük a közös, hogy mindegyik másképp beszélte az angolt. Így én még azt a kevés tudásomat se tudtam nagyon használni, amit a nyelvtanfolyamon fölszedtem. Mégsem a munkatársaktól rettegettem a legjobban, hanem az íróasztalomon a telefontól. Jaj, csak meg ne szólaljon! Mert ha megszólal, föl kell vennem a kagylót, s válaszolnom kell. Idegességemben állandóan a vécére kellett szaladgálnom. És lassan mégis belejöttem, mint kiskutya az ugatásba. Hét és fél évet húztam ki ennél a cégnél, a termelési könyvelést vezettem. Így kezdtük.

– És most, húsz év után?

– Otthont teremtetünk magunknak. Annak a kamataiból élünk, amit húsz év alatt megteremtettünk. Van kint egy háromezer kötetes könyvtárunk, szalagon van vagy háromszáz magyar filmünk. Elmegyünk Melbourne-be, a magyar találkozókra. Háromévenként egyszer. Néha, mint most is, hazalátogatunk. Minden hazalátogatás előtt az ember tele van szentimentalizmussal. Jaj, újra találkozni a szülőfaluval! Végül kiürülve, kiábrándulva kullogunk vissza Ausztráliába. Mert a húszéves távollét alatt az idehaza szövődött barátságokat nem lehet többé fölfrissíteni, új tartalmakkal föltölteni.

A versnek vége. Mi is elhallgatunk.

(1990)

ŐSZI KERTBEN

Ősz van. Elszíntelenedik a fű, a fákon a levél, megérett a kóró, kitépve és sorba állítva ott szárad a léckerítés előtt. A léckerítés is mintha nagyon elősziesedett volna már: düledezik, foghíjas.

Az egész kert feldúlt csatatér: az idejében ki nem kapált vadmuhar szórja a magvát, a gyümölcsfák megszedsve, némelyiket a medveszövő teljesen, az ágakig lecsupaszította. Hol van a tavaszi virágzás, hol vannak az üde saláta-, borsó- meg hagymasorok? Múlóban megint egy esztendő.

Jóska bátyámnak már a nyolcvanhetedik múlik, neki ez a nyolcvanhetedik ősze, de nem szólhat semmit, mert még mindig egymaga fuvarozza haza a malomból a jószágnak való takarmányt, sőt a kicsépeletlen száraz babot is egyedül tologatta haza a határból, öt nap alatt hatot fordult, mert az első nap két fordulót tett meg, pedig oda-vissza hat kilométer, visszafelé, vagyis hazafelé mindig teherrel.

Amikor a földről nem kell nagyobb terhet hazatragacsolnia, amikor csak kapálni megy ki, megnyergeli a „csikót”, ami valamikor paripa volt, de most már kanca lett belőle, mert kerül-fordul, becsikajadzik. Vagyis egyszerűbben szólva: a kerékpár megbíto lyodik, megbokrosodik, s leveti magáról Jóska bátyámat. Azaz megellik. Ezért nem paripa már az az öreg kétkerekű, csak kanca.

Igy forgatja az esze kerekét az öregember, aki csakugyan nem panaszkodik, de miért is panaszkodna, amikor még mindig mindent ellát maga körül, senki támogatására nem szorul, legkevésbé az államéra, mert a nyugdíjat nem neki találták ki, ami nem jelenti azt, hogy nem érdemelné meg, hiszen amióta az esztét tudja, mást se csinál, csak dolgozik, ezt a mai napot is beleértve.

Most épp a krumplit szedi az őszi kertben egy olyan gyönyörű, a saját keze által kötött nagy szakajtóba, hogy a formatervezők kiállításán díjat nyerne vele. A kalapjáért viszont a színházi kellékesek adnának komoly összeget, ha volna nekik. Legelsőnek ezt a csosza kalapot veszem szemügyre a fején, s ezredszer állapítom meg magamban, hogy ez az emberfajta, amely Jóska bátyám nemzedékével teljesen kivész, sok más jó tulajdonsága mellett azért is hasznos volt, mert a pazarlás semmiféle formáját nem ismerte, a rozsdás szöveget annyiszor egyenesítette ki újra és újra, míg el nem tört, de még úgy eltörötten se hajította el. Ez a zsírtól elnehezült, eredeti formáját és színét rég elvesztett kalap Jóska bátyám fején, ha mesélni tudna!

Úgy látom, az öreg is megörült nekem, s azonnal megismert, pedig néhány év elröppent utolsó találkozásunk óta.

– Vártalak már, hogy gyere – mondja –, mert egy incidensem volt azóta, majd csak jössz, gondoltam, és elmondom. De gyere, mert épp itt az ideje, hogy bevegym az injekciót.

- Tán csak nincs valami baj?
- De – mondja nagy komolyan, s lapos, horpadt hasára mutat.
- Itt van a baj.

Olyan megrendültség van rajta, hogy meg kell állnom. Hiába, a nyolcvanhét év...

- És régóta érzi?
- Már elég régóta.
- Mit mond az orvos?

– Nem tudom, nem voltam vele orvosnál, egyelőre még magam kezelem.

– Injekcióval? – rémülök meg.

– Avval – de már mutatja is, milyennel, nehogy teljesen kétségbe essek.

Fönt a gangon nemsokára elő is keríti a pálinkásbutykost.

– Hát akkor halljuk azt az incidenst – mondom most már megkönnyebbülve.

– Tudod – kezdi –, olyan félénkságnak hívtak meg, mert násznagy a fiam lett volna, de a polgári esketésre nem tudott hazajönni, megüzente, hogy oda menjek el én, az egyházin már itt lesz, és amit én elkezdtem, azt majd ő befejezi. Nem is volt semmi hiba. Épp az előtte való napokban vettem új papucsot, még nem is volt a lábamon. Legalább majd most fölszenteljük. Szépen fölöltözök, és leballagok a községházához. Szeretek mindig előbb ott lenni, ahol köll, mint később, szívesebben várok én másokra, mint hogy rám várakozzon valaki. Ez volt a szerencsém. Már nem az én szerencsém, hanem a fiataloké. Mert ahogy leértem a községházára, kidugja a fejét az anyakönyvvezető a folyosóra, meglát, megkérdezi: – Maga, Jóska bácsi, kit keres? – Senkit – mondom –, várom a vőlegényt meg a menyasszonyt. – Milyen célból? – Hogyhogy milyen célból? Én leszek az egyik násznagy, vagy ahogy itt mondják, a tanú. – De így? – kérdi az anyakönyvvezető. – Hogyhogy így? – kérdem én is. – Nincs kend megborotválkozva. – Végighúzom az államon a kezemet: csakugyan! No, a fene egye meg, elfelejtettem. – Van még annyi időnk, hogy átszaladjon ide a borbélyhoz – mondta az anyakönyvvezető, és ezért még nem is haragudtam volna meg rá. Hanem amikor utánam szól: – És papucsban jelenik itt meg?! – Nincs ennek a papucsnak semmi baja, vadonatúj papucs, most van először a lábamon – mondom. – De akkor is, Jóska bácsi! Szerezzen gyorsan valahonnan egy pár cipőt. – Hát szereztem. Mert a borbély után átmentem a kocsmába egy pálinkára, és

megkérdeztem a kocsmárost, kölcsön tudná-e adni egy félórara az ünneplő cipőjét, mert félásznagy leszek, és hátha valakinek majd a lábamra esik a tekintete. Kölcsönadta, de én megfogadtam magamban, kutya legyek, ha ezt neked alkalomadtán el nem mondom. Hát most elmondtam.

Hogy nyugdíjat nem kap, nem fáj neki: az ő nemzedékét ilyen-mivel nem nagyon kényeztették el. Különb is van mit ennie-innia, a gyerekek is segítik, de ő sem hagyja magát: megcsinálja még mindig, amiből futja nyolcvanhét évéből, erejéből. Az azonban, hogy a vadonatúj papucsát levettette vele az anyakönyvvezető, az fáj neki.

– Olvasgat-e még? – kérdezem, mert olvasni mindig szeretett; mióta nincsenek újságkihordók, maga jár le a faluba újságért.

– Ebben az esztendőben alighanem kitelik. Az utóbbi időben azt veszem észre, hogy mire egy cikk végére érek, a fejem leesik.

No, ezen nem is nagyon csodálkozom. Sokszor az én fejem is leesik a mellemre, nagyon sokszor már a cikk derekán...

(1986)

A SZEGÉNY EMBER CÍMERE

Komoly szemrehányás ért egy földim részéről: hogy a múltkori beszélgetésünkből csak egy sóhajtásnyi jelent meg az újságban. Nem lehet mindent egyszerre megírni, mentegetőztem. Nem is kell mindent, okosított a földim, csak a dolgok savát-borsát. Jómagam is így gondolom, de az nem mindig sikerül. Átbeszélgetsz valakivel egy egész délutánt, és nem tudod, közös erővel sem, kihámozni a dolgok lényegét, máskor meg ugyanez egyetlen váratlan mondatban megfogalmazódik.

Most megint átbeszélgettünk egy egész délutánt. Szokásom szerint én ugyan inkább csak hallgattam.

Néha egy-egy szót vagy mondatot följegyeztem magamnak.

Egy egykori napszámosember egykori életének lényegét.

– Kenyérkét a zsákba, mellé fél kiló szalonnát, krumplit, a kislábast – és ez volt egész hétre!

Vagy:

– Kenyér, szalonna – ez a kettő adatott meg nekünk; szerencsére a szalonnát mindig csuda szerettem. Átaljás gépnél voltam, a zsákomban suba, kenyér, szalonna; ott fonnyadt kint a napon, mégis milyen jót ettem belőle mindig.

Megtörtént egyszer, szintén cséplőgépnél, hogy beszélgetőtársam csupa vékonydongájú kisiparossal, cipésszel, borbéllyal, szabóval került egy bandába.

– Eszünk. Körben ülünk, és eszünk. Én a megolvadt, zsíros szalonnát, a többség olyan kákabélűeknek való gezemicét. Észreveszem egyszer, hogy hol az egyik, hol a másik fordít nekem hátat. Hát kiderült, hogy nem bírják nézni se az én szalonnámat. Pedig ott bizony enni kellett, másképp úgy járt az ember, mint a lipántos csirke.

Aratás, cséplés, kukoricatörés; sok embernek nemcsak az egyetlen kenyérkereseti lehetősége volt, hanem sok szegénynek megannyi megaláztatás is.

– De voltak tisztességes gazdák is. Például Szőke Gyura bácsi, a Fábinak az apja. Emberségesen szólt a szegényekhez is. Azt mondja nekem egyszer, így télvíz idején a piacon: Te Jóska, nem gyünnél ki hozzám ganajt hordani? Egy hétre. Kint is alhatsz, esténként majd kártyázunk. Adok hús dinár napszámot meg enni. (Másutt tizenöt dinár volt a napszám.) Hallja ezt mellettem egy másik szegény ember, megmondhatnám a nevét is, de minnek. Odalép Gyura bácsihoz, megrántja a kabátja szárnyát, és a fülbe súgja, de úgy, hogy én is halljam: én elmennék olcsóbban is. Erre Gyura bácsi hangosan: Jó lesz nekem a Jóska is! Amaz mit tehetett erre, eloldalgott onnan.

Jóska bácsi megnyalja a pálinkásüveget, majd megállapítja:

– Abban az időben nem olyan nagyon könnyen feslett, hogy effélére is jutott volna, ha az ember megkívánta.

(Persze ő sem emlékszik mindenre olyan jól; volt, akinek csak erre jutott, és semmi másra.)

– Vagy ott volt a Becker Krizsán – folytatja. – Ez egy kétszázötven holdas szekicsi sváb volt. Ötödén törtük nála a kukoricát. Akkor a tenyere volt annak, mint a lapát. A hordásnál segített rakodni. De előbb mindig megkérdezte: az öt rakás közül melyik maradjon, melyik legyen a részesé. Hát most melyik maradjon? – álltunk tanácstalanul. Mind egyforma. – Jó lesz ez? – mutatott a legszebb rakásra. Talán ez a legcsövesebb... És valóban meghagyta a részesének a legszebbnek látszót. Pedig, mondom, kétszázötven holdja

volt. Hasonló volt Acínski Dušan is, akinek a külai földön volt a szállása. Eladott egy kocsi kukoricát, és velünk, a részeseivel mulatta el az árát a Dömötörnél. Nem restellt szóba állni a szegény emberrel. Kijött a kukoricaföldre, és megkérdezte, hol a legjobb? Megmutattuk. Hát akkor innen veszitek ki a részt, mondta. Maradt neki éppen elég. És ami megmaradt neki, azt se vitte el magával a másvilágra.

Úgy látszik, ízlik neki a törköly, ismét meghúzza.

– De kutyákból is volt éppen elég. Például az a sánta..., de mi-nek is említsem a nevét. Az annyira fösvény volt még magára is, hogy újságot is hetente csak egyszer vett. Mindig pénteken, hordáskor. Nála tizenkettedén törtük. Pénteken délben kezdtük a betakarítást. A gazda akkor már kint volt, újsággal a kezében. Nem szólt egy szót se, csak az újsággal a kezében rátelepedett a tizenkét rakás közül arra, amelyiket a leggyöngébbnek látott. És el nem mozdult, föl nem kelt róla addig, amíg mi, török, a többi tizenegy rakást föl nem öntögettük a kocsiba. Aztán hajtottunk a következő tizenkét rakáshoz. Itt is kiszemelte a leggyöngébbet, rátelepedett, és olvasta az újságot, vagy csak úgy tett, mintha olvasott volna. És végig így, az egész hordás alatt. Jobb volt a lelkének, hogy nekünk, részeseeknek a leggyöngébb rakás maradjon. Pedig mennyivel lehetett az gyöngébb, mint a többi? Talán néhány rissz-rossz csövel. Mert mértük, kosárral mértük a rakásokat, mégis előfordulhatott, hogy egyikbe-másikba silányabb csövek is kerültek. Ő ezt rögtön észrevette, és ráült. Nem mondhattuk neki, hogy keljen föl, inkább kikerültük. Hát ilyenek is voltak. És hát akkor úgy volt, hogy nem mi válogattuk meg őket, hanem ők válogathattak kedvük szerint mibennünk.

Megkérdeztem, látja-e néha egyikét-másikát, találkozik-e manapság velük?

– Nincs meg azok közül tán már egy se – mondja. – A korosztályomból is egyre kevesebben vagyunk: a Pokol Pista, a Kis Gyura, a Papucsos Fercsi, a Pál Gyurka, a Dudás András, a Szabó János, a Csernik Imre, a Csernik Sándor, a Firang Misa. Meg tudod, amióta a templom előtt nem hirdetnek, le se megyek vasárnap a faluba. Minek menjek le? A köpködőre? Az sincs már, elmúlt. Álljak le oda díszelegni?

Valóban nincs már köpködő, és emberpiac sincs, azok is elmennek lassan, akik valamikor ott ácsorogtak, holnapra tán már az emlékük se marad.

– Sose felejttem el, mintha tegnap lett volna... – somolyodik el az öreg, s egy újabb történetbe kezd. Ebben a történetben is szerepel a kenyérke meg a tarisznya, a szegény ember címere, amely már régóta ott lóg az idő mestergerendájába vert nagy, rozsdás szegen.

(1980)

A KASTÉLY LAKÓI

Két kisgyerek rúgja a labdát a kastély parkjában. A kastély följárója előtt vadul ugató, láncra kötött kutya. A kisebbik gyerekek siet segítségünkre, lefogja a láncát tépő kutyát, elhallgattatja.

- Édesanyád itthon van?
- Bevitte Matyikát a kórházba.
- Senki sincs itthon?
- Csak mi ketten, mert délutánosok vagyunk.
- Megnézhetjük a lakásokat?
- Tessék csak, itt föl a lépcsőkön...

A lépcsőkről egy nagy teraszra jutunk. A teraszról a tágas fogadóba lépünk, közepén most két hatalmas nyúlketrec áll. A házinyúl szaga betölti az egész fogadót. Vagy inkább táncterem lehetett ez valamikor?

- Hány nyulatok van?
- Most két öreg meg hét kicsi. A kicsik az éjszaka lettek.
- Mit csináltok velük?
- Fölneveljük őket.

A nagy terem sarkában egyetlen épségben levő ajtó. Ezen terel be a kisfiú egy folyosószerű helyiségbe, most konyha, innen egy tágas szobába lépünk.

- Szóval itt laktok?
- Igen.
- Hányan vagytok?
- Heten.
- Hol alszatok?

– Vali ebben a különágynban, Misi a konyhában, én, a Petyi, a Matyika, apa és anya pedig ebben.

- Téged hogy hívnak?

- Janinak.
- Szerettek itt lakni a kastélyban?
- Itt legalább lehet játszani.

*

Nem is lehet itt kint olyan rossz a gyerekeknek. Övék az egész kastélykert, az egész kastély.

Csak hát ez az egész kastély félig romokban hever. Nem tudni, hogyan jutott erre a szomorú sorsra. Pedig alig több ötvenévesnél. A háború után kifogástalan állapotban vette birtokába a szövetkezet. Falai között rendezték meg a nagy népünnepélyeket. Abban a nagy teremben, ahol most a két nyúlketrec áll, húsz évvel ezelőtt még kivikszelt, csikorgó parketten tangózott a falu fiatalsága. A parkettet rég fölfeszegették, az ajtókat, ablakokat beverték, az egész épületben barbár pusztítás nyomai.

Többször próbálták megmenteni a végső pusztulástól. Itt szerettek volna otthont biztosítani a keramikusoknak. A falu meg is építette a betonutat a kastélyig, de a kastély rendbe hozására már nem maradt pénz. Vendéglősök is szemügyre vették már, de a renoválási költségek összege elriasztotta őket a vállalkozástól.

De nem megmenteni kellett volna, hanem megőrizni; erről azonban ma már hiábavaló elmélkedni. A kastély ma már disznóólnak se felel meg, egy nagyobb szélvihar lesodorja a tetejéről a maradék cserepet is. Szemmel láthatóan nem bánt ez senkit, hiszen a kastély gazdátlan. Talán el is felejtették volna teljesen, ha két évvel ezelőtt Huszár Mihályékát öt gyerekükkel ki nem tessékelik az utcára.

*

Huszárékat az utcáról egyenesen a volt Pecze-kastélyba szállították. Valakinek eszébe juthatott, hogy a kastély üresen áll. Valóban, de olyan állapotban, hogy emberi hajléknak teljesen alkalmatlan.

Huszárék mégis beköltöztek, mert öt gyerekkel a szabad ég alatt mégsem maradhattak.

A kishegyesi téglagyárban, ahol szállítómunkásként dolgozik Huszár Mihály, tudnak súlyos lakásgondjukról, segítenének is rajtuk, összefogással házat építenének nekik, de a község nem tud biztosítani ingyenes telket, a szóban forgó téglagyári szállítómunkás pedig a keresetéből nem tud félrerakni a méregdrága házhelyre.

– Biztos vagyok benne – jelentette ki a gyár igazgatója –, hogy a vállalat dolgozói bármelyik pillanatban egyhangúlag megszavaznának Huszár Mihályéknak ötven-, száz- vagy százötvenezer dinárt. Minden évben folyósítunk házépítési kölcsönt, jóformán már csak ennek az egy munkásunknak nincs megoldva a lakáskérdése. Nem foghatja ránk senki, hogy nincs meg bennünk a segítőkészség, öt éve már minden második szabad szombatunkon valakinek a megsegítésére dolgozunk, valamilyen szolidaritási alap számára.

– Szolidaritási lakást se kaphattak volna?

– Arra a községben csak most gyűlik a pénz. Valóban mindent megpróbáltunk már, hogy segítsünk rajtuk. A feleségével legalább százszor jártam bent a községházán, de ingyentelket a legújabb rendelkezések szerint nem adhat a község. Meg van a kezünk kötve. Annyi az eladatlan téglánk, hogy leszakad a gyárudvar alatt a föld, nekünk csakugyan nem volna nehéz Huszáréknak ajándékozni egy házravalót. De hova építsük föl nekik azt a házat?

*

Délután otthon, vagyis a kastélyban találjuk a családfőt. Negyven körüli sovány férfi. Tizenöt évi szolgálata van. Volt szövetkezeti munkás, ötödik éve dolgozik a téglagyárban.

Négy helyen laktak eddig: nyolc évig tanyán, azóta három helyen bent a faluban, végül itt a kastélyban kötöttek ki. Tizennyolc évi házassága alatt a lakáskörülményeik nem javultak, mindig csak rosszabbodtak. Most érkeztek talán a mélyponthoz, jóllehet itt a kastélyban nem kell házbért fizetniük.

– De két kilométerre van a víz. Ha hazaérek a munkából, az első dolgom, hogy vízért szaladjak. Öt gyerekre mos a feleségem. Villany nincs. Nincs itt semmi. Amikor ide beköltöztünk, se ajtó, se ablak nem volt a lakáson. A konyha beázik. Kert nincs. Kértem a községtől, adnák ide ezt a kéthektárnyi fölszántatlan földet, ültetnék bele kukoricát, lenne egy kis kertünk. Nem lehet. Kerestünk mi már embernek való hajlékot. Fizetnénk a házbért. De amikor meghallják, hogy öt gyerekünk van, nem is tárgyalnak tovább velünk.

– Van-e megtakarított pénzük?

– Honnan!

– Adósságuk?

– Egy para sem, azon kívül, amit a szénkölcsönre levonnak.

– Tehát nullán vannak.

– Jól mondja. Ott vagyunk.
– Miben reménykedik?
– Ha kapnék házhelyet, ahol fölépíthetném a magunk kis házát...

Ez derül ki abból a körkérdésből is, amit a gyárban készítettek. Mik a tervei 1980-ig? Fölepíteni egy kis házat – jegyezte be Huszár Mihály.

(1976)

A KERTSORI PÁTRIÁRKA

Kocogok utána, hogy mielőtt befordulna a Kertsoron, utolérjem. Egy tragacsot tol maga előtt.

Mindössze annyit tudok róla, hogy kilencvenhárom éves, hogy legtöbbet a Kálvária hegy alatti kertjében látni. De ebből a kertből sohasem a feje magasodik ki, hanem, hogy is mondjam, a hátsó fertálya. Mint minden igazi kertésznek.

Hálálkodva adja át a terhet, nem kérdezi, ki vagyok, mi vagyok, ahelyett rögtön a tárgyra tér, miszerint tartozott az ördögnek egy úttal, mert hiába ment gázért a téglagyári üzletbe, nem kapott. Most majd ki kell kutagolnia a fatelepre, pedig az jóval messzebb van, mint a téglagyár; a falunak éppen a túlsó szélén.

Itt születtem, ebben a faluban, de a Kertsornak ezen a részén most járok először. A világ legszebb kertsora. Gergely bácsi hatvanhárom évet élt itt, harmincéves korában költözött ide; abban az esztendőben, amikor önhibáján kívül másodszor nősült (az első felesége meghalt); az az ezerkilencszáztizenhatos esztendő még arról is nevezetes, hogy akkor hunyta le örökre szemét sokat emlegetett királyunk, Ferenc József.

– Látja – fordul meg egy elsurranó atyafi után –, mégis igaz a mondás, hogy aki sokat szaladgál az asszonyok után, az előbb-utóbb megsántul, vagy megvakul. Még elég fiatal, de már pápaszemet hord.

Gergely bácsi már mindent a csúcsról szemlél. Neki a hetvenéves ember eléggé fiatal. Engem bizonyára még afféle sihedernek tarthat.

– Maga nem szerette az asszonyokat?
– Én hűséges természetű voltam mindig. Elég volt nekem az, amit otthon kaptam.

Lent a gyalogjárdán épp szembe jön velünk egy asszonyság. Gergely bácsi megszólítja. Hangjában legényes hetykeség.

– Te, hoznál nekem egy kis cukrot a boltból? Cifracukrot.

A kertekben dolgoznak. Süt a nap. Itt, ezek felett a kertek felett talán örökké süt a nap. Most érik a paprika. Szüretelnek. Ásnak. Palántálnak. Már az őszieket palántálják: ezüsthagymát, árvácskát...

Gergely bácsi felesége – ő csak nyolcvanhárom – épp a virágoskert ásásához fogott. Mire az urával körbejárjuk a nagy veteményeskertet, ez a kis virágoskert teljesen rendbe lesz téve, puha földje berakva fehér tavaszi szegfűvel.

A hajlott hátú öregember előresiet, megköti a csaholó kutyát, és csak azután bocsát be birodalmába.

– Hát ez lenne az – mutatja.

Tíz kvadrát kert. Még mindig érik benne a fölkarózott paradicsom, az uborka az idén tönkrement, de például a kukacpaprika nagyon szép.

– Kinek tudják eladni ezt a rengeteg kukacpaprikát?

– Megveszik – nyugtat meg Gergely bácsi.

Lassan, lépésről lépésre haladunk, mint egy érdekes kiállítás-teremben.

– Látja, ez újkrumpli – mutat az öregember egy megkezdett sorra. – Mi újkrumplit eszünk októberben. Nagyon jó csirkehússal. A nyáron mák volt a helyén, fölástam a földjét, teleültettük krumplival. Két termést veszünk le ugyanarról a darabról.

– Maga ásta föl a mákföldet?

– Magam. Kilencvenegy éves koromig az egész kertet magam ástam. Két éve szántatjuk. Fölszántják, el is fogasolják, de azért én utána még elgereblyézem, ahogy a kerti vetemény alá dukál.

– Nem nehéz?

– De elég nehéz. Azért még bírom.

– Nem látok a kertben sehol egy kispadot. Hova ül le, ha elfárad?

– Fönt a kert végében vagy egy tuskó, az az én pihenőszékem.

Gergely bácsi harminc évig dolgozott a vasútnál, pályatestet javítottak, onnan ment nyugdíjba. Ez már, a nyugdíjba vonulás olyan régen volt, hogy a pontos évet így kapásból meg se tudja mondani. Csak azt tudja bizonyosan, hogy ez a kertjük hatvanhárom éve van meg, azóta kertészkednek benne; hatvanhárom éve megszakítás

nélkül a piacra termelnek. Fiatalabb korában Gergely bácsi járta a környékbeli piacokat, most ez a felesége dolga, de ő is csak a helybeli piacon rakodik ki.

Ebből a kertből még mindig többet kivesznek, mint amennyit a postás hoz elsején. No de nem ezért hajlonganak itt egész éven át, nem ezért morzsolgatják ezeket a göröngyöket. Nem gyűjtöttek soha, fölöslegüket mindig a gyerekek kapták. Most se azért dolgoznak, hogy a pénzt élére rakják. Nem tudnám megfejtetni, hogy miért. Talán mert ez, a mindennapi munka, ad nekik erőt, kedvet és nyugalmat. Ha vannak a munkának szentjei, Gergely bácsi bizonyára az.

Fölértünk a kert végébe, valóban ott az ülőkévé formált tuskó, várom, hogy a kertsori pátriárka rátelepedjen. De nem.

– Így csendesen járkálva nem fáradok én el – mondja.

Lábunk előtt, szép októberi sugárzásban, a falu. Harangoznak. A torony minden harangja szól, nem tudom, hogy most éppen kiért.

– Akad-e még valaki a régi cimborák közül?

– Már senki – mondja. – Amióta elment a Sipos Pista bácsi is, én vagyok a falu legöregebb embere.

– És? Hogy viseli el ezt az ember? Ezt a magányt.

– Nézze – mondja –, én egész nap itt motyogok ebben a kertben. Ötkor kelek, este meghallgatjuk a rádiót, aztán lefekszünk. Vasárnaponként lemegyek a templomba. Ott már csakugyan nem látok a régiek közül egyet se. Elmentek. A legrégiebbek közül csakugyan egyedül maradtam, de mondhatom magának, hogy azért az életnek én még mindig csak örülni tudok.

Mert még mindig van mit tennie. Ő már tudja, hogy ez, csakis ez minden öröm forrása.

(1978)

ÍGY, AHOGY LÁTJÁTOK...

Meg se merem háborgatni őket, de a nagykapu fölött belesve János bácsi megismer. Kint a ház előtt a virágoskertben tett-vett a két öreg. Szeretem a falusi öreg párokat, ahogyan már-már teljes szótlanságban, de tökéletes egyetértésben élik egymás mel-

lett megcsendesedett életüket. Ők már a legnagyobb tudás birtokában vannak, mindent elrendezve magukban és maguk körül...

– Gyertek be! – int János bácsi.

Gyerekkoromban szinte naponta eljártam Skobrák János bácsiék háza előtt, a küszöbét most lépem át először. Ez még olyan ház, amilyenben mi is laktunk: szabadkéményes konyha, első szoba, hátsó szoba, kicsi ablakokkal, gerendás mennyezettel, banyakemencével. A csontjaimat is átjárja az öröm: itthon vagyok.

Megnézzük az udvart, a kertet – épp most bújik a kávé, látszik már a sora –, megnézzük a galambokat, az öreg körtefát, amit János bácsi akkor ültetett el, amikor ebbe a házba költöztek, aztán beülünk az első szobába a gerendás mennyezet alá, ahonnan a kis ablakon át lelátni a nemzetközi útra, ahol jó ideje csakugyan nemzetközi forgalom bonyolódik le, s amit még innen, az utca végéről is érdekes elnézegetni, különösen ha az embernek semmi más dolga nincs.

Meg se kell kérdezni, rögtön látható a falakon függő családi fényképekről: ebben a szobában tulajdonképpen négyen laknak: Skobrák János bácsi a jelenlegi feleségével meg azoknak az emlékével, akik már nincsenek az élők sorában. Szépen megférnek ezek a fényképek egymás mellett, és a halottak emléke is az élők tudatában.

– Tudják-e – kérdi a néni –, hogy az én édesapámat Fekete Bálintnak, az édesanyámat Horváth Veronának hívták, de jómagam nyolcéves koromig csak olaszul értettem?

János bácsi erre megkontrázza a feleségét:

– Az én apám meg Bajmokról költözött Hegyesre, az anyám Szekicsről, mind a ketten németek voltak, jómagam már itt születtem, és csak magyarul tudok.

Persze egyikük se dicsekszik ezzel, hiszen csak beszélgetünk. A néni egyébként már réges-rég elfelejtett olaszul. De valamit nem felejtett el, nem tudott elfelejteni. A szülőföldjét.

Isztriát.

Több mint hatvan év távlatából vajon mi maradhatott meg az emlékezetben a szülőföldről?

– Ha sok pénzem lenne, elutaznék Albónába, és mind tudnám azt az erdőt, azokat a kisutakat, ahol gyerekkoromban szaladgáltam. Egyórányi járásra volt tőlünk a tenger, vagyis Rabac, de engem oda soha el nem engedtek, csak a bátyámat. Négyen voltunk testvérek, a néném Albónába ment férjhez, olasz asszony lett belőle, azt se tudom, él-e, hal-e, meg kéne egyszer keresni a Vörös-kereszt által. Ha elmennék, tán még őt is megtalálnám ott valahol.

Sose felejttem el, szedtük a szedret, a gombát. Jártuk az erdőt. Csak abba az erdőbe még egyszer elmehetnék...

Sajnos, „abba az erdőbe” egyikünk se térhet vissza, még akkor se, ha sok pénzünk volna. Mert az az erdő nem létezik többé, bár a néni erősen meg van róla győződve, hogy igenis létezik: le kell csak hunynia a szemét, és máris látja.

A szülei annak idején Topolyáról kerültek le Isztriába, lent is éltek jó ideig, az édesapja egy kőszénbányában dolgozott. Aztán visszaköltöztek Topolyára.

– Az első párom topolyai volt, de odaveszett a Petőfi brigádban. Azt se tudtam meg soha, hol pihen, szegény. Maradt a fiam meg a tíz köröm. Mindig ebből élt meg a szegény ember, a tíz körmeből.

– De mért nem ül le maga is? – kínálom helytel a saját asztalánál.

– Nem is tudom – mondja, s állva marad; talán mert őt még úgy tanították, hogy a háziasszonynak készenlétben kell lennie, ha a férfiak körülülnek az asztalt.

János bácsinak hat évvel ezelőtt halt meg az első felesége, négy éve házasodott újra.

– Hogy ismerkedtek meg?

– A fiamnál – mondja a néni –, ott ismerkedtünk meg. Oda jött el a vőlegény.

A vőlegény akkor hatvannyolc, a menyasszony hatvanöt éves volt.

– Amikor oda elmentem, már ismertük egymást – javítja ki a párját János bácsi. – Nem tudod, hogy a Sipos Pista bácsi által ismerkedtünk meg?

– Igaz, igazad van, mert amikor hozzánk eljöttél, úgy jöttél mint vőlegény, és én meg úgy vártalak mint nagylány. Főztem marhahúslevest, húst sütöttem meg rácrétest.

Az imént említett Sipos Pista bácsi nemrég még a falu legöregebb embere volt; három éve hiányzott a százból, amikor meghalt. A háza öregek találkozóhelye volt, összejöttek nála kártyázni, beszélgetni. Ilyen alkalommal vetődhetett föl házigazdánkban a nőülési szándék is.

Ama ünnepi ebéd elfogyasztása után a „nagylány” a „vőlegényhez” költözött, természetesen megtartották a hivatalos házasságkötést is.

A néni holmiját a fia teherautóra rakta, és a Skobrák-házba szállította. János bácsi családi fényképei mellé fölkerültek a falra az „újasszony” családi fényképei is. Ezek között feltűnő helyen függ két kinagyított esküvői fénykép: János bácsié az első feleségével s

a néné a Petőfi brigádban elesett első férjével. Róluk, kettejükről ilyen esküvői fénykép már nem készült.

– Hogy múlnak a napjaik?

– Így, ahogy látjátok, csendben – mondja János bácsi. – Most emelték épp a nyugdíjamat. Van egy kevés készpénzünk, vágunk is. Ha nyíratkozni akarok, jön a Fabó Jóska, és megnyír. Télen befűtünk a banyakemencébe, kalács sült benne. Élünk, így ahogy látjátok, kettecskén.

S már-már szinte észrevétlenül, csendes elégedettségben. Hiszen senkinek sincsenek kiszolgáltatva, és senkinek sincsenek terhére.

– Ha erre jártok, gyertek be máskor is! – szólnak utánunk.

Be jó is lenne egy zimankós téli napon, amikor befűtik azt a banyakemencét...

(1983)

TREZA NÉNI

Első szomszédunk volt a Treza néni, igaz, másik szomszédunk, hátsó nem is lehetett, mert a házunkkal véget ért az utca, mögöttünk már nem lakott senki. Faluhelyen talán még mindig használják ezt a kifejezést, hogy első szomszéd, hátsó szomszéd. És faluhelyen bizonyára még mindig élnek Treza nénik. Valamikor Teréznek születtek ezek a Trezák, vagyis Terikéknek, később Terkák lettek, aztán Terák, és amikor megöregedtek, Trezák. A mi első szomszédunkkal is ez történhetett. Én már Treza néniként ismertem meg, görbe öregasszonynak, aki kétrét görnyedve jár az utcán. Ez a kétrét való járkálás se mai találmány, sőt talán ma már a százesztendőős öregek se járnak kétrét, mert nem emésztik őket annyi gond, mint a régieket. Igaz, ebben nem vagyok biztos.

Treza néni szépeket és nagy élvezettel tudott csuklani. Akkorákat csuklott, hogy a harmadik szomszédba is elhallatszott. Ezért is csuklott akkorákat, hogy meghallják. Hogy tudja, akit érdekel: Treza néni kiült a kiskapuba, kezdődhetett a bandázás!

Csak nyári estéken csuklott Treza néni, amikor a csordát már hazahajtották és a teheneket megfajták, vagyis amikor már mindent elvégeztek a ház körül, s lefekvés előtt ki lehetett egy kicsit ülni a ház elé egy kis beszélgetésre, bandázásra.

Treza néni csuklása tehát afféle jeladás volt, kész vagyok, gyertek, várak benneteket! Nemsokára szállingózni is kezdtek az aszszonyok, emberek, kisszékkal a kezükben. No meg a gyerekek! Mert számunkra akkor, abban az időben nem volt nagyobb élvezet, mint odahúzódni a bandázók közelébe, és hallgatni az öregek beszélgetését. Olyan tévéshow még nem született, amely ennél élvezetesebb és izgalmasabb lenne. Persze, Treza néni híres csuklása idején tévének még a hírét sem hallottuk. Ma viszont nincsenek Treza nénik, akik csuklani és mesélni tudnának.

Télen a bandázást nem a ház előtt a kiskapuban, hanem bent a házakban tartották az emberek, jól befűtött meleg szobákban, petróleumlámpa fényénél. Ekkor is folyt nagyban az eszmecsere, a beszélgetés, hiszen ezért ültek össze bandázni. Vagy a kártyázásért. Akkoriban a falusiak leginkább filkóztak. Treza néni nagy kártyás volt, és természetesen mindig férfibandában játszott, és általában jobban ment neki a lap, mint az embereknek. Ha éppen osztás közben érte az esti harangszó, egy pillanatra letette a paklit, és gyorsan keresztet vetett, nem azért, hogy még nagyobb legyen a szerencséje, hanem mert erősen vallásos volt. A káromkodó gyerekeknek folyton azt ígérte, hogy parazsat tesz a nyelvükre. Nekem is megígérte, de valahogy azon a napon, amikor a káromkodás elhangzott, sosem volt kéznél parázs.

Egy kis darab feketére égett kenyérhéj – édesanyám ezt áztatott a tejsze, ebből lett a finom tejeskávé – mindig akadt nála. Ezt nagyon szerette szopogatni, különösen esténként a kiskapuban. Ha megkérdezték tőle, mit eszik Treza néni, mindig azt válaszolta, hogy a belemet. Pedig nem a belét ette még a kenyérnek sem, hanem éppen a héját. De hát Treza néni ilyen asszony volt.

Sose osztogatott a gyerekeknek cukorkát, diót – neki magának se jutott –, soha meg nem simogatta volna a fejünket – nem is volt tán rá különösebb oka –, mégis annyira szerettük őt! No, nem úgy, hogy rajongtunk érte, mint ma a rajzfilmekért, de jó volt arra gondolni, hogy Treza néni van. Beszélek már! Nem gondoltunk mi arra, hogy Treza néni létezik, és hogy milyen jó az, hogy létezik. Úgy volt ő jelen az életünkben, mint minden, ami körülvelt bennünket, és bizonyára mi is az ő életében így voltunk jelen, és a világ így volt számunkra kerek, amiről természetesen szintén nem gondolkodtunk el, mert a világnak ezt a kerekességét semmi se bolygatta meg.

Treza nénitől, ha megláttuk az utcán, annyit mindig illett megkérdezni, hogy hova megy. – Megyek a jogba! – válaszolta

mindig, mert vagy a jogba járt – egy falurész neve, ahol kertek voltak –, vagy a templomba, temetőbe. A jogba mindig kapával, a templomba, temetőbe mindig ünneplősen. És mindig előrebukva, meggörnyedve, kétrét görnyedve, mert nagyon öreg volt már, de emiatt sohase sopánkodott. Ő talán nem is volt soha kislány, nagylány, menyecske, fiatalasszony, ő mintha kezdettől fogva mindig ilyen száraz, komoly öregasszony lett volna, aki még igazi boszorkányokat látott meg sámánokat, varázslókat és vasorrú bábákat. Ezt a legnagyobb komolysággal állította. Nem is kételkedett benne senki.

Nyáron, alkonyat után mindig a háza felé füleltem, csuklik-e már Treza néni? Ez a bandába hívó hangja mindig izgalomba hozott, fogtam édesanyám rossz télikabátját, amire majd ráheverek, amiről majd a felnőttek beszélgetését ihatom.

Aki megérkezett a bandázók közé, megkérdezte: no, kivan a banda?

Kivolt. Még egy tücsök is csatlakozott a bandához, s úgy szólalt meg a közelben, hogy muzsikájával nem zavarta a beszélgetést, éppenséggel megédesítette.

MARISKA

Karácsonyra kellett volna megírni, mert nagyon oda illő lett volna minden karácsonyfa alá, ezüstbe, aranyba csomagolva.

Mariska egy idős, magányos falusi nénike, sok hozzá hasonló van, de nemigen vesszük őket észre, hiszen ők maguk is észrevétlenül élnek, megbújva magányukban, teremtett csendjükben, ahol bizonyára nagyon jól érzik magukat, és talán még boldogok is.

Mariska bizonyára az.

Annak ellenére, vagy éppen azért, mert egész élete abban az észrevétlenségben, teremtett csendben morzsolódik.

A szülein és a testvérein kívül soha senkije sem volt. A szülei már rég meghaltak, egyik testvére elköltözött a faluból, a másik meghalt, Mariska egyes-egyedül maradt. Talán még nyugdíja sincs, honnan is lenne egy magányos nénikének, esetleg a megboldogult férje után, de Mariska nem ment férjhez soha, így öregkorára teljesen magára maradt. Nincsenek hát gyerekei, akikkel most ked-

vére civakodhatna, unokái sincsenek, akik elkerülnék a háza táját, nincs hát senkije, talán még kutyája sem, csak a háza a megszokott csendjével és az a kis kertje, amelynek a jövedelméből tartja el magát. A kertben terem saláta, paradicsom, krumpli, minden, ami kell a konyhára, még virág is, kevés gyümölcs, földieper, csodálatosan gazdag tud lenni egy ilyen kertecske, ha szeretik és ápolják, el tudja tartani a gondozóját.

Mariska ebben a teremtet csendben mégsincs egyedül. Szomszédai vannak, ott ragyog felette a nap, s az ég csillagai éppúgy az övéi is, mint azoké, akik a csillagok mellé kaptak még élettársat, gyerekeket, unokákat s egyéb kincseket. Mariska egyébként kincsekben nem szűkölködik.

Nem csodálkoznék, ha egyszer az utca gyerekei elneveznék Kincses Mariskának. Talán magukban már el is nevezték.

Mariska különben a nagy angol tollára való, Dickensére, de a Dickensek már megtették a maguk dolgát, s elmentek. Mariskák viszont mindig voltak, és lesznek is. Csak nem mindig fordítunk rájuk kellő figyelmet. Nem is azért vannak, hogy a figyelem központjában álljanak. Azt a helyet már lefoglalták maguknak a nagy és híres emberek, Mariska nem híres ember, észrevétlen az észrevétlenek között. Annál nagyobb. Ám a nagyok között is észrevétlen.

Karácsony volt, s karácsony előestéjén illetett volna felkeresni, ha tudtunk volna szép szándékáról, pedig nem ez volt az első karácsony, amikor Mariska sorban megajándékozta utcájának gyermekeit.

Nem kellene ezt most világgá kiáltani, nem is kiáltom világgá, csak itt mondom el, itt dadogom el, hogy annyi csúfság és gonoszság, akkora önzés és hatalomvágy mellett létezik, él, megmaradt még mindig valami, aminek láttán vagy hallatán az ember, ha egy pillanatra is, jó érzéssel gondolhat önmagára.

Mert talán valahol nagyon mélyen, az irigység és a kapzsiság vastag rétegei alatt mibennünk is ott rejtőzködik az a valami, ami Mariskában oly szépen tud megszólalni.

Az ünnep ígéje.

Mondom, karácsonyra kellett volna megírni, miként készíti titokban, az ünnep előtti csendben, az ő teremtet szép csendjében az utcája gyerekeinek a szeretetsomagokat. Kicsiny kertjének megtakarított, összekuporgatott jövedelméből. Bizonyára sok hasonló Mariska lehet még közöttünk. S miért ne lehetne joguk nekik is, akiknek az égvilágon senkijük sincs, megajándékozni

azokat, akiket szeretnek, s akik mindenkor a folytatás, a jövő reménységei?

Éljenek, s legyenek köztünk, csak így, a maguk módján, észrevétlenül, az idők végezetéig.

(1995)

A CSILLAGOKBAN SZÍVE ZIZEGETT

Nem József Attila nagyapjáról van szó, de szintén egy magányos öregemberről, akit gyerekkoromban ismertem meg, s azóta se láttam, mert már régen azzá lett, amiből vétetett, csak képzeletemben és jó emlékezetemben él tovább, mint a béke szigete, vagy még inkább mint a nyugalom tengerszeme.

Kötött gypajútópánkában – mamuszban – járt tavasztól őszig, nesztelenül járt-kelt, mint az árnyék, zömök, gömbölyded alakja minden reggel és minden este ugyanabban az órában tűnt fel az utcán, az emberek nyugodtan hozzáigazíthatták órájukat. Vállán mindig kapa volt, kezében kukoricásából készített szatyor, de amit én a legjobban megcsodáltam rajta, a foltos, mindig tiszta ruhája volt. Ezek a foltok a ruháján nagyon tetszettek nekem. Gyönyörűen meg volt foltozva a kabátja, a nadrágja, az inge nyaka, de még a kalapjának a szalagja is. Soha nem láttam a ruháján szakadást, foszlást, a gondatlanság legapróbb jelét sem.

Elnézegettem barnára sült tömött keze fejét, vastag tömpe ujjait, mintha mindig cseréppel sikálta volna meg őket, olyan tiszták voltak, a kéreg is fehéredett a tenyerén; fehér bajusza világított barnavörös, kerek, sima arcából.

Hihetetlenül erős ember volt. Ha valami súlyos tárgyat meg kellett emelnie, odafarolt a teher alá, kissé meggörbítette a hátát, tenyerét a térdének feszítette, s mire kiegyenesedett, a teher is elmozdult.

Szófukar volt, de komornak sose láttam; mindig olyan volt az arca, mint azoké az embereké, akik kedvükre való dolgot csinálnak, mint akiknek az arcát a jóleső munka derűje nyugtatja.

A gyerekekhez sem jó, sem rossz nem volt, mégse közömbös, mert semmihez és senkihez nem volt közömbös. Ha köszöntek

neki, mindig hálásan, jó hangosan viszonzotta, és megkérdezte a köszönőtől, hogy ki fia vagy. Aki elhaladva mellette elfelejtett köszönni, annak utána fordult, és rászólt: tán nehezedre esik kalapot emelni az idősebbnek, hallod-e?

Mi volt az, amit gyerekfejjel annyira megcsodáltam benne, s amiért mindig tisztelettel néztem föl rá? Akkor ilyesmit nem kérdeztem magamtól, ezt a kérdést most teszem fel. Azt hiszem, lenyűgöző, meleg nyugalma volt az, és az a belső és külső rend, amit kicsi, magányos világában megteremtett. Törhetetlen volt. Sem megalázni, sem megrágmazni nem lehetett.

Háza táját is éppolyan rendben tartotta, mint kopott, de sohasem rongyos ruházatát. Eső után megjelent lapáttal az utcán, megnézte, megrongálódott-e háza előtt a gyalogjárda. Kora tavasszal, hóolvadás után mindig az ő portáján szikkadt fel elsőnek a talaj. Csöpp kis háza és háza tája mindig olyan volt, mintha a múzeumban állna.

Az volt benne a csodálatos, hogy nem kezdte ki a szegénység penésze, rendetlensége és restsége.

Nyári esteken, mikor hazajött a munkából, kiült a kiskapuba, és nézte a hunyorgó csillagokat.

Ha felnézek a tiszta esti égre, néha eszembe jut. Mintha a szíve zizegne a csillagokban.

(1965)

FÉLREÁLLÍTOTT PLÉHKRISZTUS

Kishegyes és a környék utolsó pléhkrisztusa Firány Gábor háza előtt állt, az úgynevezett csücsökben, a nemzetközi út és a becsei út elágazásában. Aki a falut Újvidék irányában elhagyta, annak gyakran föltűnhetett ez a kereszt, épp a reá szegezett Corpus élénk, már-már mulatságosan élénk színei miatt is. Aki viszont közelebbről szemügyre vette, az egy olyan Krisztus-ábrázolással állhatott szemben, amelyet másutt aligha láthatott: ennek a Megváltónak ugyanis olyan hegyesre fent bakabajsza volt, amilyen azoknak lehetett, akik a sírját őrizték vala.

Ezzel a környékbeli hívek nem is nagyon voltak kibékülve. Mert ki látott már ilyen hegyes bajszerű Krisztust? Mokány Juliska,

aki az utóbbi években a pléhkrisztus festését vállalta, csak annyit tudott mondani a duzzogóknak, fesse ki más szebbre, ha tudja, az ő ügyességéből ennyire, ilyenre telik.

Mert azelőtt a Megfeszített az élénk kék szeméremlepel helyett szép barnát viselt, és még a töviskoszorú is mintha másképp állt volna vérverejtékes homlokán. A bajusza pedig szomorú volt, lecsüngő két ággal, ahogyan az a Megváltóhoz illik.

Most már jó hónapja egyik sincs, sem a régi, sem az átfestett: kiemelték az öreg fakeresztet pléhkrisztusostul, s a helyébe a buzgó hívek (talán a templom kétszáz éves évfordulója alkalmából) egy új, ezüstsínűre festett fakeresztet állítottak, s a keresztre egy fémöntvény Krisztust szegeztek.

Eltűnt tehát a hegyesi pléhkrisztus, amit Dormán Lacival épp mostanában akartam lefényképeztetni magamnak. Mert nem sok ilyen jellegű (mű)emlékünk maradt, szűkebb pátriámban mindössze néhányról tudok, a temeriniről, a jázovairól. Németh Lajos művészettörténész is az út menti keresztekről írva megjegyzi, hogy ezeknek a kereszteknek az anyagai leginkább durva mészkő, fa, esetleg pléh. Olasz Ferenc fotóművész ilyen tárgyú gyönyörű albumában is mindössze egy pléhkrisztus található.

Talán ez volt a legolcsóbb, a bádoglemezből kivágott Krisztus, ilyet szegény ember is állíthatott, akinek kőkeresztre nem tellett volna.

Nem tudni, nem tudják, hogy ezt ki állította. Firány Gábor szerint lehet vagy százhusz éves. Már az édesapja idejében is rég ott állt a házuk előtt. Valamikor körül volt ültetve fákkal, de egy reggel arra ébredtek, hogy a fákat a kereszt körül kivagdosták, alighanem a cigányok, véli adatközlőm.

– Azok a búcsújárók, akik a becsei úton Gunaras felől jöttek, és Doroszló felé tartottak, itt előttünk, a keresztnél mindig megálltak, megpihentek, imádkoztak – mondja. – Itt a közeli szomszédságban, Tóth Erzsébetéknél még megláthatja a pléhkrisztust, mert ahogy innen kivették, hozzájuk szállították.

Csakugyan ott van, a ház oldalának támasztva. Így kidöntve nagyobbnak, jóval nagyobbnak látszik, mint fölállítva. A Corpus csaknem életnagyságú a feszületen, kiemelés, szállítás közben kisé mintha megrongálódott volna.

– Mi lesz a további sorsa? – kérdem Tóth Erzsébetet.

– Nem tudjuk, alighanem fölrontatjuk a padlásra. Ott legalább megmarad, nem megy tönkre.

Nem véletlenül került épp hozzájuk az a – még ha nincs is azzá nyilvánítva, én mégis annak nevezném – műemlék értékű, sajátságosan népi ihletésű alkotás. Tóth Erzsébet ugyanis Szokola Andrással és Hegyi Istvánnal azok közé tartozik, akik vállalták a falu határában levő út menti keresztek gondozását, karbantartását.

– Időnként, évente egyszer-kétszer sorra járjuk ezeket a kereszteket, rendbe tesszük a környéküket, kimeszseljük őket, friss virágot viszünk rájuk. Ez nekem mindig olyan, mint egy szép kirándulás. Szívesen csinálom.

– Hány ilyen kereszt van a falu körül, a falu határában?

– Őseink gondoskodtak arról, mert az lehetett a szokás, hogy a falu minden bejáratánál állítsanak egy keresztet. Ma is áll a verbázi, a kúlai, a bajsai, a moholi, a topolyai meg a becsei úti keresztünk. Ezeken kívül van néhány a faluban is.

– Közöttük, ugye, csak ez az egy volt pléhkrisztus?

– Csak ez. S hogy mért cserélték ki? Mert már nagyon öreg volt és divatjamúlt, és mert a moholi úton, a volt Szőke-féle iskolánál találtunk egy ledöntött kőkeresztet. Ez a kereszt ledőlés közben összetörhetett. De megmaradt teljes épségben a fémbeöntött Jézuskája. Az egész már be volt növe repkénnyel. Mégis megtaláltuk a repkény alatt azt a Jézuskát. Bementünk a tanyára, és elkértük az asszonytól. Megígértük neki, hogy egy olyan vaskeresztet viszünk helyette, amilyen bent a faluban, a Központi kocsmá előtt áll. Már meg is van ez a kereszt, egy ócskavastelepen vették. Majd ráépítjük a régi talapzatra, mert az nem tört össze, rajta van a szöveg is, ha jól emlékszem, ez: „Isten dicsőségére emeltette Szőke József 1887-ben.” Így majd nekik is lesz újra keresztjük, meg ezt a mienket is fölújítottuk.

– Hát a régi nem volt jó, nem volt szép?

– Nem mindenki volt vele kibékülve, épp a pléhkrisztus ábrázatával nem.

Megkérdeztem Tóth József plébános úrtól, mi lesz a pléhkrisztus sorsa.

– Talán mégiscsak föl kellene valahol állítani, ha máshol nem, hát valamelyik temetőben – mondta.

Valóban föl kellene állítani. Ha százhusz éven át dacolt az idővel, mért ne állhatna továbbra is, különösen ha akadnának ezután is asszonyok, akik a gondját viselnék. Akik időnként újrafestének. Valamikor a pléhkrisztus festése a korabeli cégérfestés szintjén mozgott, aztán jelentkeztek a pingálógató asszonyok, akik a rozsdá-

sodás ellen gyakran újrafestették, átfestették. Épp ezek az átfestések kölcsönöztek nekik különös naiv bájt.

Mondom, vidékünkön alig van már pléhkrisztus. Annál inkább meg kellene őrizni a maradék keveset. Népi kultúránk egy igen ritka, sajátos emlékeit.

(1988)

A SZENTATYA KÖVECSKÉJE

Tóth József kishegyesi plébános, címzetes püspöki tanácsos, ahogy mondja, még békebeli gyerek; az első világháború kitörésének évében született ugyan, de még békében, néhány hónappal a világégés föllobbanása előtt. Az édesapja „a világ legszegényebb embere volt”, azaz kubikos, béres; a fiából semmiképpen sem akart „urat” nevelni, „mert ha az leszel – mondta neki egyszer –, én megyek majd az utca egyik oldalán, te meg, fiam, a másikon, de mert szégyellni fogod szegény apádat, nem fogsz neki átköszönni, észre se fogod venni”. Édesanyja, Szabó Erzsébet, kislány korától fogva Szlavóniában cselédeskedett, ott még az anyanyelvét is elfelejtette, amikor onnan hazatért, hogy férjhez menjen, újra kellett tanulnia a magyart.

– Kisgyerek koromban édesanyám a péterrévei nővérektől kis brosrákat, a szentek életrajzát hordta haza Adára, azokat olvasgattam, s annyira átéltem a szentek életét, hogy megsirattam őket. Bizonyára már ez is befolyásolta, hogy később papi pályára léptem. Meg valamiképpen az is, hogy édesanyám nagyon jól tudott főzni. Ezt még Szlavóniában tanulta, cseléd korában. Egyszer egyik rokonunknál, Szabados Jolánéknál házzszentelőre került sor. Édesanyámat hívták meg szakácsnőnek. Természetesen hivatalos volt az ünnepségre Drozdi Imre esperes és Gere Vince káplán is. Nekünk, gyerekeknek, a „macskaasztalnál” terítettek. Az ebéd elköltése után közénk telepedett Gere atya, én épp a Koplaló Mátyás című mesével szórakoztattam a pajtásaimat. Egyszer Gere atya a zsebébe nyúlt, s egy kavicsot, egy kövecskét vett ki belőle. Megtetszhettem neki, mert ezt a kövecskét nekem adta, ezekkel a szavakkal: „Nemrég Rómában jártam, onnan hoztam ezt a kövecskét. Őrizd meg, mert a Szentatya lába nyomát őrzi.”

Szép és könnyű volt az indíttatás, annál nehezebb és tövisesebb az út a zentai gimnáziumig, a travniki szemináriumig, majd az egyetemig.

– A negyedik osztály elvégzése után csak édesanyámnak merem megmondani, hogy pap szeretnék lenni. Mert nekünk az iskoláztatásra lehetőségünk nem volt, a már említett rokonunk bement az esperes úrhoz, hogy valaki jótevőt találjanak, s meg is lelték ezt az Odry Verona személyében. A bankbetétje kamatját ajánlotta föl, s ez elegendő is volt az induláshoz. Aztán meg a jobb módú zentai családok támogattak. Szálláshelyet a Munkástelepen egy Ujhelyi Anna nevű idős asszony talált nekem. Reggel a telepről elindultam a Szent Antal-templomba ministrálni, innen a gimnáziumba, a gimnáziumból ebédre a Tóparti részbe, onnan haza. Aki ismeri Zentát, tudja, mekkora kört kellett naponta begyalogolnom. Ez négy évig tartott, illetve ötig, mert egy osztályt meg kellett ismételnem: amikor a magyarból kénytelen voltam átiratkozni a szerbbe. Aztán következett a travniki szeminárium. Szerencsétlenségemre ragályos szembetegséget kaptam, mire meggyógyultam, betelt a létszám, s csak a saját költségre voltak hajlandók fölvenni.

Megint elindultam koldulni: körbejártam azokat a zentai családokat, amelyeknél kosztolódtam, hogy hajlandók lennének-e egy ebédjegy árával támogatni. Hajlandók voltak. Ezeket a tíz dinárokat a már említett Ujhelyi Anna havonta összegyűjtötte, s megküldte nekem Travnikba; a négyéves szemináriumot ilyen áldozatkész támogatás ellenére is négyezer dináros adóssággal végeztem el.

Ezt az adósságot egy jómódú horvát asszony fizette ki, a teológia elvégzésében támogatták szabadkai bunyevácok, egy szerb ügyvéd, egy zsidó esernyőgyáros.

Negyvenegy január 26-án szentelték föl, egy hónap múlva lesz ötven esztendeje.

Ez alatt az ötven esztendő alatt szolgált Kupuszinán, Doroszlón, Nagyfényen, Újvidéken, Temerinben, Topolyán, Bácsföldváron, Adán, Kishegyesen, Földváról kijárt Zsablyára, Csurogra, Nádáljára, a požarevaci börtönkórházból pedig három ízben kicsempészték az apácák, hogy egy ottani templomban szentmisét tarthasson.

Mert papi hivatásának ötven esztendejéből hatot börtönben töltött.

– Itt az elítélt pravoszláv paptársaimmal együtt húztuk az „amnesztiát”, így neveztük az úthengert, ami elé befogtak bennünket. Együtt raboskodtam azokkal a parasztokkal, akik nem tudtak eleget

tenni a beszolgáltatási kötelezettségüknek. Minket, papokat, talán a Gondviselés küldött közéjük. Így is nagyon sokan öngyilkosok lettek, különösen az idősebbek viselték el nehezen azt a bánásmódot. Mi, paprabok, hitet próbáltunk önteni ezekbe a szerencsétlen emberekbe. Meggyőződésemm, hogy ha mi nem vagyunk köztük, sokkal többen öngyilkosok lettek volna. Én minden újonnan jött rabnak lelki vigaszt próbáltam nyújtani. Ha túl akarjátok élni azt, ami itt rátok vár, kapcsoljátok ki magatokból mindazt, amit ott-hon hagytatok. Kis üvegben bort csempésztettünk be, a csomagban ostyát rejtettek el; az udvaron séta közben gyóntattam, a cellában a becsempésztett borral és szent ostyával áldoztattam. S amikor egy sérvoperációval a börtönkórházba kerültem, és már lábadozni kezdtem, a kedves nővérek – mint már említettem – három alkalommal kicsempészttek az éj leple alatt, hogy egy közeli templomban szentmisét tarthassak. Jómagamnak is nagy szükségem volt arra, hogy lélekben megerősödjek. Mert az őrök bizony kíméletlenül a szemünkbe vágták: azért tartanak itt benneteket, hogy megdögljete!

A börtönben kőműves- és ácsmesterséget tanult.

Ácsmesterséget, mint az a másik, az a bibliai József. Kiszabadulása után persze nem ezt a kényszerű mesterséget folytatta, azzá lett, ami fölszentelése óta mindig is volt: anyaszentegyháza kicsi kövecskéje.

(1990)

KRIVAJA-ÍZŰ ALMA

Valamikor fürödtünk a Krivaja vizében, mert még tiszta volt, selymes tapintású, a partján álló almafákról behullott a termés, mi kihalásztuk, és ettük az almákat, milyen jó Krivaja ízük volt! – emlékszik vissza gyerekkorára Tóthné Turcsik Erzsébet.

Télen, ha befagyott, csúszkáltak rajta.

Aztán elmúlt a boldog gyerekkor, s a tiszta vizű Krivájának csak az emléke maradt meg.

S vers született ebből a régi szép emlékből.

– Három osztályt jártam, de még azt se végig, mert ahogy kintavaszkodott, szolgálni kellett mennem a Jáni úrhoz, kicsi koromtól kis szaladinka cseléd voltam, szaladj ide, szaladj oda volt mindig a nevem, Szekics, Verbász, Feketics, ezeken a helyeken cselédeskedtem, meg itt Hegyesen, így iskolába nem nagyon járhattam.

Nyolcan voltak testvérek a Turcsik lányok, mind a nyolcan így cselédeskedtek, szolgáltak, és a saját keresetükből staftirozták ki őket a szülők. Mit kapott akkor, régen egy eladósorban levő, szegény sorsú hajadon? Két dunnát, hat párnát, néhány ágyhuzatot, egy szegényes hálószobabútort, konyhaszekrényt, asztalt.

– A keresetet mindig hazaadtuk, de annyit megtarthatam belőle, hogy szépen felöltöztek. Szerettem szépen járni.

Doktoréknál szolgált, a verbászi Munkéknál, a feketicsi Dujmovicséknál meg a Heip Dánielnél, akinek a felesége gyönyörűséges szép asszony volt. Ezekben a jómódú házakban mindenütt volt könyv. A cselédlány, mert szeretett olvasni, éjjelenként, amikor már aludt a ház, ki-kicsent a doktor úr könyvtárából egy-egy olvasnivalót, például a Raszputyint.

Miután férjhez ment a „szaladinka” cseléd, hat gyermeket szült, négy fiút és két lányt.

– A háború után volt fatelep, de nem volt benne fa, volt bolt, de nem lehetett szöget kapni, a kováccsal csináltattunk szöget, cérna se volt, a kendő rojtjából húztunk ki szálát, ha valamit meg akarunk varrni.

A gyerekek iskolába kezdtek járni, a házi feladat megírásánál segített nekik az édesanyjuk. Talán ekkor született meg az első vers.

Azóta sok-sok verset írt Tóth Erzsébet. Tele van velük egy vas-tag füzet.

– De itt csak azok vannak, amik a fejemben megmaradtak. Mert volt nekem egy másik irkám is teleírva, de azt egyszer a megboldogult férjem megtalálta, és mérgében betűzelte. Nagyon nehéz természete volt, isten nyugosztalja. Egyik versembe ezt bele is írtam. Megírtam, milyennek látom őt. Megverseltem a gorombaságát. Egyszer megtalálta, és elolvasta. Dühében bevágta a tűzbe. Nemcsak a róla szóló verset, hanem az egész irkát. Később, ami azokból megmaradt a fejemben, ebbe a nagy könyvbe beleírtam, meg amiket azóta kigondoltam, azok is mind itt vannak.

Ezek a versek, versikék a szülőfaluról szólnak, a gyerekekről, az unokákról, ünnepekről, gyerekkori emlékekről, a Krivajáról, amikor még tiszta volt a vize, s Krivaja-ízű almák úsztak rajta.

– Eljön a testvérem, és megkér: próbálj meg nekem írni egy verset Németbe. Leülök, és megírom. Illetve hát előbb a fejemben összeállítom. Mikor ott már minden kész, csak aztán ülök neki. Sokszor fölbredek éjszaka, fölülök az ágyban, és elindul a fejemben a vers. Ha kész, fölmondom magamnak. Aztán, ha időm van, le is jegyzem. Megírtam a verset a testvéremnek is, kiküldtem Németbe. Ha előveszik, mindig megsiratják. Sírnak fölötte a mai napig.

Egyik versében egy régi karácsonyt énekel meg, gyerekkorának a karácsonyát, amikor még nyolcan voltak testvérek, apával, anyával tízen, tízen a falu szélén egy kis házban. A szoba földje, híven az ünnephez, szalmával volt beborítva. S „Édes anyám drága ajkán / Föl csendült az ének / Édes apa s mi gyerekek / Voltunk a kiséret / Énekeltünk tiszta szivből / Vigan gloriáztunk...” S ma? „Szalma helyet mostan szönyeg / Disziti a házat / Rádó szól [...] Tévé ragyog csillár csillog / Oly fényes a házunk / Szalmás kicsi betlehemnek / Helyet nem találunk / Mit ér ez a külső pompa / Rabja lett a lelkünk / Mi a fényes forgatagban / Már régen elvesztünk.”

– Én tudom, mi a nincstelenség, a nélkülözés, amikor meghalt az uram, irigyeltem, irigyeltem őt, a halottat, mert arra gondoltam, hogy mostantól kezdve a világ a nyakamba szakad, s hat közül még öt gyereket kellett kivezetnem az útra. Amikor megtudtam, hogy valamelyik fiam udvarolni kezd, titokban már készültem a lakodalomra. Megvettem egy malacot, szépen nevelgettem, veszegetni kezdtem apródonként a lisztet, a cukrot, mindent, ami egy lakodalomban kell, még a sütőport is, hogy mire elérkezik a nagy nap, minden együtt legyen. De nemcsak a lakodalomra kellett gondolni, közben is élni kellett. No de az élet megtanított takarékoskodni. Nemsokára hetven leszek, de nekem még nem volt frizurám, vagyis még egyszer se voltam fodrásznőnél, menyasszony koromban is csak egy muruttyot csavartam föl, soha kifestve nem voltam, semmiféle kenőcsöt nem használtam, és amióta a karikagyűrű lekopott az ujjamról, még ez a díszem sincs.

Ma már úgy van nálunk is, mint a karácsonyi versében: szőnyegek borítják az egymásba nyíló szobák földjét, rádió szól, tévé ragyog, csillár csillog, de ők se tudnak helyet szorítani a szalmás kicsi betlehemnek ebben a „fényes forgatagban”. Mindnyájan elvesztettük az együtténeklés vágyát és örömét.

– Olyan döbönt vagyok – szólal meg hirtelen. Kintről behallatszik a harangszó. – Meghalt a Madár Pista. Tizennyolc évig szom-

szédok voltunk, láttam minden küzdelmét, most már élhetett volna nyugodtan, jött volna neki Németből a nyugdíj, hát nem élvezheti, szegény, elment.

Egyszer talán még vers is születik majd szegény Madár Pistáról...

(1989)

NAGYVILÁG, KISVILÁG

Minden reggel minden rádióhallgató megtudja, mi történt a nagyvilágban, amíg ő az igazak álmát aludta. Frissen ébredve, frissen borotválva s a legfrissebb hírek birtokában érkezik munkahelyére. Ez a jóltájékozottság biztonságérzettel tölti el. Igaz, abban nem egészen biztos, hol csavargott az éjjel a nagyobbik lánya, meg azt se tudja, mért olyan sértődött már a harmadik napja a felesége. Igen, a feleségében mintha valami láthatatlan dráma játszódna le az utóbbi időben. Talán le kellene már ülni vele, s beszélgetni kéne egyéb dolgokról is, mert odahaza mintha feszültebb volna a levegő a megszokottnál. Ezeknek a feszültségeknek az okairól nem számolt be a világ egyetlen rádióállomása sem.

Barátommal utazom, áthaladva szülőfaluján testvérnénje száll föl a buszra. Megkér, cseréljek helyet a nénjével, rég nem látták egymást, szeretne vele egy kicsit elbeszélgetni.

A nő jó fél óra múlva leszáll, visszaülök barátom mellé.

– Tudod-e – mondja –, hogy életemben most először beszélgettem ki magamat ezzel a nénémmel?

Hitetlenkedve bámulok rá. Megpróbálja megmagyarázni:

– Kilencen voltunk testvérek, ez a néném volt a legöregebb, én a legfiatalabb. Alighogy fölcseperedtem, ő kiröppent a családból, férjhez ment. Attól fogva csak ritkán, családi ünnepeken találkoztunk. Ezek az ünnepek nem alkalmasak arra, hogy komolyan kibeszélgesd magad valakivel. Most, ez alatt a fél óra alatt több mindent megtudtunk egymásról, mint egész eddigi életünkben. A nővérem is megdöbbenve állapította ezt meg, mielőtt leszállt volna.

Nem mondok vele semmi újat, korunkban mennyire meglazultak a közvetlen, intim emberi kapcsolatok. Jóllehet többet vagyunk

együtt, mint bármikor – utcán, munkahelyen, repülőgépben –, de ez az együttlét az önmagukba zárkózott egyedek együttléte.

Érdekel-e még bennünket mások sorsa? Már maga a szónokias kérdés is viszolygást vált ki belőlünk.

Úgy érzem, elhallgattak azok a „rádióleadók”, amelyek hírya-anya nélkül egyre idegenebbül érezzük magunkat abban a sokadalomban, amelynek társadalom a neve. De nemcsak a „leadók” hűltek ki; a „felvevőkészülékek” is elközömbösödtek. Nem a falusi, kisvárosi vagy nagyvárosi pletykákra gondolok, ezeknek még mindig jó talajuk van nálunk, de természetüknél fogva a pletykák nemhogy közelebb hoznák egymáshoz az embereket, hanem meg-rontják a maradék közösségeket is.

Gyerekkoromban, ha a rokonság körében valami rendkívüli dolog történt – például a sógornak eltörött a keze –, ennek rögtön híre ment, s rögtön meg is tárgyalták az atyafiak, hogy most mi legyen a teendő. Fontosabb esemény nem zajlott le a faluban anélkül, hogy rögtön el ne jutott volna mindenki fülébe. Ezek a „falusi események” mára mintha elvesztették volna hírértéküket. Itt is inkább arra hegyezik a fülüket az emberek, hogy mi történt Afrikában; hogy a harmadik szomszédban meghalt valaki, annak a híre néha csak hónapok múlva jut el hozzájuk.

A halottak napja előtt odahaza jártunk, virágot vittünk a sírokra. Három temetőben pihennek halottaink, a Nyugatiban, a Keletiben és a közös temetőben. Ebben az utóbbiban temették el egyik öregapámat, mivelhogy ókatolikus vallású volt. Most több mint harminc év után exhumálták.

Ezt akkor tudtuk meg, amikor éppen indultunk a sírjához. – Hiába mentek – állított meg bennünket egyik nagynéném – öregapját nem találjátok ott.

– Hát hol van?

– Fölvettük.

– Mikor?

– Még a tavasszal.

Tavasz óta legalább tízszer megfordultam odahaza. Rokonokkal is találkoztam, egyiknek se jutott eszébe megemlíteni, hogy öregapját „fölvették”.

Most nagynéném részletesen beszámol az eseményről. Mintha nem is maga az exhumálás lett volna a legnagyobb szenzáció, az a tény, hogy több mint harminc év után viszontláthatták öregapját – igaz, már csak a csontjait –, hanem az, hogy a koporsója annyi év

után is teljesen ép maradt, a fedelét úgy kellett fölfeszíteni. Bezzeg a mai koporsók már egy év után elkorhadnak! De öregapját még igazi fából, tölgyfából gyalulták.

Csontjait átrakták egy újonnan készített ládikóba, s fölvitték a Szüle sírjába a Kálváriára. Az egy szál ókatolikust a katolikusok közé. Öregapja bizonyára minden porcikájával tiltakozna ez ellen, de hát az élők nem tehettek mást: a közös temetőt megszüntetik, fölszántják.

Mintha agyonverték volna, a csontjaim is fájnak. Nem azért, hogy öregapját fel kellett venni, hanem hogy erről csak most, jó fél év múltán értesülök, s most is csak véletlenül.

Sietek az öcsémhez, szemrehányóan mondom neki:

– Te nem is mondtad, hogy öregapját fölvették.

– Fölvették? Mikor?

– Még a tavasszal.

Állunk egymással szemben, elnémulva. Mintha egy világ romjai fölött állnánk. Egy világ romjai fölött, amely pótolhatatlan értékeket temetett maga alá.

(1982)

SÍROK

Nem a holtak hajléka, nem főnév, ige a cím. Egyes szám első személy. Egy olyan ember, egy olyan aggastyán szájából hangzik el, aki a könnyezésnek ezt a változatát ritkán használja, talán most mondta ki először. Itt a férfielemek mindig legföllebb csak ríttak. Sírnak csak a nótában volt szabad meg a kislányoknak, asszonyoknak. Vallomást tevő társamnak mély meggyőződése ma is, hogy a sírás az „urak” kiváltsága volt. Az olyan egyszerű, földhözragadt emberek, mint ő is, esetleg csak ríhattak.

És most azt mondja nekem megrendült vallomástevés közepette, hogy Pista, sírok.

Figyelem az arcát, fényes az arca, mint az egészséges öregembereké, akiket frissen borotváltak. Pedig a borotválkozás nem ma esett meg, hanem három nappal ezelőtt, amire csak jóval később derül fény, amikor már a sírás okát – ezer oka közül néhányat – si-

kerül megtudnom. Figyelem az arcát, a szemét; száraz szemekkel ismétli ez a kilencvenkét éves aggastyán: sokszor sírok.

Sokszor sír mostanában; mostanában, mert azelőtt, fiatal korában, de később se tartozott a sírós fajták közé. Gyerekkorom óta ismerem. Büszke tartású ember volt világeletében, de a büszkeségét nem a külvilágnak mutogatta, ez olyan csendes, házi használatra tartogatott büszkeség volt mindig. Különösen a nevére volt büszke, mintha csak tudta volna, hogy tulajdonképpen ez minden ember lényege, védjegye, vagy éppen olyasvalami, olyan, amit mások előtt halkan, röstelkedve ejtünk ki. Pedig egészen közönséges neve van, annyira közönséges és gyakori, hogy ha nem volna mellékneve, csúfneve is, nem tudnák megkülönböztetni az azonos nevűek seregétől. És ő épp erre a csúfnevére a legbüszkébb, mintha ez még külön rangot adna neki, a nevének, a személyének. Száraz szemében keresem a választ, megindultságának a páráját, az alig észrevehető, az éppen csak szivárgó könnyet. Az öregemberek „szikár” könnyeit. De a szemei szárazak. Tudom, hogy az egyikkel jó ideje már nem is lát, de a másikkal még mindig jól, pápaszem segítségével a betűket is.

És dolgozni is lát még ezzel a jó fél szemével. Most is munkában zavartam meg, ahogy rányitottam a kiskaput. Egy pillanatra megdermedtem: a gang gerendájáról egy kötél csüngött alá, ő meg a kötél alatt görnyedezett, mintha a kötél végére hurkot próbált volna kötni. Úristen, tán csak nem?! De nem, láttam aztán; nem akasztáshoz, hanem söprűkötéshez készülődik.

De amikor meglátott és fölismert, abbahagyta a munkát, és betért a konyhába, s máris vette elő a pálinkásbutykost. És a Magyar Szó idei kalendáriumát. Nagyon kifogásolja, hogy nincs benne, mikor kél és nyugszik le a nap, ami, számára, úgy látszik, nagyon fontos lehet, de ezt csak közbevetőleg jegyzi meg, a kalendáriumot nem azért lapozza föl, hanem a barátom híressé vált dokumentum-riportja miatt. Nem érti, mi történt, hogy amiről eddig még suttozni se lehetett, az most itt ki van nyomtatva?

Mégsem ezért sír mostanában, mert ezt nem érti. És nem is azért, hogy a riportban leírt szomorú tények fölött már „szabadon” könnyezhetünk. Azért sír, hogy két és fél hold (összes vagyona) árendába adott földje járandóságából vehetne ugyan három tonna szenet, ha kapható volna, de mégse vehet, még ha kapható volna is; nem vehet az egész összegért szenet, esetleg csak a feléért, tehát csak másfél tonnát, mert a többi adóba kell befizetnie, ha nem

akarja magára szabadítani a végrehajtókat. Ő, a kilencvenkét éves aggastyán, akinek egyetlen napja nem telt el munka nélkül, még a mai se, mert ha befejezzük a gyónást és a pálinkázást, folytatni fogja a söprűkötést. Fél szemével, és ahogy mondja, gyarló, elügyetlenedett kezével. Illetve csak az egyik keze ügyetlenedett el, amióta az enyhe szélütés érte. Épp abban a pillanatban, amikor a fölhúzott, teli vödör vizet ki akarta emelni a kútból. Ezért nem tud most egyedül borotválkozni, hetente egyszer kijön hozzá a borbély, s azt nem lehet elvárni, hogy isten nevében jöjjön ki.

Sokszor sírok, mondja már vagy ötödször, de ezt most is száraz szemekkel mondja, mint aki nem megindítani akarja beszélgetőtársát, hanem elgondolkoztatni. Sok mindenért sírhat egy élete végéhez közeledő öregember, ki tudja, mi az ő sírásának valódi oka. Talán az, hogy folyton-folyvást megaláztak és kifosztottak bennünket. Talán az, hogy van a világon egy kíméletlen rendszer, amelyik még egy nincstelen aggastyánon is képes behajtani a sarcot.

Vagy azért, mert kilencvenkét év alatt három háborút élt meg. Mintha egész életében háború dúlt volna, s minden háborúban féltenie kellett valakijét. Az elsőben az édesapját, ebben a harmadikban az unokáját, dédunokáját, mindenkit, akit be tud fogni sírásában is száraz fél szemével.

– Nem én pusztulok el, fiam, hamarosan – néz rám merev szemekkel –, hanem a világ. Ti, akik maradtok, ne engedjétek.

Megölelem, majd amikor búcsút veszek tőle, mint egy pátriárkának, főpapnak, megcsókolom a kezét.

Egy százas öreg kezét, amely hosszú munkálkodása alatt sokadmagával szakadatlanul azt próbálta egybefogni, újra összeilleszteni, amit néhányan minduntalan darabokra zúztak. A világot építő ember kezét ebben a szörnyű pusztulásban.

– Sírok – motyogom magamban távozóban – sírok –, motyogom magamban, miközben teljesen összeolvadnak bennem az igék és főnevek.

(1991)

VÉGSŐ UTCA

MÁRKÁK, ÜSTÖKÖSÖK

Nekem itt van a főhadiszállásom, mindenki tudja, akit érdekel, hogy Saca nyitástól záróráig hol található. Frissen borotválkozva helyet foglalok az asztalnál, Józsi bácsi már tudja, mi a dolga, elvégre törzsvendég vagyok, kihozza a kihozandókat, én meg belemerülök a lapokba. Ha nincs éppen ismerős. Ha van haver, csevegünk. Bár már tudják a haverok, hogy énnékem ez itt munkahely, azt tiszteletben tartják, nemigen zavarnak, csak a vidéki tahók és rokonok, de azokat meg gyorsan lerázom. Ne, ne; ne vedd magad sértve, ez rád nem vonatkozik! Üljl csak. Még jegyezhetsz is. A jó reklám nekem sem árt, szívesen veszem. Szóval Saca itt trónol, s ezt már tudják az emberek. Nekem nem kell kiállni az utcasarokra, a piacra, mint Újvidéken vagy Belgrádban, az én kuncsaftjaim a helyembe jönnek. Ezzel az erővel persze nyithatnék a lakásomon is „irodát”, de elsősorban ezt a kedves feleségem nem tűrné el, ő csak a hasznót tűri el, de azt nagyon, másodsorban meg szeretek az emberek között, különösen olyan jó helyecskén, mint ez itt. Jaj, de hülye vagyok, meg se kérdeztem, haverkám, mit fogyasztasz. A törzsvendégeknek itt külön csemegeitalok vannak. Jó lesz egy kisüsti barack? Merem ajánlani. Józsi bá’!... Szóval nekem nem kell naphosszat mormolnom az imát az utcasarkon, hogy marke, marke, én itt reggel kényelmesen helyet foglalok, és várom az ürgéket. Már az újságokból kimazsoláztam az árfolyamokat, ha Szabadkán tegnap háromszázért ment a márka, Újvidéken meg kettőszázkilencvenért, akkor én az én ürgémnek megcsinálom a középarányost. De tudod, hogy van! Szalad lihegve az ürge, ki van gombolva az inge végig a hasán, szalad, Sacikám, lihegi, sürgősen,

de nagyon sürgősen, kétezerre lenne szükségem! Hát ha így állunk, haverkám, ha már neked olyan sürgős, hogy még a sliccedet is elfelejtetted begombolni, akkor mi öltük magunkra a komoly pofát. Rosszkor jöttél! De ne idegeskedj, mert kigondolunk valamit. Szóval kettőezer. Igen, de nagyon türelmetlen az ürge, mert otthon várja az üzlet, nem szeretné elszalasztani. Ő meg már az én marokban van. Nézd, haverkám, mondom neki. A kétezer itt lapul a zsebemben, de ennek már van gazdája. Fél tízre van megbeszélve. Én hajlandó vagyok neked átengedni, de azon az áron, ahogy a pacákkal megbeszéltük. Neki meg majd fél tízre szerzek valahogy másik kétezeret. Oké? Oké! Hát így. Naponta négy-öt ürge, és már nem ültünk itt hiába. És az egészhez csak két dolog kell: forgótőke meg ez – ütőgeti meg mutatóujjával a homlokát.

*

Nagyon jó szakmája van az uramnak, ülőszakmája, mert a székhöz van kötve, rá volt kényszerítve, hogy ülőszakmát tanuljon ki, órás, de máma órát nem javíttat senki. Még öreg vekkereket se. Tán már az öregasszonyok is kvarcórákat hordanak, azt meg, a kvarcórát, kilószámra lehet venni a nejlonon, a rendes órák kimennek a divatból, akinek meg még van öreg, régi órája, nem csináltatja meg, ha elromlik, mert nincs miből megcsináltatnia. Az uram csak emészti magát. Egész nap ott ül a műhelyében, egész nap ajtót se nyitnak rá. Nem órákat kellene neki javíthatni, hanem rossz lábbeliket! Igen ám, mondja ő, tán volna is rá hajlama, hogy kitanulja azt az ülőszakmát is, de ekkora falunak, mint Hegyes, untig elég két foltozósuszter. Igaza van. Még mindig abban bízok, hogy majdcsak jobb lesz már, és az embereknek újra szükségük lesz vekkeróra meg órásmeisterre is. Tudod mit, hékám, mondtam neki a tavaszon. Eddig te tartottál el mindkettőnket, most rajtam a sor. Majd én eljárogatok a faluba házakat tapasztani, meszelni, majdcsak csurran-cseppen valami. Tiltakozott, hogy egy iparos felesége járjon el tapasztani? De aztán belenyugodott mégis. Belenyugodott? Kint voltam a nyáron a birtokon metlicát szedni. Hogy mondjam már: a kukorica címerét. Hazahoztam naponta annyit, hogy kettőnknak kenyérre, tejre elég volt. Abból fizettem ki az áramot, a tévét meg lepecsételtük. Megkérdezte egyik nap az uram, nagyon el volt keseredve: üljek ki a templomajtóba koldulni?

*

Egy lélek se a hosszú, falusi utcán. Talán a kánikula elől menekült be mindenki a hűvös szobába. Vagy talán nem is lakik itt már senki. Emlegetnek utcákat, amelyekben már csak öregek maradtak, főleg idős öregasszonyok. Özvegyasszonyok utcája. Nem is egy ilyen öregasszonyok utcája van a faluban, és egyre több falu van idős özvegyasszonyok utcáival. Tervezgetem, hogy ellátogatok egy ilyen utcába, sorra járom a házakat, megszólaltatom maradék lakóit.

Míg ezen morfondírozok, a fejem fölött megszólal egy fa. Riadtan állok meg, fölpislantva a fára. Egy hársfa szólalt meg fölöttem. A hársfán Ibolya, Robi, Izabella, Zsolti, Aranka, Margitka és Katica. A legnagyobb tizenkét éves, a legkisebb még járni se tanult meg, úgy tartja valamelyik testvére a karjában.

Mert mind a heten testvérek.

Ennyi gyerek egy családban!

– Mit csináltok ott fenn? – szólok fel hozzájuk, miután lejegeztem a nevüket, korukat.

– Esszük a hársfa magját – válaszolják kórusban.

Az édesapjuk téglagyári munkás.

Hány kiló kenyér fogy el ebben a kilenctagú családban naponként? Hány kilót kellene venniük, hogy naponta legalább egyszer, s legalább kenyérből jóllakhassanak?

Intek a fának, s megyek tovább.

(1992)

TARTÓS PILLANATKÉP

Jé, téged is lehet itthon látni? Ugye, néha jólesik a hazai levegő? Szoktam olvasni az írásaidat, múlt időben mondom, mert szégyen és gyalázat, de már a Magyar Szót sem tudjuk megvenni. Hova jutottunk? Ezt nem lehet összeadni...

Most is majd szétvet a méreg. A patikából jövök. A patikából, mert már kettő is van belőle a faluban. Egy privát meg egy állami. Az államit, a nagypatikát átvette a patikus, aki eddig is vezette, átvette vagy megvette, nem is tudom, elég az hozzá, hogy most privát patika, az állami meg bent van az egészségházban.

Megírhatod ezt is. Van most már két patikánk, de orvosság csak a privátban van. Egy marék receptet vittem magammal. Tudtam ugyan, hogy az államiban minden ső betűvel kezdődik, mégis oda mentem be először, mert a privát orvosságot nem lehet megfizetni.

Bemehetnél, ha van időd, megnézhetnéd te is. Hát ez az állami patika két kis polcból áll, két üres polcból. A kilenc recept közül kettőre kaptam orvosságot.

A megmaradt héttel átmentem a másikba. Érdekes, ott minden volt. De amikor fizetni akartam, majd elájultam. Hatezer-hétszáz dinár! A Panna néni nyugdíja meg kilencezer. Hát ezt add össze!

Tudod, melyik Panna néniről van szó? Az, ő az, még mindig megvan, kilencvenkét éves, nem mondanád meg, hogy beteg, villog még mindig, rendezkedik, intézkedik, de az orvos azt mondta, hogy a szíve már csak orvosságokkal bírja. Meg se merem neki mondani, mit hagytam ott a patikában, mert rögtön megáll a szívverése... Ha egyszer arra jársz mifelénk, térj be hozzá; meséltesd el vele, hogy akarták megkérni a kezét másodszor, nyolcvanöt éves korában...

Néha már nem is tudom, hogy nevessek-e vagy sírjak. Mert nem tudom, nevetni- vagy sírnivaló-e, hogy az emberbe egy kilencvenkét éves öregasszony verjen lelket, akibe már csakugyan hálni jár a lélek. Mindig azt mondogatja, hogy ennél a mostaninál volt már nehezebb is, mégis kibírták az emberek. Ő csakugyan sok mindent kibírt, és az igaz, hogy én őt keseregni még nem láttam.

Megkérdeztem tőle valamelyik nap, mi lesz velünk, Panna néni, ha szaladnunk kell? Akkor szaladunk! – vágta rá. A régi öregek is szaladtak már, de amikor lecsillapodott a vihar, újra visszatértek.

Olyan jó természettel áldotta meg a Teremtő, hogy nem eszi, emésztí magát olyan dolgok miatt, amiről nem tehet. Háború van? Ő még a tizennégyesire is emlékszik. Szegénység van? Megélt ennél már nagyobbat is, és mégis itt van, túlélte minden szegénységet, nyomorúságot, bajt, háborút.

Ő így fogja föl a dolgokat és a világot, és még most is folyton azt mondogatja, hogy dolgozni kell, de nemcsak mondogatja, hanem csinálja is. Búcsúra, mire észrevettük volna, kimeszelte a gangot, „mert már nem bírtam nézni, milyen”.

A Feri? Még mindig Topolyára jár dolgozni, de nem sok öröme telik benne. Most hatvanszázalékos fizetést kapnak, ha háromszor annyit hozna haza, azzal se tudnánk minden lukat betölteni. Jobban jártak azok, akiket elküldtek kényszerszabadságra. Feriékre is

előbb-utóbb az vár. Mert ha még sokáig így marad... de erről tán jobb nem beszélni.

Eddig a bejárással úgy voltak, hogy négyen-öten összefogtak, és kocsin jártak be. Amikor még volt benzin. Mindenki odaadta a buszjegy árát a vezetőnek, és stimmelte minden. Nem kellett olyan korán kelni, mint a buszra vagy a vonatra, délután is hamarabb hazaértek, a nap hátralevő részét itthon még szépen ki tudták használni. Nem is beszélve arról, hogy akkor a cég teljes egészében megtérítette a buszpénzt. Ma hatvanszázalékos fizetést kapnak, a buszpénznek meg csak a felét térítik meg. Így minden másnap a saját zsebükre utaznak. Mire ezt levonják a hatvan százalékból, jóformán nem marad nekik semmi. A Feri csak azért nem mondott föl eddig, hogy ne szakadjanak meg az évek.

Tudod te, mennyire el vannak keseredve az emberek? Hogy mennyire elégük van ebből az egészből? De nem elég a nyomor; a szegénységből, te is tudod, máskor is kijutott nekünk; hanem a félelem! Nem tudod, mennyire félnek ma az emberek!

Jobb volna, ugye, vidámabb dolgokról beszélni. De bárhová tekint az ember, csak ezt látja. A tetejében még a középső fiunk, a Bandi, most ment el katonának. Le oda, a fenébe. Az Imrisnek még mindig nincs munkája, a nyáron szilvát volt szedni, pedig neked főlszleges mondani, mit kellett nekünk itthon dolgoznunk, hogy Imre Szarajevóban megszerezze a diplomát. Most itthon lődörög és emészti magát, de emészti ez az apját is meg engemet is. Majd fogja magát és elmegy, mint mások. Ezért tanult, ezért taníttattuk. Józsika, a legkisebb, még itthon jár iskolába.

Én meg, képzeld, ezt még elmondom, aztán szaladok, én meg a nyáron kimentem Németbe zöldbabot szedni. Feri nagyon haragudott, amikor megtudta, hogy jelentkeztem a csoportba, de aztán maga is belátta: az ő fizetéséből öten ilyen körülmények között nem tudunk megélni. Hát kimentem. A bandában voltak nálamnál fiatalabbak is, de bizony jóval öregebbek is. Egy teljes hónapon át megállás nélkül szedtük a németnek a zöldbabját. Mert még vásárnap is dolgozhatott az, aki akart. Hát én azért mentem ki, hogy dolgozzak, hogy egy kis pénzt keressek. Több mint ezer márkát hoztam haza. Leültünk itthon Ferivel, háromszor megszámloltuk a márkákat. És ezt csak neked árulom el, sírtunk. Nem örömmünkben. Nem is tudom neked megmondani. Feri kiszámította, hogy neki ez másfél évi fizetése. Ez, ami ott feküdt előttünk az asztalon.

(1992)

EGY ÜNNEP FÜSTJE

E leget téve a kedves invitálásnak, egy július végi délutánra hazavonatoztam a már több napja tartó faluünnepségre. A fülkében csakúgy mint kint, pokoli hőség. A földijeim ezt nevezték gatyarohasztó melegnek. Ilyen hőgutát előidéző kánikulában kellett aratniuk, csépelniük, falat verniük, kubikolniuk, egyszóval dolgozniuk. Látom a vonatablakkból, az idei aratást befejezték, a tarlókon tisztesfü fehérlik. Megkérdezem szerkesztő kollégámat, tudja-e, hogy hívják ezt a nektárdús virágot? Duzzogok, hogy falusi gyerek léteire nem tudja. Vagy most képtelen az emlékezetében kutatgatni. Facsarni lehetne lenge ingéből a verejtéket.

Pedig két neve is van ennek a virágnak, nincs kizárva, hogy több is, s a tudományos nevét még nem is említettük. A belőle gyűjtött nektár fehér mézzé ikrásodik, s minden más virágméztől könnyen megkülönböztethető. Hosszú évek után egy kedves hegyesi ismerősömtől szereztem be belőle, talán az idei pergetésből is jut a kamránkba.

Röpít bennünket a vonat hazafelé, s eszembe jut, hogy ugyan-ezen a vaspályán „röpültem” hazafelé édesanyám, majd édesapám temetésére is. Most nem lesz időm fölszaladni hozzájuk a Kálváriára, mire befut a vonat, már gyülekezik az ünneplő közönség a futballpályán, s még be se fejezik a délutánra tervezett programot, indulnom kell vissza a városba.

Tehát most is, mint általában már vagy negyven éve, kutyaftutában tartózkodom odahaza. Beleszimatolva a hazai levegőbe, éppen csak megbukva mély vizében – sietek vissza oda, ahol lakom, ahol leéltem éveim javát, de ahol gyökeret eresztetni mégse tudtam.

Idehaza, szülőfalumban, tudnék-e újra? – kérdem sokszor magamtól. Milyen jó eljátszogatni a gondolattal, hogy egyszer visszatérhetek ide. Hogy van hova visszatérnem. De vajon hazatérés lenne-e az a visszatérés?

A futballpályán már nagy a nyüzsgés, ide várják a lakodalmas menetet, amely fiákerekkel körbejárva a falut, ide tér meg. Majd alig látok belőle valamit az embersűrűn keresztül, mert ismerősök, jó barátok, rokonok gyűrűjében leragadok a büfé sarkánál. Egy fejfel kimagaslik mindegyik közül unokatestvérem, keresztanyám fia, aki néhány hete tért vissza egyéves kanadai „vendégeskedéséből”, a fiánál járt kint, persze nem vendégeskedni, hanem dolgozni, véletlenül a szakmájában.

– Kerestél sokat?

– Hát, a fiamnak. Valamicske azért nekem is csurrant-cseppent.

Eldicsekszem neki, hogy míg ő Kanadában asztaloskodott, én idehaza megírtam az édesanyját, pontosabban a keresztanyámat. Múlnak, lám, nemcsak a szülőfalunk felett futnak az évek, hanem mifelettünk is, annál inkább emlékeznünk kell azokra, azokra a névtelenekre, akik a múltó időben mégse tűnhetnek el nyomtalanul.

Egy hatalmas, piros zakós férfi ölel át, természetesen szintén földi és régi ismerős, oly régi, hogy azonnal „be se jön”. – Hát nem ismersz meg?

– Már hogyan ismernélek!

Doktor létére tetőtől talpig üzletember. Illetve menedzser. A névjegykártyájából kiderül, hogy ügyvezető igazgató. S nem is akármelyik cégé, mert ugyanabban a villában lakik Pécssett, ahol nemrég a pécsi konzulunk lakott. Amikor még volt Pécssett konzulátusunk.

Itt van a tévés kolléga, aki bánáti lévén, szülőfalumban próbál gyökeret eresztetni, nem tudom, sikerül-e majd neki. Hallom, hazalátogatott Dunántúlról tehetséges ifjú kollégám, itt van valahol elvegyülve a tömegben, egy másik tévés kolléga Pestről érkezett felesége szülőfalujának az ünnepségére, igen jó kondícióban. Kedvenc sportágában első lett a bécsi és pesti újságírók versenyében, dicsekszik el közvetlen modorában.

Közben a lakodalmas menet rég felvonult a futballpályán. Az embersűrűn át fél szemmel láttam, hogy mégse jutott mindenkinek fiáker, honnan is lehetett volna annyit összeszedni, a szerényebbeknek meg kellett elégedniük egy-egy társzekérrel.

Nem hallottam semmit az ünnepi beszédekből se, ha egyáltalán voltak ünnepi beszédek. A díszvendégeket is csak úgy futólag láttam, tisztes távolságból.

De hát a díszvendégek nem is annyira fontosak, szemmel láthatóan csak ilyen alkalmakkor; a díszvendégek jönnek-mennek, mint a nyugati és az immár alakuló keleti demokráciákban is a kormányok, mi pedig a falu egyszerű polgárai maradunk, ha a Teremtő is úgy akarja.

Még világosan érek ki az esti vonathoz. Alattam a világ legrszebb völgye zümmögi alkonyati imáját. A régiek kaszálónak nevezték ezt a határrészt. Valahol a nyugati látóhatár peremén húzódott apai öregapám három holdja, az aratásból illyentájt ballagtunk hazafelé. Ezen a völgyön át. Odahaza már készen várt bennünket öreganyám feledhetetlen krumplilevese.

(1994)

EZREDVÉGI TÖRTÉNET

Nemcsak a volt baráti országok között megkötött alapszerződéseknek vannak így is meg úgy is magyarázható és értelmezhető speciális záradékai, hanem, mondjuk, egy végrendeletnek is.

Ezt egyetlen élő nagynénémről tudom meg, mégpedig a Kálvárián, ahol egyelőre ideiglenesen tartózkodunk, mint bizonyos volt baráti országok volt testvéri hadseregei más baráti országok felségterületein. Miként egyszer ezek a készséges hadseregek is elhagyták vagy elhagyják ama felségterületeket, úgyszintén nekünk is el kell majd hagynunk ezt az árnyékvilágot, amikor az a hely, ahol most ideiglenesen tartózkodunk sírgondozásból kifolyólag, végleges nyugvóhelyünk lesz.

Mondom is régi ismerősömnek, aki az imént említett munkálatokat darabszámba és bérért végzi, vagyis fogadott sírgondozó (csak a Kálvárián több mint nyolcvan van rábízva), mondom neki, hogy ha ritkán találkozunk is mostanában, kellemesebb így eldiskurálni itt fönt, a föld felett, mint majd ott, ahova egyszer letesznek bennünket. Ebben tökéletesen egyetért velem, s ez irányban még csak alapszerződést sem kell kötnünk.

Különben szép az idő, tele van a temető napfénnel, s ha ilyen marad még néhány napig, kinyílnak a csúnya, esős ősz miatt viszsamaradt krizantémok is.

S amíg így teszünk-veszünk ebben a nem mindig eléggé megművelt mindnyájunk kertjében, megérkezik a nena. Kerékpárral. Igen, kerékpárral, nem kerékpáron. Azt fölajtani ide a dombra, a falu fölé, nálánál fiatalabb szívnek is megerőltető lenne, nem neki, aki most tesz pontot a nyolcvanadik után. Neki már könnyebb a biciklit tolni, mint hajtani, jóllehet nem panaszkodhat a nyolcvanadik csúcán: sugárzóbb az arca, mint volt tíz évvel ezelőtt. Mondom is neki, hogy meg fogja érni a százat.

Jót nevet ezen, mint afféle bolond beszéden, s lerakja a kerékpárra kötözött kerti szerszámokat, vödörket, kosarakat, szegfűtöveket. Épp a nagybetűs Nena sírja mellett állapodtunk meg, aki most bizony nagyon el volna keseredve a nehezen nyíló krizantémjai miatt.

– Mondták lent a piacon, te kutyafulú, hogy megírtad az újságban a kaktuszaimat, nehogy azt is megírd, amit most fogsz hallani, mert kifestem a bőrödöt – pöröl meg utánozhatatlan kedvességgel.

- Hát olyanak ismer engem?
- Ország-világ előtt mindent kikotyogsz a családunkról!
- Megnyugtatom, a kutya se ugatja meg. Manapság már nem olvasnak az emberek.
- Dehogynem! Honnan tudják akkor, hogy az én kaktuszaim annyiszor megjárták a piacot, hogy oda már egyedül is ki tudnak menni, onnan meg egymaguk hazatalálnak?! Ismerlek, jómadár!
- No de mit fogok most hallani?
- Végre rendelkeztem! – jelenti ki, majd amikor látja rajtam a meglepetést, sietve megnyugtató: – Nem most, évekkkel ezelőtt.
- Épp azt akartam mondani, hogy nem túl korai még?
- Most már mind a ketten nevetünk, s bizonyára velünk kacarászna a nagybetűs Nena is, ha föl tudna kelni a sírjából.
- Hát ha már ilyen meggondolatlan lépésre adta a fejét évekkkel ezelőtt, árulja el, mi áll abban a végrendeletben?
- Azt nem kötöm az orrodra. De azt elárulom, mert a mai napig nevetünk rajta, ha eszünkbe jut, hogy milyen föltételekkel hagyom a vagyonomkat az örökösökre.
- Szóval föltételeket szabott?
- El is fogadták. De aztán az egyik várható örökösöm, a vejko, megbokrosodott.
- Tán csak nem?
- De bizony! Az ő kötelessége lett volna, hogy a síromra, vagyis a sírkövemre rávéssesse a végső évszámot. Mert amikor megcsináltattam az uram sírkövét, láthatod, az én nevemet is bevészttem, a nevem alá meg a dátumot: született 1916-ban. Utána meg azt, hogy tizenkilenc. Föltételeztem, ugye, hogy ebben az évszázadban, ezeknek az ezerkilencszázas évekknek az egyikén elpályáznak, hát a két hiányzó számjegyet majd bevésztik utólag azok, akik túlélnek engem, vagyis a gyerekek, a vejko, az örökösök.
- Értem. És a végrendeletnek ezt a fontos és megkerülhetetlen annexét borította föl a vejko?
- Kifogást emelt! Tudod, közeledünk a kétezerhez. Még négy év, és már itt lesz. Ha megérem, a tizenkilences számot húszasra kellene kijavítani. Papíron ez könnyű, de a kövön nem. Ezért azt mondta a vejko nevetve: inkább vállalja a második föltételt, azt, amit szintén megszabtam a végrendeletben. A síromra tonnás követ tegyetek, komiszul cementezzétek le, hogy még csak egy fűszál se nőjön rajta. Mert én egész életemben mást sem csináltam, csak gyomláltam, füvet téptem, kapáltam, tudom, milyen mocskos mun-

ka az. Az én síromat ne takarítsa senki. Húzzátok fölém a nehéz követ, és hagyjatok békén. Hát rendben is volt minden, el is fogadták ezt a két föltételemet a leendő örökösök, a vejő csak akkor borította föl, amikor vészesen közeledni kezdtünk a kétezerhez, és látja, hogy én még mindig itt vagyok, és egyelőre nincs is szándékomban eltávozni. Hogy cseréljék meg a dolgokat: vállalják a gyerekek az évszám kijavítását, ő meg, a vejő, vállalja a nagy követ. Megígérte, de akkor már mindnyájan gurultunk a nevetéstől: olyan nehéz követ tesz rám, hogy abból a gödörből többé ki nem kecmergek. Meg is értem szegényt, életemben épp eleget egrecírozgattam.

Már mi is épphogy csak nem gurultunk a kacagástól, pedig jókedvünkkel fölverni a temető csendjét mégse illene. De oly szépen süt a nap, és még az arcunkon érezzük kellemes melegét.

– Ha ezt is kikürtölöd – fenyegetett meg búcsúzóul –, a szemem elé ne kerülj!

– Hogy is tud rólam ilyesmit feltételezni? – ragadom meg az örökös gyomlálásban kirepedezett, megdagadt, agyondolgozott kezét. Olyan, mint a rög, ami teleszívta magát a nap melegével.

(1996)

HUSZONNYOLC DEKA FARMERNADRÁG

Jóformán még be sem teszem a lábam a faluba (a falumba!), máris röpködnek felém az édes, ismerős szavak. Természetesen idegen környezetben is ismerem őket, hiszen anyanyelvem szavairól van szó, de idehaza, ahol megtanultam őket, valahogy mindig kedvesebbek, melegebbek, mintha nemcsak jómagam, de ők, a szavak is hazataláltak volna.

De ahogy ereszkedem lefelé a vasútállomás dombjáról, az első hangok, amelyek megütik a fülemet, mégsem emberektől származnak, hanem kakasoktól, vidám, elnyújtott rikkantgatásaik régmúlt napfényes délutánokat idéznek fel bennem.

S még be sem tellek a varázslattal, máris meg kell állnom, mert egy fészekaljnyi szurtos kisgyerek elbarikádozta előttem a járdát teljes szélességben. Egyszerűen elvetették magukat a hűvös beto-

non meg a füves járdaszélen, mintha feltett szándékuk lenne eleven testükkel elrekeszelni a járdát, pedig csak játszanak, hancúroznak.

Közülük is a legkisebb talpra szökken, és a kocsiúton karikázó férfi felé kiált:

– Mikoj hozza a cukjot? Mikoj hozza máj?

– Majd estefelé! – válaszol megnyugtatóan a tovaguruló kerékpáros.

Úgy lépek át rajtuk, mintha hímes tojásokkal szórták volna be a járdát. Tőlem nem kérnek cukorkát, nem kérnek semmit, hiszen nem is ismernek.

A ház ablaka, ahová nyilvánvalóan tartoznak, tárva-nyitva, a sötét szobából, a sötét, lehetetlenül elkoszolódott falak közül a tévé szürke hályogos képernyője kukucskál ki, a ház falába, a téglák közé vadméhek fészkeltek be, s most mintha kirajzottak volna, az egész nyomorúságos putri nyüzsgő méhkasra emlékeztet, a ház elhanyagolt udvarán egy üres lábas, alighanem a kutya edénye.

Mire túlhaladok a szomorú portán, nemcsak a faluban, bennem is elhalkul a régi nyarakat felidéző vidám kakasszó, pedig épp most kellene, hogy felzengjen a legtisztább örömmel, hiszen ahhoz a ponthoz közeledem, ahol a nemzetközi utat keresztező hosszú és széles utcánk véget ér, s beletorkollik a tágas vásártérbe, amelyen átnyargalva azokon a régi nyarakon már a gatyát is lerúgtuk magunkról, hogy leérve a Krivaja partjára, futtában vethessük magunkat a vízbe.

Most üres a vásártér, s mintha hirtelen a falu is teljesen elnéptelenedett volna. Talán a túl sok rom kelti bennem ezt a benyomást. A romos vagy félig romos házak. „Ez a ház eladó.” Ha nem siet valaki megvenni, néhány év múlva ki kell cserélni rajta a táblát: „Ez a rom eladó.” Nem tudom, összeírták-e, hány eladó, senki által nem lakott ház van a faluban. Úgy hallom, számuk meghaladja a kétszázat. Az utcákban minduntalan elébed áll egy ilyen „volt” ház; nincs leverőbb látvány, mint egy ilyen lakatlan, „gazdátlan” házzal találkozni; mindmegannyi a pusztulás, az enyészet szomorú emlékműve.

Ebben a kis sarki kulipintyóban „nemrég” még Kukac Péterfestményeket mutogatott a ház tulajdonosa, most a ház teljesen elnémult, s mintha nemcsak az időben süllyedne el lassan, de egyre mélyebbre süllyed a földbe is, lefelé nő, összefelé, mint az öreggek. Átballagva a folyócska hídján, a volt pék ismerősöm háza állít meg, valaki letúrta a tetejét, arrébb ugyanilyen „fejetlen” egy volt híres kovácsműhely is.

- Bevásároltál? – csendül fel vidáman egy fiatalasszony hangja.
- Be – válaszol a másik, s máris mutatja a szatyor tartalmát.
- Kiló kenyér, huszonnyolc deka farmernadrág.

Alig tudom megállni, hogy oda ne menjek, és meg ne kérdezzem: Jól hallottam? Huszonnyolc deka farmernadrág? Létezik ilyesmi? Már itt is kilóra mérik a mások által levetett gúnyát, mint a szegedi és az újvidéki turkálókban? Már ide is „betört” a turkáló?

– Bizony, mi is haladunk a korral – mondja kereskedő ismerősöm, akinek, ha már útba esett, betérek a boltjába. Még két nagyon kemény esztendő jósol. Egy fiatalasszony tűnődik az üzletben, megforgatja a kilóra árusított pulóverokat, farmernadrágokat is; minden darab olyan, mintha új lenne, persze egyik sem vadonatúj, valahol valakik már levetették, eldobták, mások összeszedték, elszállították ide a lerongyolódott Kelet-Európába, ahol kilóra megvásárolják a boldogtalan emberek, kilóra, mint a fát vagy a szemet, mélyen leeresztett áron, de sokan még így sem tudják megvenni, pedig nagy szükségük lenne egy-egy meleg holmira, egy-egy „jobb” darabra, de hát...

– Ketten az urammal háromszáz dinárt keresünk – szólal meg a fiatalasszony –, a gyerekek tegnap indultak iskolába, a kettőnk keresete nem volt nekik elég irkára, tankönyvekre, pedig rongy is kéne rájuk, de mi se járhatunk meztelen...

Üres szatyorral hagyja el az üzletet. A bolt ugyan jól ellátott, van benne minden, még egydináros barna kenyér is, a zentai pékségből kerül ide.

– És a ruhának hány dinár kilója? – kérdezem a boltost.

– Kerek hatvan. Lehet válogatni – biztat.

Tehát jól hallottam az utcán, nyugtatom meg magam: huszonnyolc deka farmernadrág tizenhat dinár.

Egyetlen élő nagynéném, akinek ugyancsak a piac, a piacozás az élete, mint a Nenáé volt, nem mások által levetett farmernadrágokkal és pulóverekkel jár le a piacra, hanem – többek között – kaktuszokkal.

Megáll a kicsiny kaktuszfiókák felett, és azt mondja:

– Te, ha én ezeket a csemetéket kitenném az utcára, maguk el tudnának indulni a piacra, és onnan haza is találnának, mert én ott már annyiszor megfordultam velük.

Ebben a mondatban mérhetetlen sok minden benne foglaltatik, mindenekelőtt az, hogy nagy itthon a szegénység, nem túlságosan kelendő a kaktuszcsemete, de az idézett mondatban is benne van,

hogy még ezzel a nem kimondottan kelendő portékával is érdemes lejárni a piacra, lefáradni akár százszor is, mert jelentkezhetsz egyszer valaki, akinek megtetszik a sok kicsi kaktusból egy, és megveszi.

Ne csüggedjünk hát mi se...

(1996)

TOJÁSVONAT

Leszállva a déli személyről (a gyorsról lehetetlen, mert itt nem áll meg soha), furcsa, szokatlan sereglésre leszek figyelmes. Az egész állomás környékét várakozó utasok lepik el. Nemcsak a főépület környékét, hanem a távolabb fekvő raktárát is, de még annak a kis bakterházfélének az udvarát is, amelyben vízcsap és egy öreg diófa áll. Rögtön látni rajtuk, hogy utasok, de azt is, hogy nem ebből a faluból valók, s hogy nem erre a vonatra vártak, mert a fűvön heverészve, elfáradva, elpilledve, minden izgalom nélkül fogadták a vonat érkezését. Nyilvánvalóan ők egy másikra várnak, a fentire, amelyik majd délre Belgrád felé röpíti őket.

Elhaladva előttük feltűnés nélkül próbálom őket szemügyre venni, átfut rajtam a gondolat, hogy talán menekültek, de nem, a menekültekről messziről lerí a megtett út fáradalma, az elcsigázottság, a kialvatlanság, ezek friss utasok, épp csak a kánikulai hőség pillesztette el őket, meg az a cipekedés, amely a mellettük heverő teli kosarakat, batyukat ide a vasútállomás dombjára feljuttatta.

Érdeklődésemre bent a faluban megtudom, hogy egytől egyig kofák. Persze nem helybéliek, mind vidékiek. Egészen távoli vidékekről is. Hetente néhányszor, de különösen piaci napon lepik el a falut, s mert már jó ideje szinte mindig ugyanazok érkeznek, fel van osztva közöttük a falu, valahogy úgy, mint az alvilági bandák között a metropolis.

Csakhogy ők nem alvilági figurák, kivétel nélkül tisztességes emberek. Szemmel láthatóan a szegényebb osztályokhoz tartozók. Nincs gépkocsijuk, de még szamaruk se, maguk cipekednek. Éjszakákat átutaznak a rendetlenül közlekedő, sokszor túlsúfolt vonatokon, loholnak be a falvakba, házalnak, összeszedik a portékát,

cipekednek, majd kiszakad a karjuk a megrakott batyuk terhétől, végigizgulják hazafelé az utat, a vonatokon soha annyi zsebtolvaj és más útonálló nem volt, mint manapság... Csak ők a megmondhatóí, mivel jár, míg a nehezen beszerzett árun a városi piacokon kevéske haszonnal túladnak.

Mert nem csak a piacra nem könnyű betörni, az árubeszerzés helyére sem. Jelen pillanatban és szemlélődésünk színhelyén a tojás a „fösláger”. A falu tyúkjai nem győznek annyit tojni, amennyi a tojásszedő kofák mohóságát ki tudná elégíteni. A hajnali vagy a kora reggeli vonatról leszállva futva lepik el a falut, mindegyik a maga utcáját, házsorát vagy utcasarkát, idegeneknek, új kofáknak nehéz ide betörniük.

Történeteket hallgatok a faluban, amelyek az árutermelő lakosság és a kofák között kialakult. Ezek az emberek segítik egymást, hiszen egymásra vannak utalva. Az árutermelőnek mindig szüksége van egy kis pénzre, különösen manapság, a kofának pedig megbízható árura, ez esetben friss tojásra. Mostanában nincs is elfekvő, állott, eladatlan tojás. Minden tojás elvándorol a faluból, s mindegyik ezen „kiskereskedők” által.

Szeretik őket a falusiak, s várják a megbeszélrt napokon. Akad közöttük nem egy olyan bejáródott tojásfelvásárló, aki nem talpal házról házra, lehorgonyoz a „saját” utcájának a sarkán, s helyébe viszik a környékeliek a portékát. Némelyik annyit összegyűjt, hogy egymaga ki se tudná cipelni a vonathoz; segítenek neki a cipekedésben az „üzletfelei”.

A kofák között van férfi és nő, idősebb s egészen fiatal, nyugalmazott tanár, sok kisnyugdíjas s még több olyan, akinek ez az egyetlen jövedelmi forrása. Ami kivétel nélkül mindre vonatkozik, az az, hogy az átvett portékáért azonnal, ott helyben fizet. Természetesen készpénzben.

A törekvő falusi háztartásoknak pedig ilyenformán biztosítva van a sóra, paprikára való.

Mert nem nagy itt a bevétele az árutermelőnek, de a viszonteladónak a haszna sem. Éppen hogy csak elegendő a túlélésre.

Alkonyat előtt teljesen néptelen a vasútállomás környéke. Rajtunk kívül egy szál „klasszikus” utas se, de kofaféle sem. Az állomás épülete komor és kísérteties. Évek óta nem szolgál benne állomásfőnök, nem működik a jegypénztár, a harmadosztályú váróterem padjai eltűntek, a másodosztályú várótermet pedig most egy vállalkozó kocsmának szeretné átalakítani, meg is kezdte már

a munkálatokat, de alighanem pénz hiányában, abbahagyta. A leszerelt állomásfőnöki irodából néha kihallatszik a még mindig működő jelzőrendszer csengése. Ezért oly kísérteties az épület. A „szíve” még ver, de a végtagok már bénák.

Az az ismeretlen vállalkozó, aki kibérelte vagy megvásárolta a „forgalomból kivont” öreg vasútállomás egykori másodosztályú várótermét, hogy kocsját rendezzen be falai között, talán épp azokra a szegény utasokra gondolt, akik hetente eljárnak ide az ország távoli vidékeiről, hogy fölvásárolják a falu tojás- vagy baromfifeleslegét, vagy azokra az idegenekre, akik valami oknál fogva egy fél napra megszakítják itt az útjukat. Egyikük-másikuk talán betérne egy szíverősítőre, csurranna-cseppenne valami, mert gyors meggazdagodásra itt senki az égvilágon nem számíthat, sem az idegen kofák, sem a majdani kocsmáros, sem a lerongyolódott falu.

Talán majd csak a távoli jövő hozhat komolyabb változást, a rebesgetett gyorsvasút s az évszázadokat késő huszonegyedik század.

(1996)

MIÉRT NINCS KISCSIKÓ HEGYESEN?

Helyzetjelentés

Hárman szállunk le az újvidéki vonatról: két katona meg én. A hadfiakat magam elé engedem: inkább utánuk haladva, mint előttük ügetve vonuljak be a faluba. Mindkettőjük kezében ott csüng a katonaládából vagy „borjúból” átvedlett szatyorféleség; a világ minden hadserege ezt hordja már, miként a terepszínű, „zöldbableveles” egyenruhát. Jóformán csak a karjukra varrt „felségjelzésről” lehet megállapítani, ki melyik ország katonája. Mind olyanok, mint az óriásra nőtt zöld sáska. Nehogy egyszer eláraszszák és letarolják a földgolyót!... Az én két katonámat elvesztem a szemem elől, talán a volt Žitopromet udvarába surrantak be, mert a faluban már szinte mindent „elfoglalt” a hadsereg. A csirkefarm és keltetőállomás egy nagy csarnokát (állítólag annyi lőszert halmoztak fel benne, hogy ha bombatalálat érné, menne a fenébe az egész falu), a téglagyárat és közvetlen környékét, az iskolát, az óvodát,

a tűzoltóotthont (az udvarába állított három harcokcsit még csak nem is álcázzák), a Građamontot, egy új vágóhid csarnokait; a katonákat vendéglőkben (például a Pokolban), üres lakóházakban szállásolták el. Mindennek, tehát a katonai jelenlétnek első látható jele számomra a futballpálya körül bókászó katona, később megtudom, hogy nemcsak az öltözők az „övék”, hanem a volt napraforgó-raktár is. Így vár tehát a szülőfalum, ahol március elseje óta nem jártam. Azóta három nap híján három hónap múlt el. S azóta nemcsak a hőmérséklet emelkedett nyáriasra, de március 24-én a légítámadások is megkezdődtek. Ennek az utóbbinak egyik „következménye”, hogy a falut megszállta a katonaság. Állítólag ide és Pacsér környékére telepítették a zombori laktanyákat.

Már nagyon jöttem volna haza. Azért is, hogy a helyszínen győzök meg a telefonjelentések hitelességéről, amelyek otthonról érkeznek. „Mért nem jöttök haza?” – kérdezték és kérleltek bennünket a rokonok, a barátok, az ismerősök, amikor az újvidéki bombatámadások hírért hallgatták a rádióban vagy látták a tévében, de otthon még csend volt, csak a sziréna búgott, ám a hadsereg agyfúrt módon még nem alkalmazta azt a „taktikát”, hogy megbújják a polgári lakosság szárnyai alatt. Nem mentünk haza, mert mindennap azt vártuk, majdcsak vége lesz a háborúnak. És hát mindenki nem mehet „haza”. Nem is nagyon tudjuk már, hogy hol van az a „haza”. Hol van az egymillió albán elűldözött hazája? És hol van azoké, akiket egyelőre nem üldöznek el otthonaikból? Tíz éve recseg-ropog itt minden. Tovább tart immár ez a bizonytalan állapot, mint tartott az első és a második világháború együttvéve! Persze most (még) nem áll lángokban egész Európa. De újra és újra a Himnusz szavai (átkai?) teljeseznek be rajtunk.

Már nagyon jöttem volna haza, de nemcsak azért, hogy a falunkban is beleszimatoljak a háborús levegőbe, hogy a hangulatát is megtapasztaljam annak, amit Újvidéken mindennap megtapasztalok, hanem mert szomszám veszek, belepusztulok, ha időnként nem kortyinthatok abból a forrásvízből, amely számomra az italok itala, anyatej és csöppentett méz, de kábítószer és mérge is, amelyről leszokni nem tudok s nem is akarok, mert amiként megszenvedtet, úgy fel is emel; titkokat őriz ez az ital, és édes titkokat csöpögtet a szívembe: eme forrásvidéken voltál egyszer boldog, ennek a földi és égi boldogságnak az emlékét hordod magadban, ez melegít fel, ha jégcsapok közé tévedsz, innen indultál és ide vágyódsz vissza minden porcikáddal, porod is csak itt lelhet végső nyugalmat.

Már nagyon jöttem volna haza, hát most újra itthon vagyok. Nagyon be kell osztanom ezt a rendelkezésemre álló néhány órácskát, Laciéknál magamhoz veszem a hosszú nyelvű kiskapát, mert a Sír környéke három hónap alatt jól begazosodhatott. Útközben a Kálvária felé a postás fékez le mellettem, aki múltkor is már megszíról integetett a biciklijéről, rögtön elújságolja, hogy olvasta a hegyesi hidakról szóló jegyzetemet, s örömmel mondja: tudomása szerint több hidunk van, mint amennyit a jegyzetben felsoroltam, legalább hárommal több! Ennek én is megörülök, mintha olyan kincsről szereznék tudomást, amiről eddig nem tudtam, hogy az enyém, rendkívül barátságos a fiatalember, le is száll a kerékpárjáról, talán egy kicsit büszke is rá, hogy a „falú íróját” kísérheti el egy darabon, tudja-e, Pista bácsi, hogy kinek az unokája vagyok? Hát öreganyámmal (és mondja a nevét) együtt járt iskolába, együtt jártam, gondolom magamban másokkal is, néhai Pederka Ferivel meg a szegény Hegyi Pistával is, aki nemrég halt meg, immár csak nyurga alakjára emlékszem. Megkérdezem a fiatalembertől, hogy megy a munka, meneget, mondja, amióta ez a helyzet, hetente csak kétszer, kedden és pénteken érkezik és indul posta, azt is elmondja, hogy ezt a munkát itt három levélhordó látja el, az ő napi normája harminc kilométer, mert nemcsak a falu rá eső része az ő terepe, hanem a tanyavilág is, a „tanyavilág” a még meglevő tizenhat szállással. Ez meg úgy hasít belém, mintha a saját tanyáim veszték volna oda az elmúlt évtizedekben, jöllehet tanyánk sohasem volt, de gyerekkoromban még ott sorakoztak a külai úton, a Szőkének meg külön tanyasoruk volt a határban, még csárda is állt a „hármasságnál”, tele volt a falu határa tanyákkal, immáron csak tizenhat maradt belőlük (kevesebb, mint ahány hídja van a falunak!). Ez is egyfajta pusztulás, személyes veszteségem, konstátálom magamban, miközben a Központinhoz érünk, a volt Dömötör-féle kocma elé, ahol édesapám először kapott rajta, hogy füstölök, abban a kocsmában, amelynek tulajdonosát részeg oroszok agyonverték, no, mondja derűs ábrázattal a postás, ide bemegyünk Pista bácsi egy pálinkára, majd legközelebb, mondom, rengeteg az elvégeznivalóm; jó, nyugszik bele a fiatalember, így legalább maga tartozik egy „körrel”, rendben, kezet szorítunk, s már előre félek, nehogy megfélekezzen adott szavamról.

A Sír roskadásig tele májusi szegfűvel, a töveket Etus néni, egyetlen élő nagynéném rakta le még tavaly, a dudva a szomszéd területről a sír fejét támadja, kibújok az ingemből, s úgy fogok

munkához. Eszembe jut, nem először, hogy talán mindenekelőtt imádkozni kellene, vagy csak lehajtott fővel némán álldogálni egy darabig a szüleim sírja előtt, emlékezni és sírni, de most inkább a munkához van kedvem, igen, kedvem, hogy rendbe tegyem a sír környékét, lekapkodjam az elszáradt szegfűfejeket, kitépjem a sem fű, sem fa surjákat, a vadbodza-hajtásokat, hogy aztán elgyönyörködjek munkám eredményében. Egy teljes órát töltök a sír körül, s valamiféle boldog elégtétellel a szívemben egyenesedek fel, hogy még itt vagyok, hogy itt van még valaki, aki gondolhatja ezt a szent helyet. S ezzel a jó érzéssel öltöm magamra a levetett ingemet, fogom a hosszú nyelű kapát, s indulok el a sírhantok között a gazzal benőtt utacskán. És mégis egy kis lelkiismeret-furdalással: búcsúzás előtt mégiscsak meg kellett volna pihennem a sír fölött, s el kellett volna mondanom Érettük legalább egy miatyánkot...

Megkeresem a zuhogó verőfényben azt a helyet, ahol a negyvennyolcas emlékművet tervezik újra fölláztatni, ha a körülmények miatt egyáltalán sor kerül rá. Mert itt állítanák fel a Kálvárián, a vasbeton alap már el is készült, az „alapköletétel” valamikor áprilisban zajlott le, akkor helyezték ide az azóta jócskán elszáradt koszorúcskát, piros, fehér és zöld pántlikákkal díszítve, az eltéphetetlen műanyag pántlikák színét azóta jócskán kiszítta a nap, még a fehér is megfakult, a piros elhalványodott, a zöld színét veszítette, a kapa élével lemetszek mindegyikből egy-egy darabkát, hogy eltegyem emlékbe, a szép szándékból valahol legalább ennyi maradjon. A szép szándékot ugyan nevezhetném felemás szándéknak is, kényszerű megalkuvásnak, annak, amiből egész kisebbségi életünk áll, mert ennek az emlékműnek, ha már nem az eredeti helyén, a győztes csata színhelyén állítják fel újra, hitem szerint a falu központjában lenne a méltó helye, de az „emlékműbizottság” arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha a Kálvárián magasodik, nem szűr annyira szemet, mintha mondjuk a falu közepére, a templom mellé helyeznék. Mi sem szűrnánk annyira szemet, ha mindnyájan a föld alá bújnánk – mondatja velem a keserűség. Egyébként ezt buzgón gyakoroljuk is. Csak az elmúlt négy esztendőben négyszázhuszonnyolc kishegyesi hunyt el, ezzel szemben az újszülöttek száma csak kétszáznegyvenhárom volt. Ha így folytatjuk, nem túl sokáig kell óvatos kompromisszumokat kötnünk. Sem önmagunkkal, sem szomszédainkkal. Az emlékmű pedig, ha mégis újra fölláttatják, egyike lesz a Kálvária sok elárvult síremlékének...

Közvetlenül a temető alatt lakik egy jó ismerősöm, ha meglát a faluban így kapával a kezemben, minduntalan mérgesen rám paran-

csol, ne cipeljem magammal ezt a szerszámot, térjek be hozzá, ad ő kölcsön szívesen, nem kell kapával a kezemben végigmasírozni a falun. Most tárva-nyitva a kapuja, bentről túl vidám és túl hangos láрма hangja száll, megnézem, minek örvendenek annyira ebben a búra termett időben. A nyári konyhában áll a nagy dínomdánom, a sarokban banyakemence. (Tehát inkább olyan nyári-téli konyha lehet.) Az asztal körül egymás szavába vágó, erősen dungós férfiak, az asztalon sörösüvegek, tányéron fölszeletelt sonka. Szerbül folyik a duma, nem értem miért, amikor a társaság egyetlen rendőr tagja is tud magyarul, ha éppenséggel nem magyar. Tréfából igazoltat, mert nem tudja elhinni, hogy kilencvenkét éves vagyok. Tényleg, mondja. Megemlítem neki, hogy a saját egyszülött szülőfalumban most igazoltat a rendőrség másodszor. A jó másfél évtizeddel ezelőtti komolyabb volt. Szolgált itt abban az időben egy túlbuzgó rendőr, rettegett tőle a fél falu, mindenkibe belekötött, így belém is, amikor egy este megjelentem a Mária-féle kiskocsmá ajtajában. Rögvest az igazolványomat kérte, persze nem adtam oda, a saját falumban ne igazoltasson engem senki, mondatta velem a már bennem lévő néhány csöpp meg a gög is, különösen ne ez a kis Sip-tár, ahogyan a háta mögött tisztelték a rendőrt. (Valószínűleg albán származása miatt.) Ha már csak azért sem igazoltam magam, társával betuszkolt a szolgálati kocsiba, s irány a lovćenaci rendőrállomásra. (Még mindig nincs rajta tábla, hogy ott „szenvedtem” vagy egy órácskát!) Kedves unszolásukra csak a nevem voltam hajlandó elárulni meg a munkahelyem címét. Ezt rögtön le is ellenőrizték, telefonon, az illetékes helyen, stimmel, mondták elégedetten. Közben megindult a mentőakció a kiszabadításomért. A vendéglősnő ugyanis, ahonnan bevittek, bensőséges kapcsolatot tartott a rendőrséggel (más vendéglőssel is megesik ilyesmi), s megtelefonálta a rendőrpáncsnoknak, hogy személyemben egy „híres” író hurcoltak el, kezességet vállal értem, engedjenek szabadon. S akkor már megjelent az útítársam is a rendőrrőrsön kocsijával, akivel aznap, mint már évek hosszú során, együtt terepeztünk. Hát megfenyegetve elengedtek. Abban állapotunk meg, hogy én nem teszem szóvá (nem írom meg) a rendőrség gorombáskodását, hálából ők sem tesznek ellenem feljelentést. Az üzletet alighanem én szegtem meg, mert legközelebb Topolyán áthaladva megálltunk a belügyi titkárság előtt, s minthogy útítársam s kollégám személyesen ismerte a főnököt, betértünk hozzá előadni az „esetet”. Ő ezek után feltehetően megpirongatta a túlbuzgó beosztottját, a kis Sip-tárt, aki

kiskocsmákban minden ok nélkül „híres” írókra csap le, aminek az lett a végső eredménye, hogy karhatalmi személlyel szembeni engedetlenség miatt néminemű pénzbírságra ítéltettem.

Ha ma keverednék hasonló szituációba, nem úsznám meg ilyen könnyen. Ma komoly időket élünk. A faluban meg csak rendőrök cirkálnak, itt a katonaság is teljes hadfelszereléssel. Június másodikán a Magyar Szóban a következő hír látott napvilágot: „Kis-hegyesen tegnap délelőtt a légiriadó lefújása után több robbanás hallatszott. Mint megtudtuk, a biztonsági erők [rendőrök, katonák? kérdem én] tartottak gyakorlatot [hadgyakorlatot? kérdem szintén én] a Kaszáló határrészében.” Eme határrészben gyönyörködtem kiszállásom napjának délutánján a vasútállomás magaslatáról, vonatra várva. (Ezt a magaslatot, a völgyet elzáró vasúti töltéssel együtt több mint száz évvel ezelőtt talyigázták, kordézták, talicskázták össze a kubikosok, építómunkások; akkora nyüzsgés lehetett ezen a helyen akkoriban, mint sok ezer évvel ezelőtt a fáraók piramisai körül, de ennek a nyüzsgésnek az emlékét már senki se őrzi a faluban, gyerekkoromban se igen lehetett hallani a nagy vasúti töltés építéséről az öregek szájából, jóllehet akkor még volt közöttük, aki látta az ő gyerekkorának ezt a nagy eseményét. Pedig akkor még, az én gyerekkoromban szerettek a régi öregek régi dolgokra emlékezni, s mi, akkori gyerekek ittuk ezeket a régi történeteket. Különösen nyáresti bandázások idején kinn az utcán. Ma már nem ülnek ki az öregek az utcára bandázni, hiszen nincs kiknek mesélniük, nincs hallgatóságuk. A mai gyerekek semmit se raktároznak el magukban szülőhelyük és szüleik múltjából, ür támad a múlt és a jelen között, légüres tér, amelyben képtelen megkapaszkodni, életben maradni a generációkat összekötő gyökérzet.) De most még mindig a dáridózók között ülök, a csendes háziasszonyon kívül mindenki jócskán kaptos, persze ez az égvilágért sem vonatkozik a rendőrré, aki a tréfát megértve, kegyes mozdulattal adta vissza az igazolványomat. (Enélkül manapság már egy lépést se tehet az ember; évtizedeken át a kis Siptáron kívül a kutya se kérte a személyazonosságát, ma a volt cégembe se tehetem be a lábamat nélküle, a cégembe, ahol harminc évet ledörgöltem.)

Marasztalnának, vissza-visszarángatnak, nyomnak a székre, de mert értelmes szót most úgyse lehet velük váltani, néhány korty sör és falat sonka után nyálas csókokkal egybekötött szívélyes búcsút veszünk egymástól. A ház előtt csak most veszem észre a kék rendőrkocsit, alig teszek néhány lépést, két katona nyitná vagy zárna

azt a nagy, dróthálós kertkaput, ami mögött embermagasságú gazmező, nem tudni, most mire jó: búvóhelyül vagy álcázásul a hadfiaknak? Még ebben a valóban komoly helyzetben is – hadiállapot van! – akadnak bátor polgármesterek (pl. Herceg-Noviban, Cetinjëben, Čačakon), akik figyelmeztetni merészelik a hadvezetést, ne vegyék „igénybe” a civil létesítményeket (például iskolákat), mert ha ezeket éri NATO-légítámadás, a felelősség a katonaságot terheli. (A hazai propagandagépezet pedig arcátlanul világgá kürtöli: a gonosztevő NATO iskolákat, kórházakat, lakóházakat, gazdasági létesítményeket rombolt le.) Ilyen figyelmeztetést természetesen nem várhatunk el mondjuk Szabadka vagy Kishegyes polgármesterétől; ez az elvárhatatlanság azért „természetes”, mert az említett polgármesterek „felelősségük teljes tudatában” cselekszenek a rezsim elvárásai szerint. Ezért jelentetnek meg a sajtóban ilyen közleményt: „A törzskar *felelősségteljesen* [kiemelés tőlünk] állítja, hogy a Szabadka, illetve Palics elleni rakétatámadás oka nem volt semmiféle mozgó radar, amely állítólag az utcákon járkal; ez hazugság, szándékos inszINUÁCIÓ.” Ilyen „törzskarokban” nyilván ott ülnek a polgármesterek is, talán épp ők azok, akik *szemmel kísérik* (!) a mozgó radarok útját, épp ezért állíthatják *felelősségük teljes tudatában*, hogy ami igaz, az hazugság és szándékos inszINUÁCIÓ. Ne adj isten, hogy a kishegyesi „törzskar” hasonló közleményt legyen kénytelen megjelentetni a falu esetleges bombázása után, amelyben majd *felelősségteljesen* állítja, hogy területén katonai célpontoknak még csak nyoma se volt, ez mind hazugság, rémhírtérjesztés, szándékos inszINUÁCIÓ, a közvélemény félrevezetése.

Ilyen komoly tehát a helyzet imádva féltett szülőfalumban. Vajon a nyolcvanharmadik évét taposó nagynéném, aki nem csupán egy fél napra látogat haza, mint e kusza sorok fegyelmezetlen és felelőtlen szerzője, az unokaöccse, hanem szőröstül-bőröstül, testestül-lelkestül benne él ebben a porladó, szétmorzsolódó, világtól és önmagától elforduló szomorú közösségben, hogy látja ő a helyzetet, ő, az elesett harcos özvegye (istenem, már több mint fél évszázada hordozza ezt az özvegyiséget és „titulust”!), akit a harcoszövetség, mint a volt bajtársuk özvegjét, mintegy jogutódját e „kivételezettek” kasztjának, még ma is, ebben a tudathasadásos korban, számon tartja, ünnepeire meghívja, amely ünnepek legmarkánsabb jellemzője az aktuális hatalom harcos támogatása. (Ugyanakkor ugyanez a harcoszövetség sunyítva hallgatott, amikor az „új hatalom” megkapaszkodása első éveiben meggyalázní s rombolni

kezdte annak a partizánháborúnak az emlékműveit, amely háborúból a harcoszövetség kinőtt. De eme balkáni ég alatt nem ez az egyedüli eset, ami ily ellentmondásos és undorító is ugyanakkor.)

– Hadakozok a vejemmel! – emeli fel harciasan bütykös mutatóujját a nagynéném.

Illetve a volt vejével, mert a vejő, miután elhunyt első felesége, nagynéném lánya, újra megnősült. De mert szomszédságban van velük, s mindennap átjár hozzájuk, „kedvező” alkalom nyílik a hadakozásra. Nem afféle vejő-anyós hajbakapásra, hanem „eszmei” összetűzésre. A volt vejő ugyanis az imént említett s még mindig aktuális hatalom harcos elkötelezettje, a nagynéném, jöllehet a harcosnyugdíj „élvezője” – enyhén szólva szeretné ezt a hatalmat túlélni. Amilyen jó állapotban találok, nem a hatalmat, hanem a nagynénémet, remény van rá, hogy túléli. Adná a jóisten!

Hogy a hadakozás a vejővel hogyan folyhat, csak sejteni lehet abból a néhány fukar, de igen kemény szóból, amit elejt ezzel kapcsolatban, mert minden átmenet nélkül a virágjaira tereli figyelmemet, meg arra, hogy nagymosásba fogott, mert egyik unokaöccsét ismét otthagyt a felesége („alighanem véglegesen”), így most a „legény” idehozta az összegyűlt szennyesét, egyrészt, mert egy férfinak „kiáll” a kezéből a nagymosás, másrészt, mert neki nincs mosógépe. Itt még van, s ebben a pillanatban villanyáram is. Mégse feketével kínálnak, hanem egy kupica pálinkával, amiből egy gyűszűnyit nagynéném is gyakorlott mozdulattal fölhalt.

Elmondom neki, hogy a Kálváriáról jövök, s megdicsérem, milyen szépen megcsináltatta, lebetonoztatta a Szüle és Kisöregapám közös sírját.

– Meg az uramét is, azt nem láttad?

Dehogynem, hiszen egymás végében sorakozik a három sír: a Szülée (nagyszüleimé), a férjéé és a lányáé. (Előttük a lábuknál magaslik majd a szabadságharc emlékműve, ha csakugyan sor kerül a felállítására.)

Tulajdonképpen ezért tértem be hozzá, hogy megdicsérjem a sírok körüli buzgalmát, meg hogy lássam, találkozzam vele, kiszedjek belőle, a Kiss család utolsó élő tanújából valami családi titkot. Példának okáért jó lett volna tudnom, amikor a *Házioltárt* írtam, miként udvarolt apám édesanyámnak! Egy alkalommal szál krizantémmal – krizantémmal! – kedveskedett neki. Hogyan? Úgy, hogy a virágot a szomszéd ház előtt, kinn az utcán álló szalmakazalba tűzte. Mert nem volt mersze vele a kedvese kiskapujában

megjelenni. Nem a nagylánytól félt, hiszen a virágot neki szánta, hanem a nagylány túl szigorú édesapjától, hogy ő esetleg hamarabb megjelenik a kiskapuban, mint akit a szerelmes legény várt. Abból pedig nagy baj lett volna, mert az, akitől majd a Kisöregapám lesz, nem tűrt semmiféle „flancot”. Méghogy a legény virággal kedveskedjék a választottjának!... Emiatt lett a szál krizantém a szalmakazalba rejtve, amely virágszál onnan bizonyára még aznap este annak a kezébe került, akinek szánták. Persze miután a szerelmespár megbizonyosodott afelől, hogy a „flancot” ki nem álló ellenőr nincs a közelben...

Valójában hasonló történetekért keresem fel a nagynénémet, meg hogy lássam s a vállára tehessem a kezem, „kiparancsoljam” szeméből a hirtelen támadt könnyeket, megvigasztaljam, díszitököt kérjek tőle, a kupica pálinkát úgyis szó nélkül és készségesen adja. A többi úgysem ér egy pipa dohányt sem. Ami ma van, egyszer elmúlik; de ha egyszer ő is „elmúlik”, ebbe a T alakú utcába többé nem lesz miért betennem a lábamat. Amikor kopogásomra ajtót nyit, mindig úgy áll meg előttem, mintha az ő nővére mosolyogna rám, aki az édesanyám volt. Talán ezért, ezért a mosolyáért keresem fel mindig, ha erre járok.

Nemsokára egy óra, nézek riadtan a falra, fél hatkor indul vissza a vonatom, s még a fél falut a nyakamba kell vennem. Árpád, mint mindig, széles mosollyal fogad, s máris nyitja a sörösüveget, hozza a sonkát, és szigorú titoktartás mellett elmeséli, hogyan „húzott” két fizetést tartalékos szolgálatáért. Nem csak ő, de a bajtársai is, az a tíz főből álló kicsi egység, amely két hónapon át „adta” az őrseget az M. úti katonai raktárnál. Mind a tízen környékbeliek voltak. A parancsnok egy náluk fiatalabb, tényleges idejét töltő tejfelesszájú tizedes, inkább ők dirigáltak neki, mint az önekik. Tehát vígan éltek. Sőt gyöngyéletük volt. Hétféteken hazamehettek, hétköznapi jöttek a csomagok. Egyszer aztán egyik bajtársuk a bajonettjével pöszmötölve eltörte azt. Ez már nem gyerekjáték, mert leszereléskor el kell vele számolni. Állítólag száz márká az ellenértéke egy ilyen gyiloknak. Mitévők legyenek? Ekkor fedezték fel, hogy a raktár, aminek az őrzését rájuk bízta, „tartalmaz” ilyen szuronyokat is. Hát kicsempészték belőle egyet. De a raktárban nemcsak fegyverek voltak, hanem bakancsok, egyenruhák is. Divatos terepszínűek. Mi lenne, ha kicsempésznének egy-egy pár bakancsot, katonablúzt, katonanadrágot? És hazahoznák magukkal emlékebe. S mert alkalom szüli még a katonatolvajt is, megtették a megtehetőket.

– Amit onnan hazacsempésztünk, annak az értéke fedezte a járandó zsoldunkat – mondja kárörvendő mosollyal Árpád, s rögtön meg is mutatja a katonablúzt, amit természetesen csak itthon hord, a ház körül, nehogy a faluban szemet szúrjon valakinek. A káröröm a szája körül meg onnan származik, hogy ami most van, megveti szőröstül-bőröstül. Előhozza ő is P. Ferenc esetét, amit Laciéknál már hallottam. Ez az illető, aki innen szökött át Magyarországra, idehaza eldicsekedte, hogy Arkan szabadsapatában szolgált, ölt, gyilkolt, rabolt, mert hát a háborúban mi mást is csinálhatna az ember. Az a különös az egészben, hogy nemcsak a hegyesi ivócimboráit szórakoztatta ezekkel a háborús történetekkel, hanem a magyar tévénezőket is határon innen és túl, sajnos, az én figyelmemet valahogy elkerülte, pedig élek-halok az ilyen korhelyes beszámolókért. (Ide tartozik még, hogy a tartalékosok a két hónapi zsoldot készpénzben annak rendje-módja szerint idehaza megkapták. Fejenként valamivel több mint négyezer dinárt, ami négyszáz márkának felel meg. A hadsereg, pontosabban az állam akkor ilyen bőkezű a tartalékos katonái iránt, amikor civil alattvalóit éhbérért dolgoztatja! Árpádot például havi ötszázért. Persze vannak még ennél is szerényebb keresetűek.)

Idefelé jövet ismét útba ejtettem azt a Kertsor végi lankást, amelyet tavaly, erre járván, szomorú szerb dal árasztott el, azt a lankást, ahol azok az égig érő nyárfák magasodnak, és zúgatják sűrű lombjukat. Szülőfalum talán legszebb része táruul itt fel a szemem előtt; abban a bekerítetlen kertben, ahol tavaly krumplibokrok sírtak összébújva, most kukoricasorok futnak egymás mellett, szép, első kapálásra váró kukoricasorok, mert annak az ideje van, kukoricakapálás ideje, ahogyan erre nagyon helyesen egyik családi lapunk vezércikkírója is fölfigyelt, imígyen szólva: „Ilyet még nem látott a vegyes lakosságú békés vajdasági róna kapásai!” (A mai újságírói és vezércikkírói elkötelezettség megköveteli ugyanis, hogy a Vajdaságban feltétlenül vegyes és békés lakosságról beszéljünk. Mert ez a lakosság talán még sohasem volt ilyen vegyes és békés, mint mostanában. Naponta többször is elmondja a rádió, és nyíltan leírja a rezsimhú sajtó, hogy a Vajdaságban huszonhat nemzet és nemzetiségi – a huszonhatból csupán egy a nemzet, a többi nemzetiség – és harminckét vallási felekezet él békés egyetértésben. Csupán az a bökkenő, hogy ezt a békességet ránk hozó nemzet miért nem hagyja békén vér és felekezet szerinti nemzettestvéreit abban a másik, kicsiny, „szakadár” köztársaságban? De folytassuk

a kapás idézetet.) „Legrosszabb rémálmaiba se illő háború dül a feje felett, miközben ő most is elindul reggelenként [mi még hajnalban indultunk el – N. I. megjegyzése] a megélhetést ígérő kukoricatáblák felé, azért, hogy megtermelje mások és családja számára [elsősorban *mások számára* – kiemelés N. I.-tól] a betevő falatot. Föl-fölnéz az égre, ahol repülők, kíméletlen gyilkos gépek szántják az esőfelhőket [vagy a tiszta égboltot – teszi hozzá N. I.], és hol egy hidat, hol egy gyárat, hol éppen egy lakóházat rombolnak le.” Majd a vezércikkíró így folytatja, rádobva még egy lapáttal az elmondottakra: „Valamit hall is az örök idők mindig bölcsen gondolkozó embere: valahol nagyon-nagyon magasan tőle [ez a *nagyon magasan tőle* nagyon szépen van megfogalmazva – állapítja meg N. I.] egészen távoli kontinenseken komoly elvárásokat támasztottak vele szemben, hogy intézkedjen gyorsan valamiféle számára alig ismert elképzelések és eszmék érdekében, mert különben a demokrácia nevében tovább bombázzák a szülőföldjét.”

Hát így kapálnak 1999 májusában a vegyes lakosságú, ám békés vajdasági róna „mindig bölcsen gondolkozó” emberei.

De ha már az idézeteknél tartunk, el ne felejtsem macskakörmök közé tenni szeretett szülőfalum tisztelt polgármesterének fel-fedezését és nyilatkozatát sem egy másik családi lapban:

„Most érezzük csak igazán az egymásrautaltságot nemzeti, vallási hovatartozástól függetlenül. *Most értik meg a más nemzetbeliek* is, hogy velük együtt nekünk magyaroknak is ez a hazánk, hogy mi továbbra is itt akarunk élni, velük együtt, egyetértésben. Ennek tudatában tesszük azt, amit ebben a helyzetben tennünk kell.” (Kiemelés N. I.)

A čačaki, a cetinjei stb. polgármester „ebben a helyzetben” megpróbált mást is tenni, pl. tiltakozott a túlzott katonai jelenlét ellen, szülőfalumban viszont sohasem állomásozott annyi katona, mint most, jóllehet a polgármester tudja, milyen következménnyel járhat ez – célpontja lehet a helység a bombázóknak! –, mégse teszi ezt szóvá, legalábbis a nyilvánosság előtt nem. Igaz, Čačak és Cetinje lakossága nem vegyes nemzetiségű, nekik nem fontos megérteniük, hogy önmagukkal kell együtt élniük a háború után is. Persze nem is várható el egy polgármestertől, hogy meggondolatlan kijelentéseikért, követelözéseikért, tiltakozásaiért bezárassa magát, az viszont talán, hogy ilyen körülmények között, mint ez a mostani, ne beszéljen badarságokat. Mert ha csak „most értik meg a más nemzetbeliek”, hogy nekünk magyaroknak is ez a hazánk, akkor

ezeket a mai állapotokat ápolni, fenntartani, állandósítani hazafiúi kötelességünk. Hiszen ha majd kitör a béke, visszazökken minden a régi kerékvágásba, s akkor a más nemzetbeliek ismét nem fognak megérteni bennünket, magyarokat. Amiből egyértelműen következik, hogy nem könnyű ma sem polgármesternek, sem vezércikkírónak lenni. Talán még államfőnek sem. És alattvalónak? S ezen belül kisebbségi alattvalónak? Egy olyan virágzó multinacionális környezetben, amelyben a történelem belekényszerítette. (Tudom én persze, a čačaki polgármesternek könnyebb, mint a hegyesinek vagy a szabadkainak. Nem kell neki állandóan, éjjel és nappal bizonygatnia, a lojalitás örökös jeleként is, hogy ez a hazája, mert valóban ez a hazája. A kishegyesi polgár és polgármester azonban olykor a gyanú árnyékába kerülhet; azért unos-untalan azt kell bizonygatnia, hogy ez a „hazája”. Szőröstül-bőröstül, elnyomó hatalmával együtt az övé, ragaszkodik hozzá, mint anya a hülye gyermekéhez, vagy még jobban, mert el se tudja magát képzelni máshol, mint Belgrád ótalma alatt. Mindig is erre vágyott, ez ad értelmet életének, és inkább belepusztul, mintsem lemondana kisebbségi sorsáról.)

Valaki átkiált az utca egyik oldaláról a másikra:

- Baj van, szomszéd!
- No, már megint? Micsoda?
- Eltűntek a kiscsikók!
- Én se igen találkozok velük mostanában.
- Nem, mert írmagjuk se maradt. Épp erről beszéltek.
- De hát mért nincsenek, ha lehetnének?
- Mert nincs amivel megcsinálnák őket... Nincs itt már semmi.

Nincs itt már lófasz se!

Mennyire hiányzik nekem Újvidéken az „utca hangja”. Persze így, az anyanyelvemen. Az élő anyanyelvi közeg. Igaz, nem is találtam meg ott soha azt a természetes anyanyelvi közeget, ami idehaza körülvett és fölnevelt. De hiszen visszatérhetnék ide, talán még mindig nem volna késő. Vagy a végleges hazaköltözésnél mámorítóbbak az ilyenféle „hazatalálások”?

Egy fiatalasszony fékez le mellettem. Le is áll a biciklijével. Már messziről megismerhetett. Egyszer, szintén idehaza egy föl-dim rikkantott rám az utcán: „Téged a hátadról, a derekad állásáról is megismer az ember...” Hát kell ennél nagyobb elismerés? Ilyen baráti szó csak ott buggyanhat ki emberek szájából, ahol téged számon tartanak, ahol maguk közé valónak éreznek.

Persze én a mellettem lefékező fiatalasszonyt nem ismerem, talán meg sem született még, amikor innen elköltöztem, most látom életemben először, bemutatkozik, a Linkának a felesége (hegyesi gyerekkori név a Linka, vagy inkább a Klinkó?), aki a rádió zenei szerkesztője. A faluban, mondja dicsekvő örömmel, már nem csak rádiósok, újságírók, tévések is vannak. Föl lehetne helyben állítani egy nagy szerkesztőséget, teszi hozzá derűs öngúnnyal, különben, jegyzi meg, itt a házuk a Krivaja mellett, amiben újra nagyban folyik a halászat, ezzel foglalkozik a fél falu, amióta a topolyai vághóhid beszüntette a szennyvíz „szállítását”, már kilós pontyok is előfordulnak a se pataknak, se folyónak nem nevezhető valamiben, ebben a Görbécskében, Kanyargócskában, ebben a már-már mozdulatlan Bácsérben, Krivajában.

– Különben most, hogy szünetel a tanítás az iskolában, a fiam kezébe nyomtam a maga Sebestyénjét. Ejha, mondta a gyerek, mikor elolvasta. Én nem olyan vagyok, mint az a könyvbéli Sebestyén!

Bizony én már nem tudom, milyen is az a regénybeli hősöm, nem szoktam újraolvasgatni művecskéimet, de azért jólesik hallani, hogy itt-ott őrzik még egyik-másik könyvem, s néhanapján elolvastatják a gyerekekkel.

Ami azonban azt illeti, csakugyan föl lehetne állítani a faluban egy komplett szerkesztőséget, könyvkiadóval egybekötve. Van ugyan saját újságja, szépirodalmi folyóirata is (a Táltos), de itt ütöttek tanyát, a Pöndölhöz címzett kocsmában a Symposion szerkesztői is, merthogy írók is vannak Hegyesen, s voltak is mindig a Hiadortól errefelé, és talán még szerénységemet is megtűrnék maguk között, ha végleg hazaköltöznék, amire Vigh Rudi állandóan buzdítgat, most már csak a komoly és végleges elhatározás hiányzik hozzá.

Mert már a Rudiék kapuját zörgetem, a kutyájuk ezúttal nem a hátsó udvarban, hanem az elsőben bújik ki örömében a bőréből. Hanyatt veti magát a lábam előtt, várja, hogy lehajoljak hozzá, hogy megsimogassam. Ezt aztán azzal hálálja meg, hogy beszen-teli a pantallóm szarát. Ekkorára már Rudiék is kint vannak, a ház-őrzöt megszidják és megkötik, hiába tiltakozom ellene. Terelnek is rögtön a ház irányába.

– Befelé a hűvös szobába! – adja ki a parancsot Rudi.

A szobának, a falusi szobának az az ismerős, jó emlékü kelle-mes nyári hűvössége! A pálinkásüveg tartalma már jócskán megcsappant legutóbbi látogatásom óta, úgy látszik, más is rájár, de nem a házigazda, hanem valaki jótét lélek, akit Rudi nem tud visz-

szautasítani, pedig a flaska kizárólag az én számomra van félretéve. Folytatjuk a múltkor abbahagyott évődésünket. Majd Rudi fölhaborodva közli, hogy éjjeli ügyeletre osztották be a helyi közösségben (hadiállapot van), holott azok, akik beosztották, tudják, hogy az egészségével kissé hadilábon áll. A szolgálat ugyan nem nehéz, beül az ember egymagában az üres irodába, unalmában olvasgathat vagy felhívja telefonon barátait, ismerőseit. Az „igazi” ügyeletet tulajdonképpen a katonaság tartja, az „őrzi” a falu „biztonságát”, de hát létrehozták a polgári védelmi törzskart is, s ennek egyik fontos feladata az állandó ügyelet. Kérdem Rudit, hogy mire ügyelnek?

– A lófaszra! – mondja.

– Pedig épp az előbb hallottam az utcán, hogy ebből a portékából nincs többé a faluban – mondom.

– De lófaszjankók azért még akadnak! – mérgelődik Rudi.

Szeretnék már valami jó hírt közölni a házigazdával, mégpedig a Kiadóhoz benyújtott novelláival kapcsolatban. Ott már tettek olyasféle ígéretet, hogy megjelentetik, épp csak a hegyesi községi képviselő-testület anyagi támogatását várják, de ezt elvárhatják, közölte velem legutóbb Toldi Éva, mert a községi képviselő-testület szegény, mint a templom egere. Egyszer felkerestem a polgármestert, hogy rászedjem, támogatná meg néhány dinárkával a Táltos című helyi irodalmi folyóiratot, mert még csak egy kevéske hiányzik ahhoz, hogy a kiszedett számukat kinyomtathassák. Bajosan sikerül erről öt meggyőznöm, aztán meg közbejött a háború, a Táltos kiszedett anyaga várat magára, vár jobb időkre. Rudinak nem mertem megmondani, hogy miután tudomásomra jutott, miszerint egyik író társ legújabb könyvének kiadásához anyagi támogatást nyújtott a szabadkai képviselő-testület, megtiltánám a Forumnak kötetem megjelenését, ha ahhoz szülőfalum anyagi segítségét kérné. Erre mondta Éva, hogy attól nem kell tartanom, mert Hegyes község ládája teljesen üres.

Felhörpintődött a pohárka pálinka, indulófélben vagyok, amikor a ház asszonya egy kopott, fedelét vesztett olvasókönyvet tesz eléem az asztalra, valamikor az ötvenes évek derekán jelent meg, egy novellám díszlevegébe benne, attól fogva „ismer” engem Rudi felesége, s most mosolyogva megkérdi: mikor isszuk meg a pertut?

– Most azonnal! – válaszolom örömmel.

Így is lőn.

S máris futok tovább. Futok tovább végig az ismerős, kedves utcákon, amelyeket itt-ott beleng a szemet megkönnyeztető és orr-

facsaró trágyabűz, ami Szenteleky orrát jobban irritálhatta, mint az enyémet, hiszen valamikor én ezt a szagot észre, illetve föl se vettem: „vele együtt” nőttem fel. S most mégis annyira nyers és tolakodó. Ez a baromfiganéjszag. Elképedve és szomorúan tapasztalom: öreg, jobb sorsra érdemes lakóházak egykori tisztaszobájában száz- meg ezerszámra hizlálnak csirkéket; a nyitott ablakon át nemcsak a keserves csipogásuk hallatszik ki (napfényt, szabad, tágas udvart, szétrugdaltható trágyadombot sohase láttak!), hanem a saját nyers bűzük, a táplálékuk, a halliszt hánytató szaga is kiárad, s kíséri az embert utcahosszat...

Két szöszí gyerek iparkodik hazafelé, horgászfelszereléssel.

– Nem fogtatok semmit? – kérdem tőlük csak úgy menet közben.

– De! – válaszol az egyik. – Pecabotot.

Máris elpárolog a döglesztő tápszag, a fényes levegőt a nyári délután milliárd ezüstszála szövi át, messziről vadgalambbűgás hallatszik, egy katona sincs többé, a varangyszínű harckocsik lopakodva kioldalognak a kertek lábából, béke van, a fák árnyékában a házak előtt véges-végig az utcán szundikál a nyári délután.

A piactér, meglepetésemre, teljesen kihalt. Ez azért szokatlan számomra, mert amióta a faluban megjelentek a boszniai meg horvátországi menekültek, a piac „állandósult”: mindennap, és pedig egész napra ide álltak ki portékáikkal – kávé, cigaretta s egyéb apróság – a falu új honfoglalói; ezek az árusok nem voltak ugyan túl sokan, de állandó jelenlétükkel azt a benyomást keltették, hogy a piac reggeltől estig mindennap „üzemel”. Most zuhog a napfény az üres betonpultokra, s az egész téren egy lélek sincs. Riasztóan, bántóan pusztá. Mint egy romkert, amelyben lejárt a látogatási idő. Vajon a tér egyetlen kiskocsmája nyitva van-e?

Nyitva! Megörülök neki, pedig ennél szomorúbb, ridegebb zug talán nincs is a világon, vagy csak az a „lógerban” lévő testvére, amely elé tavasszal kirakták az asztalokat, mint a városi kávézók elé szokás, s ezeket ülte körül csupa menekültekből álló társaság, ittak, hangoskodtak, behúzott nyakkal, sértődötten húztam el mellettük. Ez a piactéri is a menekültek találkozóhelye, közvetlen szomszédságában néhány ilyen család él, csak át kell sétálniuk ide. Kopottsága és sivársága ellenére mégis „törzsvendégként” térrek be vedlett, nyirkos falai közé, a pincér sohasem felejtí el megköszönni, hogy meglátogatom a „lokálját”. Pedig a „lokál” nem is az övé, csak alkalmazott itt, a kocsmát a helyi lovasklub tartja. Falait ügetőjelenetek, vágató lovak tarkítják. Nem vászonra,

hanem magára a falra festve. Mindegyik az unokaöcsém műve, a tehetséges festőé, egy időben kirakatrendező, aztán cégtáblákat mázolt, a vadászkocsmá falaira vadakat, ide lovakat, egy harmadik kocsmá falára nagyméretű tök ászokat, zöld ászokat, makk ászokat festett, a negyedikek fantasztikus alakokat, mindenhova azt, amire a „mecénás” igényt tartott. A pincér barátságos szaván kívül talán ezek a falfestmények vonzanak ide, meg annak az emléke, hogy valamikor az öcsém itt volt boltossegéd, amikor még bolt volt a kocsmá helyén, valójában szeretem elengedni magamat ezekben az ütött-kopott, szomorúan szegényes odúkban, áporodottságuk ellenére is barátságosak számomra, mert otthon vagyok végüket járó falai között.

Ezúttal hárman gubbasztunk benne: maga a pincér, hetes szakállal, kelletlenül és kedvetlenül, jómagam meg egy cingár vendég az asztala körül ugrabugráló kislányával. A vendég menekült, de a kislánya már ért a falu nyelvén. A gyerekek könnyen tanulnak, könnyen elsajátítják új környezetük szokásait, nyelvét, ez a csöppség is hol magyarul, hol szerbül rikkantja el magát.

– Hogy hívnak? – szólítom meg az anyanyelvén.

– Dorjankának! – válaszolja.

– Milyen szép neved van! – S a cingár emberhez fordulva: – Ez egy tó neve valahol lent délen.

– Egy folyóé! – javít ki.

Bizonyára neki van igaza.

– És te? – fordulok a pincérhez. – Miért vagy olyan életunt, mint egy öngyilkosjelölt?

– Csak fáradt vagyok, Pista bátyám. Négy napig ekéztem a kukoricát, és kiszívta a nap minden erőmet.

– Annyi kukoricád van?

– Nincs nekem egy szál se. Napszámba! De a saját egy szál lovammal.

– Akkor most tele vagy lóvéval.

– Igen, mint kutya bolhával... Nem tudja, Pista bátyám, hogy itt senkinek sincs egy megveszekedett vasa sem?! A gazda is majd természetben fizet, ha megéri, és letöri a kukoricát, amit most megékéztem. Négy napi napszám négy mázsa morzsolt kukorica. Ha azt készpénzben kapom, most lenne hatszáz dinárom, és fizetnék magának egy tárgyit.

– Te mit iszol?

– Most semmit. Maródiskodom.

Dorjanka az apjától fagyira szeretne kicsalni dinárt, de nem sikerül neki, én gondolatban megszámlolom a pénzemet, az állomás-ra menet be kell ugranom még a nyugdíjasok klubjába (mert azt ki nem hagyhatom!) meg a vonatjegy, Dorjanka így végképp fagy nélkül marad.

Hallom, olyan hírek keltek szárnyra a faluban, hogy már nemcsak öslakosok árulják a házaikat, hanem a jövevények közül is néhányan, akik idetelepedve vettek maguknak, és most költöznek (és költöznek is) vissza a szülőföldjükre, ahol béke van, itt meg már több mint két hónapja bombáznak. Keserves életük lehet, de a mi életünk sem rózsás, annak ellenére sem, hogy Kasza úr minden erejével itt szeretne bennünket tartani, a magyar kormánnyal egyetértésben. A bizonytalanság ennek ellenére mindennapos és nagy, egyedül talán csak a magamfajta vének törődtek bele sorsukba: ha már úgy is meg kell döglenni, legalább itthon húzzák ránk a földet. Ha lesz, aki ránkkaparja. Mert a fiatalok elpárolognak innen, jövőjük itt hosszú ideig aligha lesz, s őket nem fogja itt már semmi; sem a Himnusz, sem a Szózat, kiváltképp nem egy olyan kopott odú, ahol most gubbasztunk.

Pedig...

Nem folytatom; fizetek, és kioldalgok az ügető lovak és a két szomorú ember társaságából, mielőtt szemük láttára elsírnám magam.

Az iskola tornaterme mellett elhaladva hallom, amint bent kemény katonai vezényszavak pattognak, a falon persze még mindig a régi tábla áll: „Ady Endre Kísérleti Általános Iskola.” Ezúttal, úgy látszik, más „kísérletek” folynak falai között, szokatlan kísérletek, félelemkeltőek. Hova tűnt a nyári délutánnak az iménti varázsa, hova tűnt a gerleturbékolásos béke, menekülve kapkodom a lábam az állomás felé, a nyugdíjasokhoz épp csak benézek, a söntés üres, sem a Jásó, sem a Bandi, egy nő váltotta fel őket, s egy asztalnál egy vendéggel verik a blattot. A nagyterazon is csak ketten gubbasztanak.

– A népnek nincs pénze, Pistikém!

S ennek a csakugyan pénztelen, kifosztott „népnek” kellene most eltartani a faluba telepített katonaságot, dörmögi valaki, földre süttött szemmel.

Immár csak a másfél év hiányzik ahhoz, hogy befejeződjék a huszadik század. Mit hord a méhében ez a másfél esztendő?

Vasútállomás... Kopott, szomorú, használaton kívüli vasútállomás.

Már be kellett volna futnia a szabadkai személynek, a sínpar mellé állva kémlelem a messzeséget. Mellettem egy vasutas meg egy katona beszélget.

A katona meséli:

– Él innen nem messze egy nagybátyám, az a mániája vagy hobbija, hogy minden eladó földet fölvásárol a falu határában. Mondják, hogy már a fele határ az övé. Senki se tudja, honnan van annyi pénze, az övé már a volt szövetkezet komplett gépállomása is. Tizennégy traktorról beszélnek az emberek. Nemcsak a szabad földeket vásárolja föl, hanem a környék összes istállótrágyáját is. Vannak emberei, fizet nekik, mint a köles. A fél falu csak neki dolgozik. Óriási sefteket csinál, minisztereket vendégel meg, nagy lakomákat csap. Tíz évvel ezelőtt semmije se volt, ma ő a környék leggazdagabb embere.

Arra messze, ahol a nap lenyugszik, a volt Welker-tanyát fürkészem. Vele szemben volt öregapám három holdja. Vagy három lánca? A Welker-birtokot száz holdakban mérték. Aratáskor arról a tanyáról hordtam a vizet kőkorsóban. A korsó nyolcliteres volt. Naponta ötöt fordultam, ennyit ivott meg az öt arató, fejenként nyolc liter vizet. A beütött kalap tetejébe lötytyintve persze kapott valamit a bennünket kikísért kutyas is.

Jobbra téved a tekintetem a hosszú, széles völgybe, a Dudás Kálmán-féle tanya irányába; bánom, hogy mind ez ideig nem kerestem fel a helyet, ahol a költő gyerekkorában élt, s diákkorában vakációzott. Legalább egy fényképfölvételt megérdemelne az a tanya, vagy ha már romokban áll, legalább a romjai. Megboldogult öcsémmel terveztük, hogy egy nap bejárjuk ennek a fenséges, széles völgynek, a Kaszálónak minden zegzugát, akkor talán érintettük volna a Dudás Kálmán-féle tanyát is. A katona nagybátyja, ha ebben a faluban élne, már bizonyára felvásárolta volna ezt az egész, Bajsáig húzódó Krivaja-völgyet.

– Én nem tudom, mekkora az a száz hold, sosem éltem falun azonkívül, hogy most itt vagyok szolgálatban, meg arról sincs halvány gőzöm sem, mekkora lehet az a trágyarakás, amit a földje végére összehordatott a nagybátyám – folytatja a katona.

Néha, hogy ne legyen feltűnő, végigsaccolom a vasutast meg a katonát. A katona olyan, mintha egy orvosnövendéket bújtattak volna angyalbőrbe, a vasutas, jó ötvenes férfi, a saját egyenruhájába s tartósan sunyi ábrázatába bújva.

– Gondolom – állapítja meg bölcsen a vasutas –, akkor az már egy nagy hegy lehet. Az a trágyarakás.

– Volt! – rikkant fel a katona; hangjában egyszersmind káröröm és dicsekvés.

Úgy teszek, mintha megtántorodtam volna, mintha hátratántorodtam volna, majd, mint gyermekkoromban, lehajolok a sínre, meghallom-e a vonat távoli dübörgését. A vasutas megmosolyog, a katona egy percre elnémul.

Föltápaszkodom, beállok a sín pár közé, onnan fürkészem azt a távoli pontot, ahol a vonatnak kell felbukkannia.

– Széthordták? Széthordták a trágyahegyet? – kérdezi a vasutas.

– Eltűnt! Úgy eltűnt, mintha ott se lett volna!

– Széthúzták a szomszédok? – csodálkozik a vasutas.

– Nem nyúlt ahhoz senki egy ujjal sem. Nem is mertek volna hozzányúlni. Nagy, hatalmas úr lett ott a nagybátyám, nem merészel azzal senki ujját húzni.

– Máról holnapra mégis hűlt helye lett a trágyarakásnak?

– Egyik pillanatról a másikra!

– Egyik pillanatról a másikra?

– Egy szempillantás alatt hűlt helye lett.

Ott, ahol a messzeségben a sín pár összeér, egy gyorsan növekvő fekete pont jelenik meg.

– Elnyelte a föld? – csodálkozik a savanyúképző vasutas.

– Szétröpítette egy NATO-rakéta! Telibe találta a trágyahegyet! Beszórta érett istállótrágyával a száz holdat. Még mindig ezen mulat az egész falu. Hogy a nagybátyám olyan szerencsés ember, akit még az ellenség is támogat. Azt suttogják, nem is igaz, hogy valamivel nem épp maga a nagybátyám csalogatta oda azt a rakétát. Aznap reggel, hogy ez megtörtént, széles mosollyal állított be a nagykoszmába, és teli szájjal adta a jelenlevők és a világ tudtára, hogy le vagyunk szarva!

Ez a helyes kifejezés, mondom magamban hangtalanul egy régi vicc csattanóját, így van, ez a helyes kifejezés, le vagyunk szarva, s kilépek a sín pár közül, szabad utat engedve a dübörgő vonatnak. Vagy inkább benn kellett volna maradnom?

(1999 nyara)

VÉGSŐ UTCA

Egy kerékpáros férfi jön velem szemben a Vasút utcában. Lefékezve kérdi, jobbját előrelelendítve:

– Jo? Jo? Železnička?

Még nem hosszú ó-val ejti a jót, de már megtanult egy magyar szót, talán többet is, nemrég telepedhetett meg a faluban, ahol még mindig akadnak, különösen az idős asszonyok között, akik nem jártak vidéki piacokra, és nem szolgáltak sem a királyi, sem a néphadseregben, s így nemigen volt alkalmuk elsajátítani néhány nélkülözhetetlen szerb kifejezést, ezért a falu új honfoglalói, akik isten tudja, honnan jöttek, Bosznia vagy Horvátország melyik zugából, kénytelenek ezekkel az „értetlen” őslakókkal a falu eddig használatban lévő nyelvén érintkezni. Persze ebben nem túlságosan török magukat, amikor mindenütt, az említett öregasszonyokon kívül, beszélnek azt a nyelvet, amelyet a „világon mindenki megért”.

A kerékpáros atyafi nem valószínű, hogy engem „tudatlan öregasszonynak” nézett volna, mégis magyarul szólított meg. Láthatta volna rajtam, hogy „idevalósi” vagyok, hogy „őslakos” vagyok? Érti, tudja, hogy egyelőre még „ezek” vannak itt többségben, s ha nem is túlságosan, de egy kicsit tartani kell tőlük? Vagy egyszerűen udvarias akart lenni a megszólításban? Az új nyelvet akarta gyakorolni?

Bánom már, hogy nem álltam le vele egy kicsit elbeszélgetni, bizonyára lett volna nem csak kérdezni-, de közölnivalója is. De hát nem állt meg, csak lefékezett, s igenlő bólintásomra gurult tovább.

Még nem ismeri a falu hetvenvalahány utcáját, amelyekkel jómagam újra ismerkedem, miként a Végső utca házaival is, a hegyvonulat alatt, a falu nyugati szélén, nem túl messze a Nyugati temetőtől, amit itt mindenki Kálváriának ismer, hiszen csakugyan fönt van a dombon, akárcsak az a bibliai. De erről majd a következő bekezdésben. Most még a Végső utcán ballagok, el-elszoruló szívvel, pedig nem ez volt a gyerekkorom utcája, az a falu másik szélén volt, ezer mérföldnyi távolságra innen. A szívem az utca különös neve miatt szorul el. Amely névnek itt és most egészen hátborzongató csengése van, már-már túlvilági. Ez a harc lesz a végső, énekeltük valamikor, s lám, ennek a harcnak a végén elérkeztem szülőfalumnak a végzettel most egybecsengő Végső utcájába. Pedig az utca keresztapja, aki a második világháború után egy

kollektív testület lehetett itt helyben (akkoriban ugyanis még nem kellett a fővároshoz folyamodni egy utca nevének a megváltoztatása miatt, mint manapság!), nem gondolt semmi végzetesre, épp ellenkezőleg, a viskók és az ország ablakait olyan perspektívákra kezdték nyitogatni, amelyek jólétet, szabadságot, testvériséget ígértek mindenki számára, kivéve persze azokat, akik mindezekre nem szolgáltak rá; szóval akik kitalálták ezt az utcanevet, azok egy ráillő nevet szántak neki; a falu ezen részének ez az utolsó utcája, efölött már csak a Pecze-„kastély” áll egymagában. Jó ötven esztendő múlt el azóta, az a csoda, hogy ez idő alatt nem változott az utca neve legalább háromszor, mert ezen a tájon ez meglehetősen gyakori „szokás”; meghagyták a nevét annak, ami rá is illik, s immár ehhez párosul valami, ami az egykori falu szempontjából esetleg csakugyan végzetes lehet.

Egy kedves ismerőstemet látogatok meg épp a Végső utcában tett borongásom, barangolásom után, aki évekkel ezelőtt telepedett itt le, különben bánáti és kolléga és helyben képviselő-testületi tag. Kérdi, hol jártam. Mondom, fönt voltam a Kálvárián. – Az hol van? – kérdi. – Már hány éve itt élsz, és még mindig nem tudod, hol van a Kálvária? Ilyen minden betolakodó! – korholom, és megmagyarázom neki, hol van. – Azt itt mindenki Nyugati temetőnek emlegeti – mondja. – Mindenki az eszed tokját; nekünk, idevalósiaknak az Kálvária.

Aztán a harcosszövetség egyik helyi vezetőjével találkozom, s mert emberemlékezet óta tegező viszonyban vagyunk, megkérdezem tőle, szaporodnak-e, avagy fogynak. A faluban ugyanis manapság alighanem ez a legaktuálisabb kérdés, kimondatlanul is. Én most persze nem arra gondolok, milyen iramban fogy az őslakosok száma, s milyen iramban növekszik az új honfoglalóké, hanem magára a harcosszövetségre, annál inkább, mert a földi most is a szövetség ügyes-bajos dolgait intézve nyergeli a kis motort.

– Hallod, te – mondja, mint aki váratlan örömhírt közölné –, szaporodgatunk!

Némileg az új honfoglalóknak köszönhetően, magyarázza aztán. Meg a legutóbbi balkáni háborúnak, teszem én hozzá, magamban.

És a keserűségemnél már csak az önvád nagyobb bennem. Mert most kellene ott lennem otthon abban a faluban, amely több mint kétszáz éves múltja során egyik legnagyobb válságát éli át. Csendben, maga előtt is titkolva, ami reá várhat.

(1999)

FÜGGELÉK

EGY LEVÉL S EGY VERS

Sombor, 1972. II. 16.

Igen Tisztelt Újságíró Úr!

Kishegyesre gondolva, elfogódottsággal könnyű gyűl a szemembe. Kisdedkorom, ifjúságom legszebb, felejthetetlen emlékét ajándékozta e színmagyar nagyfalu nékem. Fájó gyönyörűséggel Petőfi, Szabolcska rajongó lelkével időzöm ott...

Oda repültem jeles ünnepekre, Anna-napi búcsúra, iskolai szünidőre; tökéletes boldogságom ott megtaláltam. Vidákovics Mihály adóügyi jegyző felesége, apukám nővére gyermektelen lévén, az 1900-as években mint apróságot elcsempészett hazulról, és Greiner Emilke óvó néni kezeibe kerültem... (Ott jártam ki az első meg a harmadik osztályt is. Bódi Máténál, illetve Szörfi Ödönnél.)

Élénk társadalmi életet, nagy összetartást tanúsított a falu jelentős számú intelligenciája. Minden nemes akciónak agilis támasza volt drága nagynéném. Tisztelték, tekintetes asszonynak szólították, megérdemelten. Budán nevelődött a nővérénél, akinek a férje Bányai Béla honvédőrnagy volt. Csonthai a hegyesi temetőben porladnak. (Csépe I. elvetette a sulykot „A megfeszített Krisztus”-sal; sajnos, sírgondozás híján valamennyiünket gaz takar el.)

Azt a falut, ismerős utcáival (Topolyai, Verbászi, Bajsai, Moholi, Feketicsi út) ember nálamnál jobban nem szeretheti. Páris elé helyezem! Kényelem, gyengéd szeretet övezett ott, jó nevelést kaptam, aztán terített asztal bőségben, szőlő a vasútállomással szembeni dombon, így ital is volt. Mégis, milyen jóízű volt a Szikicsi úti zsidó temetőben szedett, a temetőcsősz gyermekével együtt fogyasztott csicsóka! Ma is emlegetem. És az iskola-pajtások tarisznyáiból a csemege főtt kukorica. Palatáblán griffivel (pa-

lavesszővel) róttuk a betűket. „Tutliban” tartottuk. Óh, gyerekkor! Óh, te felfordult, azóta teljesen megváltozott, beteg világ!...

Abban az időben Balassy Endre pápai prelátus (öreg méltóságos) vezette a parókiát. Megjelenik képzeletemben bíborlila fővegével a fején. Később Tamás Ferenc (igen komoly, erélyes) adminisztrátor. De ott voltam még Hárs Aladár lovasbandériumos díszfogadásán is – s lám már Ő is a múlté.

Láttam dr. Tóth Árvai Márk községi orvost még fürge járású korában. A bohém lelkületűt. Kiss Anti él még? Dr. Csabai Pista gymn. tanár?... Szívet zsongító a Porettói lithánia vecsernye melódiája. „Hajnali szép, szép csillag, betegek gyógyítója, szomorúak vigasztalója”... melyet oly bensőségesen Romhányi I. cantor interpretált. Kell, szükséges a hitvallás, fékezi a romlott, hitvány, elvetemült emberiséget. Amíg az Isten házában időzöl, nem vétkezel.

Tíz éve lányomat, Ildikót elvittem Kishegyesre, megmutattam neki kedves falumat. Hoztam a temetőtől egy marék földet. Mellette haladtunk el a régi, a Kisállomás felé, Maronka bácsi községi ordenáncos rázós kocsián. Unokája, M. Anna tavaly szépséggyőztes. Változik a világ. Legkisebbjeink Thimea, Valéria, Judith névre hallgatnak, nincsenek többé Rozikák, Veronkák, Jusztikák, kis Treszkák, Matildkák.

Emlékszem, otthon az asszonyok fityulát viseltek, és nem egy helyen a hegy oldalába vájt nyílt tűzön, fekete vaslábasban főtt az ízletes krumplipaprikás a szüléknél, az ángyikáknál.

De tetszett nekem az az élet! Igaz, feketébb kenyeret sütöttek a banyakemencékben, előtte azonban mindig volt az a finom zsírozott-sózott, vékony, puha lepény. Sokan kimentek Németországba dolgozni, noha úgy tanultuk, hogy Bácska-Bánát Európa Kánaánja. Apukám, mint Monostorszeg főjegyzője is csak barna lisztből sütötte a kenyeret. Ma is azt veszem, a barnát.

A dr. Cziráky Gábor szőlőjébe menet áll-e még a régmúlta emlékeztető szélmalom? (Nyáron vacsorát adtunk a tövében.) A Nagyutcsról a Lakoséknál befordulva a Moholi útra, állt még a 910-es években egy szárazmalom is. Kökorongos, lóval-taposó. Március 15-én, még csipős időben kikocsiztunk nagynénim, Frantisekné hintáján a Nagyállomásra az 1849-es hősi emlékműhöz koszorúzni. 1915-ben üdülőkórház volt a faluban sebesült katonáink részére. Kellemes, gyógyító légkört teremtettünk számukra, dohánnyal, édességekkel kedveskedtünk nekik. Előadtuk Vörösmarty

Szép Ilonkáját zene- és énekkísérettel, én alakítottam a Mátyást. Beh szép is volt fiatalnak lenni!... Hermecz Andri, Brezovszki meg a Nagykocsmá termei igényeinknek nagyon megfelelték. Olykor, télen, felruccantunk Pestre egy-egy operettre, Luxemburg grófja, Mágnás Miska... A szilveszteri tombolabálok a Tűzoltóotthonban, piknikek, körvadászatok, tarokk, preferánsz, lórumpartik! Nem ismertük a falusi „unalmat”. Délelőttönként szorgalmasan dolgoztunk, kertészkedtünk. Nagynénémnél példás rend és tisztaság uralkodott. A Krivaja számomra is kedvesebb az Adriánál. És a Halász Ferenc boltja akkor még tekintélyes, nagy épületnek látszott, mára már nem csak a bolt, a boltos szépasszony felesége sincs.

Itt Zomborban is kedden van a hetipiac, mint Hegyesen, reggelre kelve mindig az jut eszembe ezen a napon, a hegyesi piac. És a vasárnapok. Kiss Károlyék hintón jártak be Bajsa alól a nagymisére, és Pecze Ferkó földbirtokos is a feleségével. Ez utóbbi magas termetű lévén, impozánsan omlott vállára a két strucc plöröz... Volt mindenem, hintó, amerikai lipicánerokkal. DKW bordó autóm, személyzet leste minden gondolatom. Budán eminens körben tanultam a Zeneakadémián, mégis a kishegyesi éveim, Kishegyes köti le minden gondolatom mai magányomban, hetvenhárom évemmel. Ölelj át s mondd, hogy ne feledjelek el soha. Szépen kérem Önt, gyakran írjon arról a faluról, bármit ír róla, mondhatatlan fájdalom tölti meg sokat gyötört szívemet. Nagy veszteség számomra, hogy boldogult Dévics I.-vel, a szabadkai színházigazgatóval nem teremtettem személyes kapcsolatot. A Varmuzsa, a Trombitás, az Utasi, a Jakobec, a Bagi (vagy a szabadkai elnök nem falubéli?) stb. stb., a felsorolatlanok is mind-mind kedves nevek számomra, Némediről hallottam, de az Ön nevére nem emlékszem. Befejezésül eddigi cikkeiért hálás köszönettel

V. Lahovicz Hajnalka (Vorobjov Zora),
Párisban diplomált vegyészmérnök özvegye.

TÓTH ERZSÉBET

KISHEGYESI HÁZIASSZONY

VERSE

Igaz amit most elmondok
Rég volt nagyon régen
A mi házunk egész kint volt
Kint a falu végen
Olyan szép volt a mi házunk
Nem volt annak párja
Hisz a drága édes apám
S jó anyám csinálta
Olyan volt az mint igazi
Meleg puha fészek
Még most is ha rá gondolok
Melegséget érzek
Tél volt fagyos kemény hideg
Karácsonyra vártunk
El jön majd a kis Jézuska
Ma itt lesz minálunk
Készülődünk iparkodtunk
Szép legyen a házunk
Mert mi égi nagy vendégre
Jézuskára vártunk
Nyolcan voltunk kis testvérek
Apa anya tizen
Vártuk vártuk a karácsonyt
Tiszta szívvvel hiven
Édes anyám megteritet
Fel hordta az ételt
Bab levest meg mákos csikot
Gubát diót mézet
A legjobb falatokat
Ott hagytuk a tálon
Hogy az angyali kiséret
Valamit találjon
Édes apám szalmát hozot
A földre le tette

Az után az egész padlot
Szalmával be fedte
Halkan zizeget a szalma
Ahogy rajta jártunk
Kicsi Jézus mi tégedet
Betlehemmel vártunk
Oda kint meg hullott a hó
Hab fehérén lágyan
Nem tündérek mert igazi
Kis angyalkák száltak
Ki szaladtunk a puha hóba
Bukfenceket hánytunk
Éljen a mi nagy Istenünk
Vigan kiabáltunk
Halkan csendbe le szált az est
A karácsony este
Valahányunk fényes szeme
Már az ajtot leste
Kinyilt végre valahára
Be hozták az ágat
Rajta minden széppel joval
Amit csak kívánhatsz
Édes apám édes anyám
A földre letette
Nagy anyám meg eléje ált
Hogy szépen köszöntse
Karácsonyfa karácsonyfa
Üdvözöllek nálunk
Veled együt kis Jézuskát
Angyalkákat vártunk
Édes anyám drága ajkán
Föl csendült az ének
Édes apa s mi gyerekek
Voltunk a kíséret
Énekeltünk tiszta szívből
Vigan gloriáztunk
Tudom akkor ott volt ott volt
A Jézuska nálunk
Karácsony fán csillag szóró
Sok sok gyertya éget

Karácsonyfát sose láttam
Én még olyan szépet
Szalma helyet mostan szőnyeg
Disziti a házat
Rádión szól a kis angyal
Így nem gloriázhat
Tévé ragyog csillár csillog,
Oly fényes a házunk
Szalmás kicsi betlehemnek
Helyet nem találunk
Mit ér ez a külső pompa
Rabja lett a lelkünk
Mi a fényes forгатagban
Már régen elvesztünk
Meg jön most is a karácsony
Hó fehéren lágyan
Tudom most is az angyalkák
Ide oda szálnak
Zeng a harang úgy mint akkor
Szól az égi ének
Csak nem tudjuk megérteni
Ugy mint réges régen
Azóta már sok karácsony
Megjött s elmúlt nálunk
Akkor tudom a Jézuska
Ott volt ott volt nálunk
Bizony ott volt nálunk